

ГРАДЕЊЕ ВРЕДНОСЕН И БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ: УСЛОВ ЗА ИНТЕГРАЦИЈА ВО НАТО

**MACEDONIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH
“KSENTE BOGOEV”**

**BUILDING A SYSTEM OF VALUES AND A SECURITY
SYSTEM: CONDITION FOR THE INTEGRATION IN NATO**

**COLLECTION OF PAPERS OF SCIENTIFIC CONFERENCE
Skopje, 28 March 2019**

SKOPJE, 2019

**МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
ЦЕНТАР ЗА СТРАТЕГИСКИ ИСТРАЖУВАЊА
„КСЕНТЕ БОГОЕВ“**

**ГРАДЕЊЕ ВРЕДНОСЕН И БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ:
УСЛОВ ЗА ИНТЕГРАЦИЈА ВО НАТО**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД НАУЧНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА
Скопје, 28 март 2019 година**

СКОПЈЕ, 2019

Издавач:

Македонска академија на науките и уметностите
бул. „Крсте Мисирков“ 2 1000 Скопје
www.manu.edu.mk

Уредник:

акад. Владо Камбовски

Јазична редакција:

Софија Чолаковска-Поповска
Николинка Нолевска

Техничка обработка:

Драгица Топузоска

Тираж: 100**Печат:**

„Марсаж“ – Скопје

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

355.4:327.51.071.51(100-622НАТО:497.7)

ГРАДЕЊЕ вредносен и безбедносен систем : услов за интеграција
во НАТО : зборник на трудови од Научната конференција Скопје, 28 март
2019 година / [уредник Владо Камбовски]. - Скопје : Македонска академија
на науките и уметностите, 2019. - 200 стр. : илустр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-203-288-7

а) Интеграција во НАТО - Безбедносен систем - Македонија - Зборници
COBISS.MK-ID 111916298

Овој зборник на трудови се јавува како резултат на научната конференција „Градење на вредносен и безбедносен систем: услов за интеграција во НАТО“, која Центарот за стратемски истражувања „Ксенте Богоев“ ја организираше на 28 март 2019 година во просториите на МАНУ.

Акад. Владо КАМБОВСКИ*

**ПРИКЛУЧУВАЊЕ НА
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
КОН ЕВЕРНОАТЛАНТСКАТА АЛИЈАНСА
КАКО ЗАЕДНИЦА НА ВРЕДНОСТИ**

ВОВЕД

Со потпишувањето и примената на договорите за добрососедство, пријателство и соработка и партнерство со Република Бугарија и Република Грција, Република Северна Македонија ги исполни сите последни услови по долгогодишните подготовки и успешно учество во партнерството со Северноатлантската алијанса за пристапување кон неа како 27. полноправна членка. Таквиот чин ја изразува цврстата определба на граѓаните на Република Северна Македонија, формирана и одржувана како нивна консензуално изразена волја во целиот период од прогласувањето на нејзината самостојност и независност, за приклучување кон светот на западните цивилизациски вредности, кон кои и според своето културно западномедитерантско наследство и според историските повици се стремеле и нивните предци.

По потпишувањето и ратификацијата на протоколите за пристапување од државите-членки, финализација на овој исто-

* Редовен член на Македонската академија на науките и уметностите и раководител на Центарот за стратемски истражувања „Ксенте Богоев“.

риски чекор ќе претставува потпишувањето и ратификацијата од нашата држава на Вашингтонскиот североатлантски Договор од 4 април 1949 година, Договорот меѓу државите членки на североатлантскиот договор од 1951 година и другите основни документи на Алијансата. Натомошната постапка на пристапување на нашата земја кон Алијансата не бара никакви дополнителни политички одлуки, посебно не организирање референдум, не само поради континуирано изразената општограѓанска поддршка, туку и затоа што тоа не е предвидено ни како уставна обврска на државата. Според Уставот на РСМ (чл. 120 ст. 2 и ст. 3), одлука за стапување во сојуз или заедница со други држави донесува Собранието со двотретинско мнозинство, но одлуката се смета за усвоена ако за неа на референдум гласало мнозинството од вкупниот број избирачи. „Влегувањето во сојуз или заедница“ и според нашата уставна теорија постои кога државата пристапува кон создавање поцврста форма на политички систем, во вид на федерација, конфедерација или друга политичка заедница, од типот на ЕУ, во која пренесува дел од својот суверенитет и државни функции на сојузот. Пристапувањето кон Северноатлантската алијанса, која има статус на меѓународна организација, не подразбира пренесување на кој било дел од државниот суверенитет врз заедничките институции, кои ги остваруваат заеднички договорените активности не врз принципите на ексклузивност на своите компетенции и субординациска надреденост, туку врз основа на заедничко одлучување, заемна соработка, координација и помош, при што секоја држава-членка ја задржува својата сувереност и компетенции во остварувањето на државните функции.

Пристапувањето на РСМ кон Алијансата е предворје за нејзиното зачленување во ЕУ, пред сè поради фактот дека таа претставува политички сојуз со држави, од кои одделни, водечки, се членки на ЕУ, но и поради природата на Алијансата не само како воен сојуз, туку во прв ред како политички сојуз кој за свои појдовни основи ги прогласува начелата на зачувување на мирот, човековите слободи и права, демократијата и владеењето на правото. Тоа се вредносните постулати и на ЕУ, така што

веќе зачленувањето во Алијансата претставува освојување значаен дел од патот на нивното оживотворување.

Оваа неспорна констатација налага сеопфатна научна опсервација на процесот на пристапување кон Алијансата и на одразот на нејзините вредности, начела и цели врз пристапувањето на РСМ кон неа и кон ЕУ, посебно во контекст на аксиолошките постулати што емитираат нов концепт на безбедност на граѓаните на демократската правна држава и импликациите и приспособувањата на нејзиниот политички, економски, правен и безбедносен систем со вредносната парадигма, функционалната структура и цели на Алијансата. Внесувањето на НАТО-интеграцијата на РСМ во средиштето на континуиран научен дискурс и истражувања е поттик за ативен придонес на нашата научна мисла за формирање образовни дисциплини и програми на сите степени на образование што ќе ги подготвуваат младите за соочување со предизвиците на глобализираниот свет и пристапувањето кон големите политички заедници засновани врз новите милениумски цели на современото општество.

НАТО КАКО ЗАЕДНИЦА НА КОЛЕКТИВНА ОДБРАНА, КОЛЕКТИВНА БЕЗБЕДНОСТ И ЗАЕДНИЧКИ ВРЕДНОСТИ

Создаден во 1949 година како воен сојуз на западните европски држави и САД заради воспоставување баланс со воената моќ на СССР и земјите под негова контрола, НАТО претставува најуспешната и најактивната глобална воена алијанса во втората половина на 20 век и значаен фактор во одржувањето на рамнотежата на идеолошки двополно поделениот свет, секој со свои стратегии и сфери на влијанија. Распадот на СССР, Варшавскиот договор од 1955 година помеѓу поранешните социјалистички држави (со исклучок на СФРЈ), државните реформи и напуштањето на идеолошката и политичката матрица на реалниот социјализам, доведува до трансформација на природата, начелата, целите и функциите на Алијансата. Нејзината порано

главна воена компонента се трансформира, од една страна, во редефинирањето на воено-одбранбените цели и средствата за нивно остварување како превентивен стратегиски концепт што треба да одговори на потенцијални воени закани, а од друга страна во внесувањето во нивниот фокус на различните нови облици на загрозување на колективната безбедност, како што е тероризмот, сајбер-криминалот, трговијата со оружје и други облици на хибридни закани (производство и промет со нуклеарно оружје, хемиски и други средства за масовно уништување, еколошки катастрофи итн.).

Новиот стратегиски концепт на НАТО е дефиниран во 1991 година на Римскиот самит, во времето на распад на СССР, врз потребата од „зачувување стратегиски баланс во Европа“, како една од неговите основни функции, кои опфаќаат и поддршка и заштита на слободата, заедничкото наследство и цивилизацијата на народите, засновани врз принципите на демократијата, индивидуалната слобода и владеењето на правото (според Вашингтонскиот договор), (“North Atlantic Treaty Organization, “The Alliance’s Strategic Concept”, NA Council in Rome, 7-8 November 1991, para. 21). Со времето НАТО прерасна од алијанса првобитно ориентирана кон заштита на своите членови од милитарни напади во главен институционален израз на трансатлантска заедница на држави и западните вредности што ги заштитуваат. Вклучувајќи повеќе такви држави, со РСМ како 30. членка, НАТО формира витална плуралистичка безбедносна заедница, дебиروقратизирана и со дисперзирани функции, што во прв ред се грижи за решавањето на сите спорови меѓу своите членки на мирен начин, без употреба на сила или закана.

Во 1999 година и успешните интервенции за обезбедување мир и стабилност во кризни подрачја, зафатени и со вооружени судири (БиХ, Авганистан и др.), низ иницијативите од типот „Партнерство за мир“ со други држави и други иницијативи, на одбележувањето на својата 50-годишнина на Самитот во Вашингтон, НАТО ја редефинира својата стратегиска позиција во три правци: како алијанса за колективна одбрана (мили-

тарна функција), алијанса на колективна (кооперативна) безбедност, заради промовирање на вредностите на Атлантската заедница и стабилноста и безбедноста на државите врз тие вредности, и како алијанса на колективни интереси, независно од тоа со какви закани (економски, криминални итн.) може да бидат загрозени заедничките безбедносни интереси на државите-членки (Yost, (1999), 258). Со промената на своите цели, НАТО ги трансформира и средствата и методите на своето дејствување, така што наспроти милитарната компонента сè повеќе зајакнува политичката улога и влијание со политички средства на зближување на своите членови врз определбата за демократија, слобода и пазарна економија, јакнејќи го принципот на солидарност меѓу нив: „во новата Европа безбедноста на секоја држава е неразделно поврзана со безбедноста на нејзините соседи“ (1999).

Развивајќи ја интероперабилноста на нејзините сили и флексибилната командна структура како основен функционален принцип, Алијансата ја промовира демократијата, ги промовира принципите на суверенитетот, владеењето на правото, определбата за мирољубива политика, заштитата на човековите права и еднаквоста меѓу народите и луѓето согласно со Хелсиншкиот финален акт за нова Европа (Conference on Security and Co-operation in Europe, Helsinki Final Act of 1975).

Пред НАТО стои предизвикот што го наметнува *George Marshall*-овата визија за Европа „обединета во мир, слобода и просперитет“ – во која демократските форми на владеење се правило, заштитени се индивидуалните и малцинските слободи и права, а пазарната економија создава услови за економски развој и благосостојба.

На Самитот во Лисабон 2010 година, поставени се следниве стратегиски цели: јакнење на евроатлантската и меѓународната безбедност, мир и стабилност, унапредување на регионалната безбедност и соработка, олеснување на соработката за заедничките интереси, вклучувајќи ургентни безбедносни предизвици, подготвување на заинтересираните држави за членство, промовирање на демократските вредности и реформи, зајакнување

на лед-операциите и мисиите, зајакнување на довербата во развојот на безбедноста, вклучувајќи рано предупредување заради превенција на кризи, јакнење на довербата, активно заемно разбирање, вклучително за улогата и активностите на НАТО, посебно преку зајакната јавна дипломатија. Со стратегијата се издвоени неколку приоритетни подрачја на дијалог, консултација и соработка, меѓу кои се: реформи на одбраната, градење институции, едукација и тренинг, борба против тероризмот, пролиферација на оружје за масовно уништување и средства за достава, спротивставување на безбедносни предизвици како што се сајбер-одбрана, енергетска сигурност, сигурност на морињата и цивилна заштита. За нив се подготвени посебни планови за партнерска активност, кои содржат повеќе детално разработени механизми во земјите-членки.

АКСИОЛОШКИ ПОСТУЛАТИ И ПРИНЦИПИ НА АЛИЈАНСАТА

Ако се бара заеднички именител на подрачјето на дејствување на НАТО, неизбежно се потврдува сознанието дека тоа е лоцирано во средиштето на неговите појдовни основи, она што претставува причина за неговото постоење, што се потврдило, се потврдува и што им дава легитимитет на неговите цели, функции и активности како една од најзначајните меѓународни организации во текот на неговото седумдесетгодишно постоење. Тоа е доследноста и ефикасноста во остварувањето на основачките принципи прогласени со Северноатлантскиот договор од 4 април 1949 година, во чија преамбула изречно се истакнува дека „државите на Договорот ја реafirмираат нивната верба во целите и принципите на Повелбата на ОН и нивната желба да живеат во мир со сите народи и сите влади. Тие се определени да ја заштитуваат слободата, заедничкото наследство и цивилизацијата на нивните народи, засновани врз принципите на демократијата, индивидуалната слобода и владеењето на правото. Тие се стремат да промовираат стабилност и благосостојба во Северноат-

лантската сфера. Тие се решени да ги обединат своите напори за колективна одбрана и за зачувување на мирот и безбедноста“. Договорот го има за своја непосредна меѓународно-правна основа во Повелбата на ОН (чл. 51), која го потврдува вроденото право на независните држави на индивидуална или колективна одбрана. Нормативниот дел на Договорот ги конкретизира правата и должностите на државите-потписнички во мирното решавање на меѓународните спорови, промовирањето услови за стабилност, благостојба и безбедност, заемна соработка и помош, колективната одбрана на територијалниот интегритет, политичката независност или безбедноста на која било држава-членка, колективната одбрана од надворешни напади и други активности на остварување на принципите и целите на Алијансата.

Заедничките вредности чија заштита и унапредување е *raison d'être* и главна цел на НАТО претставуваат водечки идеи и начела на современото општество. Тие сублимираат во себе, заедно со Повелбата на ОН и Универзалната декларација за човековите права и целата подоцнежна серија меѓународни документи за основните човекови слободи и права – од Европската конвенција за човековите права на СЕ од 1950 година до Повелбата за основните права на ЕУ од 2000 година, вековна и макотрпна еволуција на новата владејачка идеологија на човековите слободи и права, демократијата и владеењето на правото како глобална цивилизациска парадигма на преминот на новиот милениум. Треба да се потсети дека пробивот на основните, природни и неоктроирани човекови слободи и права до новиот систем на нивна меѓународна афирмација и меѓународна заштита установен со формирањето на ОН, СЕ, ЕУ и други меѓународни организации, меѓу кои и НАТО, има долга предисторија, што во западната хемисфера започнува со Американската и Француската револуција од крајот на 18 век и нивните документи за правата на човекот (Американската декларација за независност и Француската декларација за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година). Отстапувањето од нивните либерални начела, прогласени со нив, е платено со огромни човечки жртви и масовни уништувања низ двете светски војни во текот на 20 век

и врши константен притисок врз свеста и совеста на современото човештво.

Политичкиот плурализам, демократијата, пазарната економија како еманација на аполутната идеја на човековата слобода и вродено и природно човечко достоинство се единствен критериуми денес за одржлив развој на општествата и гарантирање на нивната внатрешна и надворешна безбедност. По цели два века се проверува и верификува тезата на еден од најголемите филозофи во почетоците на новата ера – *Имануел Кант*, содржана во неговиот нацрт на вечниот мир во својот трактат „Кон вечниот мир“ 1795 (в. *Кант*, (1995), 30.). *Кант* меѓу првите ја развива идејата дека трајниот (вечниот) мир може да биде остварен само по пат на универзална демократија и меѓународен сојуз и дека таков ќе биде конечниот, макар и рационално непланиран, конечен исход на универзалната историја. Токму на него се повикуваат и основачите на Друштвото на народите и на ОН, како и современите пацифистички движења. Во својот нацрт, *Кант* ги излага основните услови за воспоставување траен мир меѓу државите, во вид на заповеди што се однесуваат на државно-граѓанското, меѓународното и светско-граѓанското право (ибид., 38): републикански граѓански устав, заснован на принципите на слободата, зависност на сите од единствено законодавство и правна еднаквост на сите, како природени права на сите; покрај републикански устав, кој не е доволен, туку е нужно и формирање противвоен сојуз на просветени народи како синоним за сојуз на мирот (*foedus pacificum*), кој има намера засекогаш да оконча секакво војување. Услов за тоа е добра државна организација во секоја држава, така што планот за вечен мир може да се оствари во сферата на политиката и правото, а не, можеби, само во моралните чувства на луѓето. Својата убеденост дека таквиот проект е остварлив и е цивилизациски предодреден произлегува од неговото сфаќање за природата на човекот, за чие развивање е самиот способен: „Човекот не го развива природата, туку слободата, така што за

хуманоста тој треба да си заблагодари самиот на себеси“ (в. *Кант*, (1974), 204).

Постојаното навраќање на базичните идеи што го движуваат светот, кој е денес на раб на хаос, нуклеарни судири, континуирани војни, средства за масовно уништување итн., всушност, е потсетување, со сите предупреди од поблиската историја, на длабоката филозофска и рационална смисла на идејата на мирот, поврзана со идеите на човековата слобода, демократијата и владеењето на правото, кои не може да се сметаат за обични флоскули или покритие за остварување други приземни цели. Рационалната и вредносната основа и позиција на НАТО не може да се оспорува ниту од принципиелна ниту од практична гледна точка, зашто неговото основање и дејствување претставува значајна верификација на константноста на идејата за перпетуелен мир, на истата линија на која е и Повелбата на ОН и, пред тоа, значајниот документ што ѝ претходи – Атлантската повелба потпишана од *Рузвелт* и *Черчил*, предвесник на формирањето на ОН во која е содржана визијата на новиот свет по Втората светска војна: без територијални претензии на државите, територијални промени по желба на народите, право на самоопределување на народите, глобална економска соработка и унапредување на општествената благосостојба, слобода од немаштина и страв, слобода на морето, разоружување на земјите на агресорите, повоено општо разоружување.

Определувањето за НАТО е прашање на вредносна определба и сосема се прифатливи стојалиштата дека довербата во НАТО, а со тоа и поддршката за неговите активности и нивната легитимност, зависи од увереноста на граѓаните на државите-членки дека Алијансата функционира во прв ред како заедница на вредности. По завршувањето на „студената војна“, времето во кое првенствено значење имаше одбранбената компонента на НАТО како антикомунистичка алијанса за спротивставување на опасноста од СССР што допушташе негови членки да бидат и држави во кои не владееја вредностите на демократијата и владеењето на правото, потенцирањето на нејзината улога како заедница на вредности ја менува перспективата на неговото

посматрање и поддршка. Поради тоа, значително се поострени критериумите за прием на нови членки, кои можат да се приклучат кон неа само ако ги исполнат вредносните стандарди низ сепфатни реформи. Во однос на земјите во транзиција, Алијансата се појавува како значаен агенс во поттикнувањето, соработката и помошта во спроведувањето демократски реформи.

Определбата на најголемото мнозинство граѓани и на највлијателните општествени, економски и политички структури на РСМ кон НАТО е детерминирана и природно поврзана со битието на македонското општество како плуралистичко, мултикултурно и историски ориентирано кон западната култура и вредности и развој како демократска правна држава. Тоа може да опстојува и да опстои како просперитетна држава само ако своето државно, политичко, економско и правно уредување ги заснова врз принципите на демократијата, индивидуалната слобода, заштитата на еднаквите природни права и владеењето на правото, определувајќи се за мир, добрососедство и развивање сестрана меѓународна соработка со другите држави во меѓународната заедница. Оттука и пристапувањето на СМ кон НАТО како заедница на колективна одбрана, колективна безбедност и, пред сè, заедница на тие универзални вредности е процес кој ги интегрира сите неопходни компоненти на нејзиното суштествување како инклузивно општество што има јасни перспективи на хуман и одржлив развој. Како што нема плурализам и демократија без мултикултурализам и еднаквост на човеквите слободи и права, нема ни мултикултурализам, демократија и заштита на слободите и правата без владеење на правото. Интеграцијата во НАТО како заедница на вредности ја има првостепената цел да обезбеди внатрешна кохерентност на тие постулати што стреми кон постигнување општествена состојба на оптимална стабилност и безбедност, во која граѓанинот има реален статус на извор и главна цел на општествениот систем.

БЕЗБЕДНОСЕН КОНЦЕПТ НА ДЕМОКРАТСКАТА ПРАВНА ДРЖАВА

Поимот на безбедност е комплексен поим, кој може да се дефинира од повеќе агли на посматрање: надворешна, внатрешна, воена, полициска, економска, правна (сигурност) итн. Според својата природа, поимот на безбедност е флуиден и неговата содржина тешко може да се дефинира на општоприфатлив начин, така што често натежнува еден прагматистички метод на негово изведување од постоењето или непостоењето одредени закани кон виталните вредности. Безбедноста во таа смисла претставува способност за зачувување на виталните политички и социјални амбиции. Проникнувањето во суштината на работите – идејата на безбедноста што претходи на нејзиниот феноменолошки поим нужно упатува на филозофијата на безбедноста ориентирана кон вредносни критериуми и стандарди.

Постојат два филозофски пристапи: според првиот, безбедноста е синоним за акумулирање моќ, што значи безбедност на институциите и механизмите на власт и управување со општеството. Според вториот филозофски приод, безбедноста се поврзува со еманципацијата и грижата за правда, зачувување на човековите права и други индивидуални вредности (*Вилијамс*, (2012), 6). Оваа филозофска разлика ја изразува, всушност, разликата во сфаќањето на идејата како слобода „од“ и слобода „за“. Во првата аналогија, безбедноста како сигурност и заштитеност на институциите на моќ (најдобро може да) ја гарантира слободата и правата, а со тоа и заштитата на поединците. Но сето тоа ако безбедните институции остваруваат таква функција. При искривување на нивната легитимност, уште повеќе легалност, како во случајот со „заробена држава“ (Северна Македонија пред реформите што се и натаму актуелна нужност), безбедноста на институциите на моќ се трансформира во најопасен облик на загрозување на безбедноста на поединецот, затоа што тој останува без никаква заштита не само од други закани, туку и од заканата и присилата на самите институции.

Без да се негира значењето на поврзувањето на барањето за безбедност со стекнувањето моќ, стабилноста на институциите и ефективно вршење на нивните должности на заштита на индивидуалните и општествените вредности, конечниот одговор на прашањето што е безбедноста и од што таа извира мора нужно да се поврзе со индивидуалните вредности – слободата, правдата, човековите права и интереси, како и заедничките општествени вредности што се на линија на нивно развивање, поддржување и заштита. Со други зборови, поимот на безбедноста нужно мора да се поврзува со сфаќањето за слободата „за“, не минимизирајќи го заштитниот статус на институциите на моќ кој мора најпрвин да му обезбеди минимални гаранции за безбедноста на поединецот и неговата слобода „од“ (полицијата да го спречува криминалот, армијата да го брани од вооружени напади итн.). Едно општество е безбедно кога граѓаните имаат гарантирани човекови слободи и права, еднаквост на правата, правда, социјална и економска сигурност, економски и социјални услови за сопствениот развој итн. Апсолутна безбедност нема, како што нема, на пример, ни социјална еднаквост на слободите и права, но степенот на релативизација на апсолутниот поим на безбедност зависи од степенот на оптимализација на општествените услови, посебно државата, економијата, политиката и правото, да го гарантира слободниот природ на граѓаните кон тие вредности.

Оваа дистинкција и, посебно, согласноста дека поимот на безбедноста мора да се поврзе со вредностите, имплицира на-тамошно разликување на индивидуалните и државите интереси: безбедност за граѓанинот или безбедност за државата, дали предност во нејзиното одредување има индивидуалниот или „националниот“ интерес. Социјалистичкиот систем го преферираше, на пример, вториот, внесувајќи го дури во термиолошкиот корпус на системот на безбедност како „државна безбедност“ (СДБ, УДБА итн.). Но и други држави кои не припаѓаат на тој круг го преферираат поимот на „национална безбедност“ (зако-

нот на САД за национална безбедност 1947 година). Тој концепт има и денес определена оправданост во меѓународната политика и односи, во кои државите се најважниот референтен субјект, но мнозина денес, по Студената војна и јакнењето на положбата на поединецот како субјект на човековите права, сметаат дека веќе е депласиран и треба да го стави акцентот врз човекот, без кого безбедноста нема смисла. Затоа денес расте литературата посветена на „човековата безбедност“, фокусирана на човечкото достоинство. Трети го воведуваат поимот на „општествена безбедност“, поаѓајќи од идејата дека човекот е социјално битие и секогаш припаѓа на одредена социјална група. Конечно, постојат и комплементарни пристапи, кои интегралниот поим на безбедност го посматраат како стратифициран објект, од најниско ниво (поединецот), преку општеството, државата до меѓународниот поредок, а во последно време во неговиот фокус влегува и планетата Земја така што на основно ниво безбедноста има еколошка смисла (*ибид.*, 7).

Прашањата за концептот на безбедноста се рефлектираат и врз неговите изведени консеквенции, во прв ред одлуките за тоа кој треба да одлучува кои се вредностите на референтниот објект и кои се облиците на нивното згрозување и од кого. Тоа прашање од наш аспект е интересно во врска со законите со кои се пристапува денес кон реформа на македонскиот систем на безбедност (посебно законите за Агенцијата за национална безбедност и за координативното тело на безбедносните служби).

РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ

Сите анализи на концептот на безбедност на РСМ и неговото досегашно функционирање, посебно во периодот на поранешната власт која е обвинета за тешки злоупотреби токму во клучните сектори на безбедноста – човечка, општествена, државна и надворешна (документирени со Извештајот на *Прибе*),

ја засноваат оцената дека таа е небезбедна држава затоа што е заробена и не е во служба на граѓаните, туку на политички елити, поединци, лоби и други структури. Оттука и значењето на започнатата реформа на системот на безбедност, која налага, најпрвин, концептуална дебата, а потем и градење соодветни базични принципи и изведбени решенија во однос на целината на безбедносниот систем и сите негови елементи.

Сфаќањето за поимот на безбедноста како комплексен, пред сè, интегрален вредносен поим, имплицира широка дефиниција на безбедносниот систем и неговите елементи. Како механизам за етаблирање и заштита на основните вредности (човекови права, слобода, демократија, владеење на правото, пазарна економија) тој поим најмалку може да се сведе на безбедносните служби во потесна смисла на зборот и на нивните функции – одбрана, полиција, разузнавање и контраразузнавање, финансиско разузнавање итн. Оттука и реформата на безбедносниот систем најмалку може да се сведе на реформа на тие служби, главно институционално-правна, без и тие да се позиционираат во поширок контекст на индивидуална и општествена безбедност што ги опфаќа владеењето на правото и ефикасната заштита на човековите права и нивната еднаквост. Како услов за владеење на правото и доброто управување, неопходна е потребата од развивање координиран и усогласен пристап кон вкупната реформа на државата, во сите нејзини основни функции, вклучувајќи ги нејзината регулаторна и надзорна функција во економската и другите општествени сфери, што се надвор од непосредните компетенции на трите власти. Во делот на економијата тоа се изразува како барање за осмислување рационални граници на државната регулација и заштита од страна на институциите, судовите и други на капиталот, инвестициите, законитоста во постапувањето на деловните субјекти, судската заштита, заштитата на потрошувачите, на интелектуалната сопственост итн. Комплементарен елемент на нова безбедносна платформа се неопходните реформи во судството и во јавната администрација.

Неспорно е, оттука, дека процесот на интеграција во Алијансата ќе мора да ги опфати вкупните приспособувања на политичкиот, економскиот, правниот и безбедносниот систем на РСМ, идентични во аксиолошка смисла со реформите што претходат и на патот на нејзината интеграција во ЕУ. Таквиот комплексен пристап кон постулатот на безбедноста како нормативен поредок на заеднички вредности со свои ефикасни механизми на примена е нужен и во тесниот сегмент на безбедносните служби, чија реформа е започната со пакетот закони од областа на системот на безбедност. Таа не би смеела да се сведе на обична реорганизација на постојните служби, без нивна департизација и деполитизација, без поставување здрави основи на интегритет на безбедносниот систем подготвен да се фати во костец со ендемската корупција и организиран криминал и да се приклучи кон колективната безбедност во рамките на Алијансата. Нужна компонента на така развиениот безбедносен концепт претставува деконцентрацијата на функцијата на механизмите на процена на безбедносните ризици, следењето на состојбите и мониторингот над службите за безбедност. Таа подразбира, согласно со постулатите на владеењето на правото и демократската правна држава, создавање уставна и законска подлога за формирање национално тело, составено од претставници на сите сфери на општеството – владата, стопанството, судството, законодавството, академската заедница, граѓанскиот сектор, кое ќе ги мониторира состојбите со управување со безбедносните ризици во најширока смисла и ќе формира свои ставови со кои ќе влијае врз надлежните институции во креирањето политики, донесувањето закони и во нивната примена.

Користена литература

1. Кант, И., (1995), Вечни мир, Гутенбергова галаксија, Београд – Ваљево (1974), Идеја опште историје усмерене ка остварењу светског граѓанског поретка, у: Ум и слобода, Велика едиција Идеја, Београд
2. Вилијамс, Пол Д, (2012), Студии по безбедност. Вовед, Скопје

3. Yost, David S., (1999), NATO Transformed, The Alliance,s New Roles in International Security, Washington, Politique étrangère Année 2000

Акад. Таки ФИТИ*

**НАТО ИСПОРАЧУВА ЗНАЧАЈНИ
ЕКОНОМСКИ ПРИДОБИВКИ
ЗА НОВОПРИМЕНИТЕ ЧЛЕНКИ**

Прашањата поврзани со евроатлантските интеграциски процеси на нашата земја и оваа година имаат висок приоритет во Програмата за работа на МАНУ. Во овој контекст, Центарот за стратески истражувања на МАНУ „Ксенте Богоев“ ја организира оваа конференција на тема **„Градење вредносен и безбедносен систем: услов за интеграција во НАТО“**. Целта на конференцијата е да се отвори научна дебата за комплексните прашања кои го обликуваат вредносниот и безбедносниот систем на НАТО и да се дадат препораки за градење институционален капацитет во нашата земја за постигнување на стандардите шо ги наложува НАТО, не само во сферата на безбедноста, мирот и стабилноста, туку и во сферата

* Редовен член и претседател на Македонската академија на науките и уметностите.

на владеење на правото, во економската сфера и сл. Организаторите на конференцијата појдоа од поставката дека НАТО не е само воен и политички сојуз, туку, напротив, како што вели Дејмон Вилсон, извршен потпретседател на Атлантскиот сојуз на САД, тој е и многу повеќе од тоа, бидејќи искуствата на земјите кои пристапуваат во НАТО покажуваат дека НАТО придонесува за значајни позитивни поместувања во економијата на новите членки и на членките на Алијансата во целина. Токму овој аспект од функционирањето на НАТО, во оваа пригода, сакам посебно да го потенцирам.

Нема сомнение дека економските придобивки (бенефити) од пристапувањето на нашата земја во НАТО ќе бидат големи. Дозволете ваквото тврдење да го поткрепам со неколку аргументи.

Прво, бројни студии за релациите меѓу членството во НАТО и долгорочниот економски раст недвосмислено потврдуваат дека постои нагласена позитивна корелација помеѓу зачленувањето во НАТО и динамиката и квалитетот на економскиот раст и развој на новопримените членки на НАТО во периодот од 1999 до 2009 година. Во овој период 12 поранешни социјалистички земји станаа членки на Алијансата. Искуствата на сите 12 земји недвосмислено потврдуваат дека НАТО, испорачувајќи поединечна и колективна безбедност, истовремено осигурува и силен spillover-effect врз политичката и економската стабилност на неговите членки.

Второ, ваквите позитивни ефекти врз економската стабилност и раст се пренесуваат, испорачуваат преку три канали (три трансмисиони механизми): првиот се однесува на имплементирањето крупни реформи во сферата на владеењето на правото, демократизацијата на општеството, подигнувањето на ефикасноста и на кредибилитетот на судскиот систем, заштитата на сопственичките права и на ефикасноста на договорите, борбата против корупцијата и сл. Реформите во споменативе сфери даваат особен придонес во квалитативното подобрување на клучните сегменти на бизнис-климата, односно во изградбата на пријателска инвестициска клима, како за домашните, така и за

странските инвеститори. Вториот трансмисионен механизам про-излегува од првиот – пријателската инвестициска клима ги поттикнува странските инвеститори да ја перципираат нашата земја како добра и сигурна дестинација за водење бизнис. Третиот канал, трансмисионен механизам, повторно тесно поврзан со претходните два, се однесува на промена на очекувањата на домашните инвеститори, меѓу кои ќе расте довербата во македонската економија, ќе расте уверувањето дека во земјата се елиминираат некомерцијалните ризици за водење бизнис и тоа ќе биде силен поттикнувачки фактор за продуктивно инвестирање во машини, во технологија и во човечки капитал, за проширување на бизнисите и за креирање нови работни места. Притоа, потенцијалот на домашните инвеститори никако не смее да се потцени. Трите канали, трите трансмисиони механизми, дејствуваат истовремено и паралелно и генерираат синергетски ефект.

Трето, дозволете ми како аргументација и илустрација да споменам дека во сите 12 новопримени членки на НАТО во периодот 1999 – 2009 година странските директни инвестиции (СДИ) се значајно зголемени, мерено и во апсолутни и во релативни вредности. Во Естонија, на пример, по зачленувањето на НАТО, СДИ се триплираа, од 960 милиони долари во 2005 година на повеќе од 3 милјарди долари неколку години подоцна. Истото се случи и во Албанија, Бугарија, Латвија и Литванија. Во Романија, просечните годишни СДИ во периодот 2002 – 2007 година изнесуваа 5,6 милијарди долари и беа за 8 пати поголеми во однос на периодот 1991 – 2002 година, резултирајќи со значајни структурни промени, високи стапки на раст, намалување на инфлацијата и пораст на реалните плати. Соседна Бугарија по зачленувањето во НАТО има најбрза динамика на пораст на СДИ меѓу сите 12 членки на НАТО примени во периодот по 1999 година. Се разбира, врз порастот на СДИ во одделните земји влијаат и бројни други фактори, добро познати во економската литература, но, сепак, останува фактот дека зачленувањето во НАТО има посебно значење за динамиката на СДИ како еден од столбовите за побрз економски раст.

Четврто, мора да имаме предвид дека Република Северна Македонија влегува во редот на земјите со слаба перформанса во доменот на привлекувањето на СДИ. Цела деценија по осамостојувањето СДИ во Република Македонија, *de facto*, отсуствуваа или беа маргинални. По 2006 година, состојбите во оваа сфера се подобрија. Владата на Република Македонија промовираше нагласено стимулативна политика за привлекување на СДИ, посебно во технолошко-индустриските развојни зони (ТИРЗ) и во индустриските зони. Таквата политика испорача позитивни ефекти во доменот на извозот и вработувањето. Но, и покрај сè, просечното учество на СДИ во БДП на земјата, во периодот 2005 – 2015 година, не беше поголемо од 3,5 до 4 %, наспроти, на пример, 31 % во Чешката Република, повеќе од 40 % во Унгарија, 18,5 % во Бугарија итн. (податоците за овие земји се однесуваат за периодот 1990 – 2008 година). Ова само потврдува дека странските инвеститори сè уште ја перципираат Македонија како невралгично подрачје со присуство на бројни некомерцијални ризици за инвестирање и водење бизнис. Затоа, сакам повторно да нагласам дека зачленувањето во НАТО и започнувањето на преговорите со ЕУ во голема мера ќе придонесат за промена на ваквата перцепција.

И сосема на крај, само да потсетам: првпат по осамостојувањето на земјата се отвора вистинска шанса нашиот напредок во евроатлантските интеграциски процеси економски солидно да го валоризираме. Но, да не заборавиме – искористувањето на ваквата шанса, понатаму, ќе зависи од нас, од нашата подготвеност за вистинска имплементација на тешките реформите пред кои сме исправени.

Проф. д-р Нано РУЖИН*

НАТО – АКТУЕЛНИ СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ НАТО – СИСТЕМ НА КОЛЕКТИВНА БЕЗБЕДНОСТ

Најмаркантна карактеристика на Договорот од Вашингтон е онаа која бара од потписниците „да се бранат индивидуално и колективно против секој воен напад“. Член 3 од Договорот гласи дека „сојузниците индивидуално или заеднички на еден континуиран и ефективен начин, преку развитокот на своите индивидуални и колективни капацитети и заемната помош за отпор кон секој воен напад“ (Traite de l’Atlantique Nord, 1949 – Nato Handbook, Bruxelles, NATO office of information and Press 2001). Во член 5 кој се однесува на колективната безбедност, потписниците се согласија дека „еден воен напад против една или повеќе членки во Европа или Северна Америка ќе се смета за напад против сите држави-потписнички...“ (Traite de l’Atlantique Nord, 1949 – Nato Handbook, Bruxelles, NATO office of information and Press 2001).

* Ректор на Универзитетот ФОН во Скопје.

За време на Студената војна, американските нуклеарни сили беа инсталирани во Германија со цел „секој евентуален напад од страна на СССР да биде одбиен“, согласно со вмрежување на член 5 од Вашингтонскиот договор, според кој нападот врз која било членка би бил и напад врз САД. Во 2001 година, по терористичките напади врз Светскиот трговски центар во Њујорк, прв пат во историјата на Алијансата беше активиран член 5 од Вашингтонскиот договор (Delpech Therese – Le terrorisme international et l’Europe, Paris: ISS/IES. Cahier de chaillot, Decembre, 2002, N.56).

НАТО – ВО ПОСТОЈАНА ТРАНСФОРМАЦИЈА

Изразот „трансформација“ е постојано експлоатиран од страна на „натократите“ кога се размислува околу промените кон повисоките нивоа и капацитети на Алијансата. Актуелната историја на НАТО е онаа на една модерна Алијанса, која е оспособена да одговара на сите безбедносни предизвици. Во јули 2018 година лидерите на државите-членки на НАТО се состанаа во новата ултрамодерна зграда каде што беа усвоени над 100 значајни одлуки за безбедноста во светот. Алијансата е во постојано зајакнување на воените капацитети за да реализира полесна подвижност во просторот помеѓу двата брега на Атлантикот. Генералниот секретар Столтенберг, во своето годишно обраќање, истакна дека „се зајакнати капацитетите во сајбер-одбраната, особено по создавањето на Центарот за сајбер-опрации во Монс со цел Алијансата да им се спротивстави на сајбер-заканите“. Наедно, „почната е и нова мисија за обука на безбедносните сили на Ирак за да се оневозможи јакнење на терористичките организации. Се чинат и напори за одржување политички дијалог во Авганистан и зајакнување на безбедносните сили за да се изнајдат поповолни услови за мирот.

Трансформацијата на Алијансата претпоставува и поголемо издвојување финансиски средства. САД ја зајакнаа воената

присутност во Европа со повеќе човечки ресурси, посовремена опрема и вежби. Напоредно и европските сојузници настојуваат да го подобрат нивото на подготовките на сопствените капацитети. Забележливо е дека четврта година едноподруго европските сојузници ги зголемуваат инвестициите во одбраната. Според податоците на НАТО, европските членки на НАТО заедно со Канада од 2016 година ги зголемија инвестициите за 41 милијарда долари. До 2020 година се проценува дека оваа бројка ќе достигне износ од 100 милијарди долари.

НАТО ПРЕД НАЈНЕИЗВЕСНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ ПРЕДИЗВИЦИ

Во оваа епоха, значително зајакнува ривалитетот помеѓу големите сили. Геополитичката комплексност меѓу најмоќните сили произлегува од повеќе фактори. Според аналитичарите на Алијансата, Русија не го почитувала Договорот за нуклеарните сили со среден дострел, нарушена е и геополитичката стабилност на јужните граници на Алијансата, како и злоупотребата на „технолозиите на кршење“ кои претставуваат значајни закани за стратегиската стабилност. Алијансата настојува да се адаптира и да одговори на најкомплексното безбедносно опкружување и на најнепредвидливите закани од крајот на Студената војна. Еден од клучните елементи на одбраната на НАТО на сувоземното опкружување е источната зона на Алијансата, со што се оправдува зголемената присутност на НАТО и во регионот на Црно Море.

Сојузниците во Алијансата продолжија да ги јакнат морските и воздушно-интервентните позиции. Стратегиска цел на овој процес е подобрување на капацитетите во функција на антиподморничката одбрана и заштита на морските комуникации. Во доменот на воздушната интерармиска контрола, НАТО учествува во чувањето на небото (небеска полиција) со помош на AWAKS-ите, дроновите и на балистичко-антиракетната одбрана. Во 2018 година сојузниците успеаја да елаборираат една глобална, воздушна политика со високи технолошки стандарди.

Стратегиските потези се согласно со член 5 од Северноатлантскиот договор, со оглед дека Алијансата е должна да ги брани територијата и популацијата на државите-членки. Пристапот на НАТО кон одбраната се потпира врз комбинација на нуклеарните, конвенционалните капацитети и капацитетите на антиракетна одбрана. Таквата одбрана е дефанзивна, пропорционална и во согласност со меѓународното јавно право.

ПРИСУТНОСТ НА НАТО ВО ИСТОЧНАТА ЗОНА

Авансираната одбрана на НАТО во источната зона на територијата на Алијансата опфаќа четири тактички мултинационални групи кои се наоѓаат во: Естонија, Летонија, Литванија и Полска.

Со овие четири групи раководат Обединетото Кралство, Канада, Германија и САД. Тие се составени од 4.500 војници од сите држави-членки и се оспособени да оперираат заедно со националните сили на одбрана на секоја од четирите држави. Новиот главен штаб на Мултинационалната дивизија Север – Исток е целосно оперативен и овозможува да се обезбеди команда и контрола на ниво на дивизија во случај на криза.

НАТО воспостави исфорсирана присутност во регионот на Црно Море. Една мултинационална бригада за вежбовни активности на сувоземни сили на државите на Алијансата е во Романија, а нови мерки во морското и воздушното опкружување резултираа со суштинско јакнење на активностите на НАТО во регионот. Станува збор за јакнење на присутноста на постојаните морски сили во Црно Море и интензивирање на соработката во доменот на воздушните вежби и чувањето на небото. Интер-оперативноста на поморските воени сили се ефектуира меѓу трите држави-членки на НАТО во Црно Море: Бугарија, Романија и Турција.

Истуреното авансирано присуство на НАТО се потпира врз солидна стратегија на брзо јакнење која гарантра дека во услови на сценарио за колективна одбрана би можела да смета

на поддршка од 40.000 луѓе во состав на Силите на реакцијата на НАТО. Оваа формација подразбира оперативна интерармиска сила на многу високо ниво на подготовки, на ниво на бригада, која минатата година беше раководена од страна на Италија. Оваа година оперативната интерармиска мултинационална армија со високо ниво на подготовки е оспособена за брзи интервенции, а со неа раководат Холандија, Германија и Норвешка.

На Самитот во Брисел (2018) Алијансата воведо стратесиска новина. Беше договорена одлуката за јакнење на подготовките на силите на колективна одбрана позната како иницијатива за оперативната расположливост на НАТО која се нарекува и „четири триесетки“. Споменатата концепција предвидува до 2020 година сојузниците да воспостават четири симболични НАТО-иницијативи сврзани со бројката триесет: 30 баталјони; 30 воени бродови; 30 ескадрони – воени авиони; употребливи за која било акција во рок од 30 дена.

Алијансата се ангажира и врз изнаоѓање соодветни одговори кон разните безбедносни ризици по должината на јужните граници, кои директно или индиректно граничат со државите на Блискиот Исток и на Северна Африка од каде што се закануваат бројни асиметрични предизвици. НАТО иницираше повеќе мерки за да ја зајакне безбедноста на границите. Во 2018 година, НАТО продолжи со придонес во светската коалиција против ИСИЛ. На Самитот во Брисел 2018 година беше истакнато дека Полот за југот, конституиран во Сојузничката команда на интерармиските сили од Неапол, бил целосно оперативен. Овој пол располага со околу 70 војници од 20 држави на НАТО.

ОДНОСИ СО РУСИЈА

Во годините по Студената војна, НАТО настојуваше да воспостави дијалог и практична соработка со Русија во домени од заеднички интерес. Во меѓувреме, во 2014 година, по нелегалната анексија на Крим, целокупната практична соработка меѓу НАТО и Русија беше суспендирана. Агресивните акции на

Русија во Украина, нејзиниот дестабилизаторски однос и при-бегнување кон хибридни акции против државите на евроатлантскиот регион го модификуваа опкружувањето на меѓународната безбедност што резултира со пораст на непредвидливостите во доменот на безбедноста.

Во текот на 2018 година, меѓу Русија и сојузниците се манифестираа неколку инциденти од безбедносен карактер. Во март 2018 година, Алијансата го осуди нападот врз поранешниот руски агент со невротоксичен отров во Салсбери, во Обединетото Кралство. Во октомври, Холандија и Обединетото Кралство ги информираа сојузниците за обид на информатичко пиратирање на Организацијата за забрана на хемиското оружје – за што беа осомничени руските воени служби. Во ноември, Русија ги зароби трите украински брода кои биле во украински територијални води. Во декември, министрите на НАТО заклучија дека Русија развила и воспоставила ракетен систем кој го повредува Договорот за нуклеарните сили на среден домет. Како реакција на споменатите настани, Самитот во Брисел ѝ порача на Москва дека „Русија е должна да го почитува МЈП“.

Политиката на НАТО кон Русија и денес остана кохерентна и се потпира врз два столба: одбрана и дијалог. Алијансата ја задржа строгата позиција која поаѓа од двојниот пристап. Овиј пристап е комбинација помеѓу солидната одбрана и противзаканата, од една страна, и изнаоѓање и ефектуирање периодичен, суштински и целен дијалог, од друга страна. Дијалогот со Русија се одвива во рамките на Советот Русија – НАТО.

ХИБРИДНА ОПАСНОСТ

Во денешното е-општество, разликите помеѓу војната и мирот стануваат сè помали. Во епохата на хибридна војна, една држава која е цел на хибридна опасност со задоцнување ќе сфати дека била цел на хибриден напад. Во принцип, најчесто по извршувањето на чинот и процената на штетите. Методологи-

јата на класичниот хибриден напад е јасна. Таа се манифестира кога државите и недржавните актери на хибридната војна за дестабилизација на нивниот непријател користат: пропаганда, лажни вести, саботажи и други невоени средства. Овие алатки постоеле отсекогаш и тука ништо нема ново.

Она што е ново во нападите последниве години е брзината на дејствувањето, ширината на егзекуцијата и интензитетот на нападот. Опишаните параметри се достигнати благодарение на брзата технологија во глобалниот и заемно интерконектиран свет.

Експертите на Алијансата елаборираа стратегија за битка против практикувањето на хибридната војна и настојуваат да им обезбедат на секоја од државите-сојузнички солидна одбрана од хибридните напади. Алијансата е подготвена во рамките на концепцијата на колективната одбрана да им помогне на сите држави кои се соочени со таквите опасности. На Самитот во Брисел летото 2018 година, беше одлучено да се воспостават тимови за поддршка на битката против практикувањата на хибридните напади.

ТРАНСПАРЕНТНОСТ И БЕЗБЕДНОСНИ ПРЕДИЗВИЦИ

Одбранбената доктрина на Алијансата веќе подолго време е насочена кон предвидувањата и смалувањето на ризиците во регионот на евроатлантските сојузници. Сојузниците се во потрага по избегнување на недоразбирањата, грешките за процена или на несреќните случаи што можат да доведат до конфликт. Во таа насока, активноста се насочува кон контрола на конвенционалните оружја, како суштински елемент на евроатлантската безбедност. Генералниот секретар Столтенберг истакнува дека „унилатералните воени акции на Русија во Украина го загрозуваат мирот...“ (Rapport annuel du Secrétaire général – 2018, NATO – Bruxelles, стр. 64). Слична е и состојбата со селективната примена на Договорот од Виена, како и пролонгираното неприменување на Договорот за конвенционалните сили во Европа од страна на Русија,

што ги слабее позитивните придонеси преку овој инструмент (Rapport annuel du Secrétaire general – 2018, NATO – Bruxelles, стр. 30).

Во 2018 година, НАТО апелираше „Русија да го почитува Документот од Виена, суштински механизам за јакнење на довербата за контрола на вооружувањето“. Согласно со Документот и неговата модернизирани варијанта, а заради јакнење на заемната доверба, Алијансата преку механизмите на ОБСЕ „ја поканува Русија на своите воени вежби“. Во текот на 2018 година руските воени експерти ги набљудувале вежбовните активности на мултинационалните сили на НАТО. Од своја страна, и Русија ги поканила претставниците на сојузниците на широката вежба „Восток 2018“. Меѓутоа, сојузниците искажаа незадоволство од транспарентноста на руските мировни вежби (Rapport annuel du Secrétaire general – 2018, NATO – Bruxelles, стр. 27).

ФИНАНСИРАЊЕ

На Самитот во Шкотска во 2014 година, шефовите на државите и на владите го усвоија документот за ангажирање во доменот на инвестирањето во одбраната. Со овој документ се бара зголемување на трошоците во доменот на одбраната од минимум 2 % од БНП. Таквата одлука се потпира врз основа на големиот расчекор помеѓу придонесите на членките со оној на САД. Во оваа насока е направен голем прогрес и покрај изразеното незадоволство на американскиот претседател Доналд Трамп. Во 2017 година, учеството на САД покривало 70 % од буџетот на Алијансата, додека поради зголеменото учество на останатите членки, во 2018 година тој паритет е израмнет и изнесува 50 % од буџетот на Алијансата. Во 2018 година, во седум држави-членки на Алијансата стапката на одбранбениот буџет достигнала 2 % од БНП за разлика од само 3 % во 2014 година. Изразено во реални вредности, трошоците на одбраната во периодот помеѓу 2017 и 2018 година биле зголемени за 4 %. На тој начин, за периодот 2016 – 2018 година, овие земји ги зголемиле трошоците на повеќе од 41 милијарда долари. Во 25

држави трошоците на одбрана се покачиле во однос на 2017 година, а во 16 држави тие се зголемиле за 20 %.

БИТКА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ

Терористичките атентати на 11 септември 2001 година значија почеток на големите трансформации во безбедносната политика на Алијансата. На 12 септември 2001 година, Алијансата прв пат од своето постоење се повика на активирање на член 5 од Вашингтонскиот договор според кој „нападот врз САД се толкува како напад врз сите членки на НАТО“. Од тој момент почна да се создава светската антитерористичка коалиција, кон која пристапија Кина, Русија, ЕУ, државите на Партнерството за мир и голем број од муслиманските држави. Алијансата му објави решителна војна на тероризмот (Projet de Rapport Wim Van Eekelen – “Les relations transatlantiques dans le domaine de la defence après 11 Septembre“ Assemblée parlamantaire de l’OTAN, Bruxelles, 15 април 2002, стр. 1-16). Битката на НАТО против тероризмот продолжува и денес. Тероризмот ги погодува сите сојузници. Станува збор за една долгорочна закана за вредностите, за слободата и начинот на живеење на сојузниците, своевиден светски предизвик што не познава граници, ниту националности ниту религии. Голем број жртви на терористичките фанатици беа муслимани и затоа е пожелно меѓународната заедница да биде обединета (Nano Ruzin, Factors of Radicalisation and terrorist – “adventurism” in the Western Balkan youth population, NATO Advance Research Workshop, Skopje, 11-14 април 2018).

Државите на НАТО се солидарни во битката против тероризмот. На Самитот во јули 2018 година, сојузниците потсетија на нивната решеност да се борат против тероризмот во рамките на кохерентните напори. Акцентот на НАТО во овој домен е концентриран „врз подобро разбирање на заканите“ и врз „зголемена соработка со државите-партнери и другите меѓународни актери“.

Од почетокот на отворената битка против тероризмот од 2001 година, акцијата на НАТО достигна поголеми димензии. Од 2017 година, сите држави на НАТО станаа членки на светската коалиција против ИСИЛ. Во 2018 година, Организацијата продолжи да ја поддржува коалицијата преземајќи продлабочени анализи на теренот за поефикасно далечинско детектирање со помош на најсовремени технологии. Сојузниците одлучија да ја адаптираат и да ја зајакнат структурата на командата на НАТО. На Самитот во Брисел, лидерите на НАТО усвоија нова командна реформирана структура со повеќе од 1.200 лица и две нови команди на интерармиските сили: командата воспоставена во Норфолк (САД) е концентрирана врз заштита на комуникационите трансатлантски морски патишта, додека другата воспоставена во Улм (Германија) раководи со силите и нивната мобилност за брза подвижност низ Европа. Овие две команди станаа оперативни во 2019 година (Rapport annuel du Secretaire general – 2018, NATO – Bruxelles, стр. 57).

Акцијата на НАТО во доменот на битката против тероризмот привилегира јакнење на локалните капацитети во соработка со партнерите. Според Работната програма за одбрана од терористички напади, се констатира дека преку заемната соработка е потребно да се развиваат способности кај државите кои ќе овозможат превенција од терористички закани, заштита на луѓето и објектите и антитерористички удар. Во 2018 година, Алијансата ја интензивира поддршката со анимирање на повеќе разновидни програми за формација и јакнење на капацитетите на одбраната со цел да им овозможи на државите самите да се оспособат за одбрана против терористичките закани. На Самитот во Брисел во 2018 година, сојузниците се договорија да иницираат нова мисија за оспособување на ирачките воени сили за да ѝ помогнат на државата во стабилизација и јакнење на националните безбедносни структури. НАТО, во синергија со ЕУ, се ангажира околу соработката во битката против тероризмот. За таа цел е одлучено пролонгирање на финансиската поддршка на Авганистан до 2024 година и се активирани нови 3.000 форматори за мисијата Resolute Support.

АЛИЈАНСАТА И СВЕТСКИТЕ ЖАРИШТА

НАТО во Авганистан

Авганистанскиот народ покажа дека посакува мир и соодветна стабилна влада и парламент. Народот излезе и на гласање независно од заканите на терористите. На последниот Самит во Брисел, сојузниците и партнерите ветува дека заеднички ќе се ангажираат за воспоставување траен мир и безбедност. Оваа поддршка се артикулира околу три столба. Првиот столб го сочинува Мисијата Resolute Support (со околу 17.000 мултинационални сили и со учество на Катар и Емиратите), која подразбира воена обука, советодавни функции и други активности за поддршка на авганистанските сили. Вториот столб се фокусира врз политичкото партнерство со безбедносните сили на Авганистан преку имплементација на серијата програми и практики на НАТО-силите со авганистанската армија. Третиот столб го сочинува финансиската поддршка на авганистанските сили до 2024 година.

НАТО во Ирак

Во 2018 година, НАТО ја почна мисијата под геслото „За решение, но не со војна“ со цел да придонесе во воспоставувањето на безбедносните структури и на националните воени институции. НАТО продолжи да придонесува во поддршката на силите и институциите и на јакнењето на безбедноста во Ирак. Суштината на акциите за обука и формирање на безбедносните сили се потпира врз пристапот „обука на обучувачите“. Стратегиска цел е формирање ирачки инструктори кои ќе се оспособат за обука. Соочени со големи остатоци од годините на воените судири, инструкторите се обучувани да се соочат со демонтирање на импровизираните експлозивни направи, третман на експлозивните диспозитиви и деминирање, поддршка на оперативната цивилно-воена планификација, подготовка на ургенти состојби

во цивилниот домен, техничка обука во одржување на блиндираните возила од минатото и слично.

Реформите во безбедносниот сектор продолжуваат особено преку активности и давање совети за трансформација на институциите задолжени за ирачката безбедност. Активностите на Алијансата се испланирани со цел да се подобрат капацитетите на Ирак во воспоставувањето функционална структура на одржливите безбедносни сили.

Мисијата на НАТО во Ирак е прва мисија на НАТО која ги интегрира диманзиите од секоја етапа на процесот на заемноста и оперативноста на воените сили. Интегрирањето се проектира преку а) иницирање и почнување на мисијата; б) елаборирање на концепцијата; и в) планирање. Мисијата на НАТО во Ирак тесно соработува со останатите актери на теренот, како што се разни држави-партнери и членки на Алијансата, Европската Унија, ирачката влада и цивилното ирачко општество.

НАТО во други држави и региони

На Блискиот Исток – помош кон партнерите на Алијансата се манифестира преку одржување на Медитеранскиот дијалог кој ги опфаќа Алжир, Египет, Израел, Јордан, Мавританија, Мароко и Тунис. Алијансата ја иницира и Истанбулската иницијатива за соработка која ги опфаќа Бахреин, Кувајт, Катар и Емиратите. Дијалогот со овие две групи држави е во постојан пораст.

Веќе 20 години НАТО е присутно во Косово преку Силите за Косово (КФОР), раководени од НАТО од 1999 година. Овие мултинационални сили се ангажирани без поголеми промени и бројот на војници изнесува 3.500. КФОР заедно со Советничкиот тим на НАТО и иницијативата за зајакната интеракција се трите столба на ангажирањето на Алијансата во најмладата држава во регионот (Le Monde – Kosovo: une longue lute kusque l'indépendance, 19.2.2008).

ПОЛИТИКА НА ОТВОРЕНИ ВРАТИ

Процесот на проширување е еден од носечките алатки на динамиката на Алијансата. Може да се претпостави дека три аспекти на проширувањето можат да се наметнат како најзначајни предизвици на политиката на „отворени врати“, и тоа: прво, геополитичкиот ризик на проширувањето; второ, истражувањето на новата стратегиска рамнотежа; и трето, можна афирмација за ризикот на судирот на интереси во сферата на влијанието на Русија (Нано Ружин – НАТО во современите меѓународни односи, Скопје: Фридрих Еберт, 2010, стр. 281).

Во епохата на посткомунизмот, првиот бран на проширување се случи во 1999 година со поканите на Полска Чешка и Унгарија. Претходно, НАТО-експертите ја реализираа Студијата за проширување (Study on NATO Enlargement, september 1995, NATO – Press, Bruxelles) во која се елаборирани целите и принципите на проширување, како и очекувањата на Алијансата од новите членки. Новите членки морале, согласно со основните цели на Повелбата на ОН, да ја афирмираат демократијата, индивидуалните слободи и правната држава. Воедно, да промовираат пазарно стопанство, мирно решавање на споровите со соседите, цивилна и демократска контрола на воените сили, останатите потреби од техничка природа, особено во доменот на стандардизацијата и интероперативноста. Студијата за проширување поаѓа од член 10 на Вашингтонскиот договор, според кој „членките на Алијансата можат преку замен договор да поканат и други европски држави да пристапат кон Алијансата“. Новите членки се обврзуваат дека нема да ја „затворат вратата“ за новите аспиранти (NATO Defence College – North atlantic cooperation council – NACE, “Etudes sur l’elargissement de l’OTAN, septembre 1995).

На јубилејниот Вашингтонски самит во 1999 година, врз основа на научените лекции од првото проширување, беше лансирана една нова алатка за проширување на НАТО, а тоа е Акцискиот план за членство – АПЧ (Membership Action Plan – MAP). Главни одлики на АПЧ е изготвување индивидуална Годишна национална програма за членство (ГНПЧ), која ги по-

крива: а) политичко-економската; б) безбедносната; в) одбранбено-воената; и г) правната сфера; како и д) финансиите (долгогодишно планирање на буџетот).

Преку фокусиран и искрен механизам на повратни информации за напредокот на програмите на аспирантите, се опфаќаат политички и технички совети, како и годишни состаноци на сите членки со аспирантот, во нашиот случај (29 + 1), потоа Clearing house за координација на помошта од НАТО и планирање на одбраната на аспирантот, која подразбира елаборирање и разгледување на договорените планирани цели (подетално: *НАТО-прирачник*, Брисел, Office of information and Press, 2001, издание на македонски јазик).

По терористичките атентати во Њујорк во 2001 година, се забрза и политиката на отворени врати на Алијансата. Од 10 држави на Групата Вилнус во 2004 година, со покана за членство се здобија седум нови држави. Потоа, со формирањето на Јадранската група, во 2008 година само две држави станаа членки на НАТО. Македонија беше блокирана поради дипломатскиот спор околу името од страна на Грција. Во Завршното комунике на Самитот во Букурешт беше истакнато дека „Република Македонија ќе се здобие со членство кога ќе изнајде заедничко прифатливо решение за името со соседна Грција. Во 2018 година, со потпишувањето на Договорот од Преспа, РСМ ги исполни условите за покана за членство во НАТО.

Тоа значи дека во проектирањето на стабилноста, Алијансата и натаму ја проследува политиката на отворени врати, и веќе, како што најави генералниот секретар на НАТО, Столтенберг, во својот годишен извештај, „набргу и Република Северна Македонија ќе стане членка на Алијансата“.

ЗАКЛУЧНИ НАПОМЕНИ

Кога во 1999 година сојузниците ја одбележуваа 50-годишнината од Договорот од Вашингтон со кој беше создадена

Алијансата, едновременно ги мобилизираа физичките, духовните и геополитичките визии околу претстојниот процес на проширување на НАТО. Токму овие одлуки помогнаа да се дефинираат контурите на „новиот НАТО“ за 21 век. На 4 април 2019 година, Алијансата ќе одбележи 70 години од нејзиното постоење. Северноатлантскиот договор, кој поинаку се нарекува и Договор од Вашингтон, беше создаден во екот на Студената војна (1949) врз основа на заедничките вредности на државите-потписнички.

- Најмаркантна карактеристика на Договорот од Вашингтон е онаа која бара од потписниците „да се бранат индивидуално и колективно против секој воен напад“. Оваа димензија ја отсликува член 3 од Договорот. Во член 5, потписниците го утврдија начелото дека „секој воен напад против една или повеќе членки во Европа или во Северна Америка ќе се смета за напад против сите држави-потписнички“.
- Изразот „трансформација“ е постојано експлоатиран од „натократите“ кога се размислува за достигнување на повисоките нивоа и капацитети на Алијансата.
- Во оваа епоха, значително зајакнува ривалитетот помеѓу големите сили. Геополитичката комплексноста меѓу најмоќните сили произлегува од повеќе фактори. Алијансата настојува да се адаптира и да одговори на најкомплексното безбедносно опкружување и на најнепредвидливите закани од крајот на Студената војна.
- НАТО е присутно во источната зона на Европа преку авансираната одбрана врз територијата на Алијансата, која опфаќа четири тактички мултинационални групи што се наоѓаат во Естонија, Летонија, Литванија и Полска.
- На Самитот во Брисел (2018), Алијансата воведоа една стратегиска новина на колективната одбрана, позната како *иницијатива за оперативна расположивост на НАТО* која се нарекува и „четири триесетки“.

- По завршетокот на Студената војна, НАТО настојуваше да воспостави дијалог и практична соработка со Русија во домени од заеднички интерес. Во меѓувреме, во 2014 година, по нелегалната анексија на Крим, целокупната практична соработка меѓу НАТО и Русија беше суспендирана. Агресивните акции на Русија во Украина, нејзиниот дестабилизаторски однос и прибегнувањето кон хибридни акции против државите на евроатлантскиот регион го модификуваа опкружувањето на меѓународната безбедност, што резултира со пораст на непредвидливостите во доменот на безбедноста.
- Методологијата на класичниот хибриден напад е јасна. Таа се манифестира кога државите и недржавните актери на хибридната војна за дестабилизација на нивниот непријател користат: пропаганда, лажни вести, саботажи и други невоени средства. Овие алатки постоеа отсекогаш и тука нема ништо ново. Она што е ново во хибридните напади во последните години е брзината на дејствувањето, ширината на егзекуцијата и интензитетот на нападот и користењето високи е-технологии.
- Финансирањето во одбраната е една од најголемите слабости на Алијансата. Со усвојувањето на Документот за ангажирање во доменот на инвестирање во одбраната, усвоен на Самитот во Единбург во 2014 година, беше направен голем прогрес. Во 2017 година, финансиското учество на САД покривало 70 % од буџетот на Алијансата. Во 2018 година, тој буџетски паритет помеѓу САД и останатите сојузници е израмнет 50 % – 50%.
- Процесот на проширување или политиката на отворени врати еден од носечките алатки на динамиката на Алијансата. Може да се претпостави дека три аспекти на проширувањето можат да се наметнат како најзначајни предизвици на политиката на отворени врати, и тоа: прво, геополитичкиот ризик на проширувањето; второ,

истражувањето на новата стратeгиска рамнотежа; и трето, можна афирмација за ризикот на судирот на интереси во сферата на влијанието на Русија.

- На јубилејниот Вашингтонски самит во 1999 година, врз основа на научените лекции од првото проширување, беше лансирана една нова алатка за проширување на НАТО, а тоа е Акцискиот план за членство – АПЧ (Membership Action Plan – MAP). Главни одлики на АПЧ е изготвување индивидуална Годишна национална програма за членство (ГНПЧ), која ги покрива: а) политичко-економската; б) безбедносната; в) одбранбено-воената; и г) правната сфера; како и д) финансиите (долгогодишно планирање на буџетот).
- По терористичките атентати во Њујорк во 2001 година, се забрза и политиката на отворени врати на Алијансата. Од 10 држави на Групата Вилнус во 2004 година, со покана за членство се здобија седум нови држави. Потоа, со формирањето на Јадранската група, во 2008 година само две држави станаа членки на НАТО. Македонија беше блокирана поради дипломатскиот спор околу името од страна на Грција. Во Завршното комунике на Самитот во Букурешт беше истакнато дека „Република Македонија ќе се здобие со членство кога ќе изнајде заедничко прифатливо решение за името со соседна Грција. Во 2018 година, со потпишувањето на Договорот од Преспа, РСМ ги исполни условите за покана за членство во НАТО.
- Во проектирањето на стабилноста, Алијансата и натаму ја проследува политиката на отворени врати, и веќе како што најави генералниот секретар на НАТО, Столтенберг, во својот годишен извештај за 2018 година, „набргу и Република Северна Македонија ќе стане членка на Алијансата“.

Користена литература

1. L OTAN au XXe siecle-Stanley R. Sloan, Assemble de l'Atlantique Nord, 1999, str.
2. Traite de l'Atlantique Nord, 1949-Nato Handbook, Bruxelles, NATO office of information and Press 2001
3. Projet de Rapport Wim Van Eekelen – “Les relations transatlantiques dans le domaine de la defence après 11 Septembre “Assemblee parlementaire de l'OTAN, Bruxelles, 15.4.2002, 1-16
4. Nano Ruzin-Factors of Radicalisation and terrorist-“adventurism” in the Western Balkan youth population, NATO Advance Research Workshop, Skopje, 11-14 April 2018
5. Rapport annuel du Secretaire general – 2018, NATO – Info Press, Bruxelles
6. Ronald Jacquard: In the Name of Osama Bin Laden: Global Terrorism and the Bin Laden Brotherhood, Collingdate, Pennsylvania: Diane Pub Co, 2002. ISBN 9780756767112
7. Sebastien Pietrasanta – “La deradicalisation, outil de lute contre le terrorisme”, Mission auprès du ministre de l'intérieur Bernard Cazeneuve, Juin 2015, Paris
8. Le Monde – Kosovo: une longue lute kusque l'independance, 19.2.2008)
9. Charles Haquet/Mersiha Nezc – “Comment le Salafisme d'Arabie saoudite gangrene l'Islam des Balkans” <http://www.lexpress.fr/actualite/monde/Europe/comment-le-Salafisme-d-Arabie-saoudite-gangrene-l-Islam-des-Balkans>, 26.5.2017
10. Нано Ружин – НАТО во современите меѓународни односи, Скопје: Фридрих Еберт, 2010, стр. 281
11. Study on NATO Enlargement, sptember 1995, NATO – Press, Bruxelles
12. NATO Defence Colege-North atlantic cooperation cuncil – NACE, “Etudes sur l'elargissement de l'OTAN, septembre 1995
13. НАТО-прирачник, Брисел, Office of information and Press, 2001, издание на македонски јазик
14. Membership Action Plan – MAP на Република Северна Македонија 2000... 2018

Проф. д-р Методија ДОЈЧИНОВСКИ, полковник*

**СОВРЕМЕНИОТ РАЗУЗНАВАЧКИ МОДЕЛ
И ПРИМЕНАТА НА ПОТРЕБНИТЕ КРИТЕРИУМИ
И ПРАКТИКИ КОН ЧЛЕНСТВОТО ВО НАТО**

РАЗУЗНАВАЊЕТО ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ

Разузнавањето како општествена творба претставува основа за градење на модерниот свет. Акцелератор за тоа се брзите промени и динамични предизвици, глобалните промени, нарушувањето на безбедносната средина, желбата за брзо богатење, трансформацијата на регионите, револуцијата на воениот потенцијал, напорите за справување со тероризмот, пролиферацијата со оружјето за масовно уништување, појавата на организиран кри-

* Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ – Скопје

минал, хуманитарните катастрофи и друго. Поради формулирањето политика на безбедност, членките на колективните системи за безбедност развиваат заедничко чувство за тревога, заедничка перцепција за заканите и заедничка процена на идните состојби. Поради сè поголемиот вид закани, Европската Унија (ЕУ) има потреба од различни видови агенции за создавање (собирање) и размена на разузнавачки информации. Распределбата на одговорностите ја следи инструменталната и географската логика, идентификувана во пет полиња на акција: воено, правда, цивилни и хуманитарни работи, економија, политичко-дипломатско поле.¹

Поделбата на структурите на ЕУ прави разграничување помеѓу внатрешната и надворешната функција на Унијата, нагласувајќи ја одговорноста на националните држави за сите безбедносни прашања. Но, Унијата е лимитирана во поддршката и асистенцијата на националните авторитети. За да ги исполни задачите од петте полиња на акција, се смета дека ЕУ може да има потреба од воена, контраразузнавачка, криминалистичка и надворешна разузнавачка поддршка. Во рамките на Воениот штаб на ЕУ постои разузнавачко одделение каде што се врши размена на разузнавачки информации. Персоналот составува документи во вид на извештаи и анализи базирани на националното разузнавање. Од задачите на оваа скромна организациска структура можат да се набројат: следење и развој на воените капацитети, можности и контрола врз нив, процени за идните чекори во правец на користење воена сила, планирање во услови на почнување на криза, разузнавачка поддршка на активностите и мисиите што се спроведуваат во тек, размена на информации, соработка и координација со оперативната команда и други.

Како проблем што, покрај институциите на ЕУ, ги оптоварува и останатите безбедносни колективни системи може да се потенцира методологијата и начините на собирање и експлоа-

¹ Трајан Гоцевски, Оливер Бакрески, Стојан Слевески, Лидија Георгиева, „Интересите на Република Македонија во градењето на европската безбедност“, Филозофски факултет, 2008.

тација (користење) на разузнавачките информации. Особено симптоматично е користењето на резултатите од разузнавачките дисциплини (СИГИНТ, ИМИНТ), за кои ексклузивно право за нивно користење во моментот имаат водечките воени сили, односно суперсилите присутни во воздушниот простор, користењето на сателитските и навигациските уреди, како и разузнавачките (шпионските) и беспилотните летала. Покрај размената на разузнавачки информации од страна на разузнавачките агенции, во ЕУ е развиен пристапот кон размена и користење информации од институциите на европскиот систем, како што се Заедничкиот ситуационски центар кој изведува надворешно разузнавање, Политичкиот и безбедносен комитет, Органот за политичко планирање и рано предупредување, Европол и други.

Во однос на перспективите и предизвиците за зајакнување на капацитетите на ЕУ во однос на разузнавачката поддршка, може да се нагласи неопходноста од создавање европска разузнавачка комуникациска мрежа, како и назначување „висок национален авторитет за разузнавање“, со што би се развила соработката, комуникацијата и ефикасноста во работата.

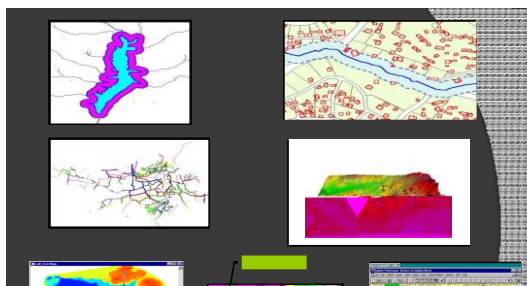
Разузнавањето во НАТО како мисија се спроведува преку националните разузнавачки агенции на земјите-членки и командантите на здружените единици на НАТО, распоредени низ светот. Обезбедувањето стратегиски разузнавачки информации се врши во рамките на меѓународниот воен штаб, односно Секторот за разузнавање, кој секојдневно ги информира генералниот секретар, Северноатлантскиот совет/Комитетот за планирање на одбраната, Воениот комитет, Политичкиот комитет и Центарот за пролиферација на оружјето за масовно уништување. Не постои независна разузнавачка функција или капацитет. Секторот за разузнавање во НАТО дејствува како координативно тело, при што врши собирање, проценка и доставување разузнавачки информации до консумерите во седиштето на НАТО и организационските единици што ги користат неговите производи (командите, единиците, агенциите, земјите).²

² НАТО, Прирачник за НАТО, Брисел 2001.

Овој орган раководи и го координира изготвувањето и распоредувањето на стратегиските разузнавачки процени во НАТО, документите поврзани со разузнавачката политика, изработката на разузнавачки документи, изготвување и ажурирање на базите на податоци и поддршка на разузнавачкиот персонал. Во рамките на надлежностите на Секторот за разузнавање спаѓаат и задачите од делокругот на стратегиското предупредување и кризен менаџмент и одржување координација и соработка со други тела и органи на НАТО и национални субјекти кои вршат специјализирани разузнавачки активности. Секторот за разузнавање во НАТО ги информира телата на Алијансата, му дава поддршка на Воениот комитет, обезбедува разузнавачка основа и изведува широк спектар задачи во поддршка на одбранбените и политичките функции. При функционирањето и спроведувањето на задачите од својот делокруг, Секторот за разузнавање на НАТО воспоставува координација и соработка со останатите сегменти, како што се Секторот за соработка и регионална безбедност, Секторот за логистика, вооружување и ресурси, Кризниот центар на НАТО, Секторот за операции и други сегменти.

СТАНДАРДИЗАЦИЈА НА СОВРЕМЕННОТО РАЗУЗНАВАЊЕ

Влезот на Северна Република Македонија во НАТО е условен и со стандардизирање на процедурите, опремата, техниката, прифаќањето на постојните НАТО-стандарди применливи во Армијата и нивна примена за време на спроведување на задачите во зоните на одговорност на територијата или во рамките на учеството во меѓународните мисии во странство. Во однос на успешноста на воената разузнавачка структура, не би можело да се потврди или негира доколку нема сигурност во степенот и доследноста при користењето на стандардизираните оперативни процедури.

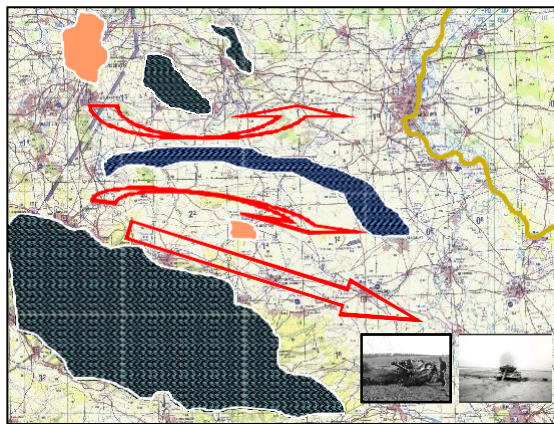
Што претставуваат стандардните оперативни процедури во разузнавањето? Како термин „стандардизирани оперативни процедури“ во меѓународната практика е релативно нов, но е масовно во употреба по започнувањето на периодот на асиметричните закани и глобалниот тероризам, значи во почетокот на 21 век, како и со започнувањето на приемот во НАТО на нови членки. Стандардизацијата во земјите-членки на НАТО ја спроведува Организацијата на НАТО за стандардизација, чија улога е да ја зголеми интероперабилноста и да придонесе кон капацитетот на силите на сојузниците заеднички да се обучуваат, да вежбаат и да дејствуваат на еден ефикасен начин, а кога е можно тоа и со силите од земјите-партнери и од други земји во спроведувањето на задачите.

Можеби ќе биде појасно ако се напомене дека „процедурите“ претставуваат севкупност од прифатени норми и правила со кои се регулира организацијата на работа, од наједноставните па сè до најсложените активности. Но, стандардизираниите (меѓународните) процедури ги користат поголем број земји. Тие не се правни норми и не содржат формулирани одредби за тоа што е дозволено, а што е забрането.³ Тие напосто нудат формула (мо-

³ Душан Бојчев, „Дипломатски речник“, Скопје, 1998, стр. 210

дел, идеја) за пристап и „оперирање“ во определена област, како што е, на пример, воената.

Конкретно, стандардизирањето претставува воспоставување на потребните нивоа на компатибилност, размена или единство во спроведувањето на операциите, безбедносните процедури, користењето на материјално-техничките средства, техниката, администрацијата и друго.⁴

Според политиката на НАТО, од септември 2000 година и земјите-партнери активно се вклучија во активностите на Комитетот на НАТО за стандардизација. Секој род „вид“ или служба во рамките на воените структури пропишува за своите потреби мерки и активности, безбедносни процедури, постапки, изготвува правила за работа, дополнувања и анекси и регулира дејства со кои во рамките на нивниот делокруг се спроведува основата за функционирање и поставеност на системот.

Така, стандардните оперативни процедури би претставувале изработка и спроведување мерки, активности и безбедносни постапки заради ефикасно реализирање на функциите на военото разузнавање на сите нивоа, регулирање на начинот на по-

⁴ Биро за информации и прес на НАТО, „Прирачник за НАТО“, Брисел, 2001, стр. 339.

врзување и размената на разузнавачки информации според значењето на изворите на информации, пропишување процедури за реализирање на разузнавачките барања и потреби и други прашања, кои во процесот на реализирање на современото воено разузнавање е потребно да се регулираат во однос на дејствата од страна на персоналот, материјално-техничките средства и останатите капацитети.

Со оглед на тоа дека Република Северна Македонија потпиша пристапен договор за членство во НАТО-алијансата, стандардизираните разузнавачки оперативни процедури ќе мора забрзано да се применуваат на сите нивоа, особено во воено-разузнавачката служба, со што таа ќе биде принудена да обезбеди стандардизирање на постапките во секоја сфера на военото разузнавање до нивно целосно приспособување на стандардите на НАТО. Тоа значи дека за различни потреби, сегменти, ангажирања, услови на операционализација на одредени ресурси и слично е потребно да се одредат мерките, активностите и обврските на персоналот и средствата за функционирање и извршување на своите обврски.

Практично, доколку постои потреба од собирање разузнавачки информации, со стандардизираните разузнавачки оперативни процедури би требало да се обезбеди следново:⁵

- на каков начин се врши собирањето на информациите;
- кој состав (број и профил) е ангажиран во собирањето информации;
- користење материјално-технички средства и техника;
- ограничувања во текот на задачата;
- начин на доставување и обработка на информациите;
- изработката на разузнавачките продукти; и
- друго.

Од друга страна, доколку се работи за изработка на дневни производи на разузнавачката секција за продукција во текот на денот, зависно од мисијата е потребно да обезбедува:

⁵ NATO HQ Skopje, examp SOP, 2003.

- дневен извештај од 24-часовното собирање информации;
- утрински брифинзи за претпоставените авторитети;
- извештај по потреба и барање;
- пополнување на разузнавачките матрици;
- обележување значајни забелешки на карта;
- пополнување на базата на информации;
- изработка на процени за одредени безбедносни појави; и
- друго.

Секоја земја, при извршувањето на сопствените мисии за потребите на државата на која ѝ припаѓа, изготвува соодветни процедури регулирани со правила и прописи, во кои постапките детално се разработуваат, а резултатите од ангажирањето можат да зависат само од непредвидени влијанија, пропусти во процедурите, нестручност во работењето, лошо функционирање на стандардната опрема или процедури или, пак, застареност на средствата што се користат во мисијата. Секако дека заради пристапувањето кон НАТО и воспоставувањето односи за функционирање на безбедносните колективи, земјите-членки понудуваат најповолни услови, начини и процедури за поуспешно прифаќање на стандардите на одредени безбедносни процедури. Здружените безбедносни колективи при формирање привремени сос-

тави и ангажирање во мировни или во воени мисии релативно брзо се приспособуваат кон новонастанатите услови.

Во рамките на Алијансата постои Комитет за стандардизација (НЦС)⁶, чија цел е хармонизација на стандардизацијата помеѓу НАТО и националните тела, како и промовирање поврзаност меѓу нив на полето на стандардизацијата. Штабната група за стандардизација при НАТО (НССТ) е подредена на Комитетот на НАТО, заради стандардизација на процедурите и координација на активностите за стандардизација. Ја подготвува документацијата при формулирање на потребите за стандардизација од страна на стратегиските команди. Вклучува претставници од стратегиските команди и штабови, кои даваат овластувања за изготвување договори за стандардизација (СТАНАГс)⁷ и сојузнички публикации (Апс).⁸

Агенцијата на НАТО за стандардизација (НСА)⁹ е тело составено од Северноатлантскиот совет со воен и цивилен штаб, заради воспоставување процедури, функции за извршување во врска со стандардизацијата и други прашања во областа на стандардизацијата.¹⁰ Ги поддржува здружените одбори на родовите, од каде што се одредуваат задачи за оперативна стандардизација, вклучувајќи ја и доктрината. Одговорни се за развојот на оперативната и процедуралната стандардизација.

СОВРЕМЕН РАЗУЗНАВАЧКИ МОДЕЛ

НАТО, во рамките на спроведувањето на современото разузнавање, спроведува современ разузнавачки модел составен од неколку елементи: разузнавачки дисциплини, разузнавачки

⁶ NCS – NATO Community of standardization, NATO прирачник, Брисел, 2001, стр. 340.

⁷ Standardization agreement.

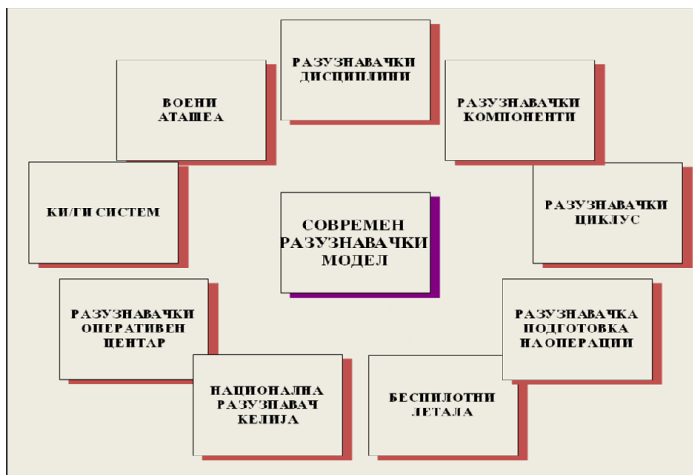
⁸ Allied publications.

⁹ NATO standardization agency.

¹⁰ NSA@hq.nato.int

компоненти, разузнавачки циклус, разузнавачка подготовка на операции, беспилотни летала, разузнавачка национална ќелија, разузнавачки оперативен центар 24/7, комуникациско-информатички системи и геоинформатички системи и воените аташеа. Секој од елементите на современиот разузнавачки модел претставува покривање одреден дел од процесот на разузнавање, а пред сè потврдување или овозможување информации кои отежнато се прибираат.

Секој од елементите на современиот разузнавачки модел има свое значење, бидејќи непотврдувањето од еден може да претставува нерелевантен податок и информација за друг. Школскиот пример дека една информација е релевантна кога таа ќе се потврди од повеќе извори претставува успешниот модел на современо разузнавање и дава соодветни резултати во процесот на остварување на разузнавачките операции.

Поради обемноста на материјалот, во текстот ќе бидат објаснети само некои од нив, додека останатите може да се најдат со примена на научноистражувачка дејност или во електронската библиотека на авторот на трудот.

РАЗУЗНАВАЧКИ ДИСЦИПЛИНИ

Во рамките на военото разузнавање, сè повеќе се употребува терминот „разузнавачки дисциплини“, што, всушност, претставува начин со чија помош се собираат информации, по што тие во пропишана стандардна оперативна процедура се трансформираат во разузнавачки производ. Некои теоретичари, наместо терминот „разузнавачки дисциплини“, ги користат термините „начини на собирање информации“, „извори на разузнавачки информации“, а во практиката може да се најдат и други асоцирачки зборови. Научно гледано, зборот „дисциплина“ во англискиот јазик, меѓу другото, се користи како гранка во науката, стручно гледиште, насочување во истражувањето, специфичен начин на добивање резултати, професија, струка и слично. Дисциплината како наука има свои методи, сопствени и унифицирани карактеристики, препознатливост, лимитираност и соодветно место во рамките на научната сфера. Од тие причини, во современите воено-разузнавачки системи, дефинирањето, функционирањето и основите на разузнавачките процеси се одвива во рамките на детерминирањето на разузнавачките дисциплини.

Воспоставувањето на разузнавачките дисциплини зависи од повеќе фактори, меѓу кои анализите и процените за неопходен систем на воено разузнавање, главната мисија на разузнавачките елементи, оспособеноста на персоналот, опременоста на капацитетите, финансиската поддршка, воспоставениот процес на разузнавање, поставеноста и функционирање на моделите на разузнавање и други. Тоа е исклучително значајно за да се избегне „стапицата“ за потпирање само врз еден извор. Наместо да се користат сите извори за добивање информација, користењето на специјализираните разузнавачки дисциплини ќе обезбеди по-

голема веројатност, точност и подобар пристап кон решавање на разузнавачките барања.¹¹

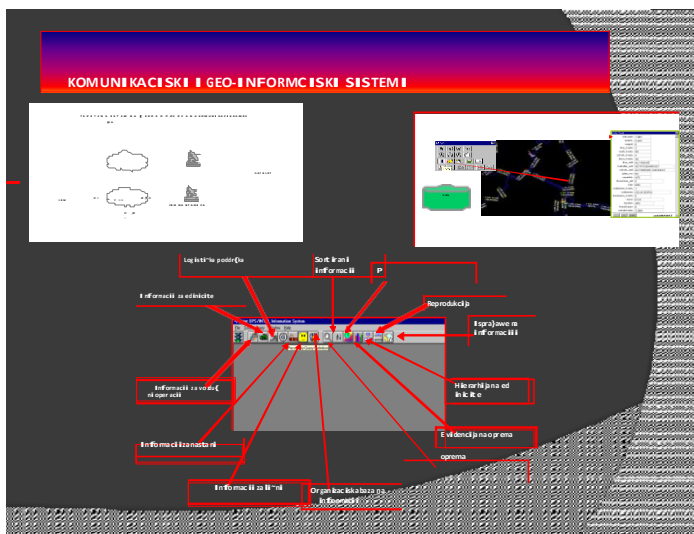
Имајќи ги предвид досегашните искуства и извршеното истражување, резултатите укажуваат на тоа дека различни разузнавачки системи користат различни разузнавачки дисциплини, меѓу кои можат да се набројат следниве: ИМИНТ – разузнавање со слики, карти, ЛАСИНТ – ласерско разузнавање, ФОТИНТ – фотографско разузнавање, НУКИНТ – нуклеарно разузнавање, КР – контраразузнавање, РАДИНТ – радарско разузнавање, ТЕЛИНТ – телиметриско разузнавање, КОМИНТ – комуникациско разузнавање, ЕЛИНТ – електрооптичко разузнавање, ФИСИНТ – разузнавање со помош на сигнали од странски уреди, МЕДИНТ – медицинско разузнавање, СИГИНТ – сигнално разузнавање, РИНТ – радиолошко разузнавање, ОСИНТ – разузнавање од отворени извори, ГЕОФИСИНТ – геофизичко разузнавање, МАСИНТ – разузнавање со мерење и обележување, ТЕХИНТ – техничко разузнавање, МАТИНТ – материјално разузнавање, БИОИНТ – биолошко разузнавање, ХЕИНТ – хемиско разузнавање, ЕЛИНТ – разузнавање со помош на електронски уреди, СОЦИНТ – социолошко разузнавање, АРМИНТ – армиско разузнавање, ХУМИНТ – разузнавање со помош на луѓе, ЕКОИНТ – економско разузнавање, ГЕОИНТ – геопросторно разузнавање, ФИНИНТ – финансиско- економско разузнавање.

Различноста на примената на разузнавачките дисциплини претставува различност на карактеристиките на современите

¹¹ Употребата на застарениот агентурен модел за доаѓање до разузнавачки податоци за распосредот на силите на потенцијалниот непријател во одредена зона, за чие реализирање на задачата требаше да се искористат неколку дена или месеци, со денешниот развој на технологијата (користењето на беспилотните летала) времето за доаѓање до бараниот податок се намалува за неколку пати, при што добивањето слики од теренот е забрзано, операциите се изведуваат со следење на состојбата во реално време, координатите се добиваат со огромна прецизност, единиците во допир се безбедни, разузнавачките елементи имаат сигурни и квалитетни информации и слично.

разузнавачки системи, при што влијанијата за нивно создавање би можеле да се согледаат во геостратегијата на државите, општествено-политичкиот систем, мултиетничкиот карактер, финансиската состојба, локалното, регионалното и глобалното влијание, степенот на развој на државните институции, влијанието на транзициските проблеми и многу други карактеристики.

Сепак, во денешно време, современите разузнавачки системи, поради факторите време, простор, економска оправданост, неопходност и рационалност, користат дел од наведените разузнавачки дисциплини. Како особено значајни и перманентно применувани во организациско-формациските структури се користат следниве: ХУМИНТ – human intelligence, СИГИНТ – signal intelligence, ИМИНТ – imagery intelligence, МАСИНТ – measurement and signing intelligence, ОСИНТ – open source intelligence.

РАЗУЗНАВАЧКИ КОМПОНЕНТИ

За да биде јасно потенцирано нивото на обработка на материјалот во трудот, а земајќи ги предвид стратегиските разузнавачки компоненти, авторот смета дека е потребно да се даде коментар на соодносот помеѓу „безбедносната стратегија“ и функцијата на разузнавањето. Не завлегувајќи подлабоко во истражување на терминот, значењето и посебноста околу дефинирањето, најкратко би прифатиле дека „стратегијата“ претставува систем на научни знаења и практични вештини за комплексна употреба на вкупната национална моќ на една држава, заради постигнување определена политичка, економска или воена цел.¹²

Смислата, содржината и суштината на стратегијата се различни во секоја држава и се во корелација со севкупната национална моќ на државата, нејзините национални интереси и цели.

Во зависност од тоа на што се однесува, стратегијата би можела да биде политичка, воена, економска, но и блоковска, национална, нуклеарна, глобална, поморска и др.¹³ Некои од теоретичарите во светот¹⁴ сè поинтензивно ја истражуваат „терористичката стратегија“, именувана според целите на терористичките активности.

Се смета дека безбедносната стратегијата претставува водечки императив на воената вештина. Главна црта на оформувањето на европската ориентираност и безбедност претставува воспоставување координирани активности, соработка, одржување на стабилноста, превенцијата и давањето насоки за општествена преобразба кон зачленувањето во ЕУ, НАТО и останатите меѓународни структури. Пристапот кон европска безбедност за националните воено-разузнавачки системи претставува предизвик за воспоставување разузнавачки области (делокруг) или компоненти што ќе ја поддржи Националната безбедносна стратегија.

¹² Душан Бојчев, „Дипломатски речник“, Скопје, 1998, стр. 338/339.

¹³ Влада на РМ, „Национална стратегија за интегрирано гранично управување“, декември 2003.

¹⁴ Kenneth A. Duncan, “The Method to Their Madness”, present GSM 2003.

Со оглед на предметот на истражувањето на оваа глава и опасноста за излегување од рамките на воената проблематика која спроведува воено-стратегиско разузнавање, неопходно е да се подвлече дека основа за функционирање на современите разузнавачки системи претставува изработката на „процените од висок ризик“, со помош на кои се гради дел од внатрешната безбедносна политика на државата. Таквите процени се изготвуваат со помош на стратегиските разузнавачки компоненти, прифатени од најголем дел современи разузнавачки системи.

Примената на стратегиските разузнавачки компоненти е врв на разузнавачките операции во сферата на стратегиското разузнавање. Историски гледано, потребата од специфични видови информации биле барани уште за време на Втората светска војна. Истражувајќи како да се дојде до вистинска поделба на разузнавањето и да се воспостави ред и класификација, разузнавачките аналитичари утврдиле дека најцелисходно ќе биде за секој вид информација да се детерминира посебно разузнавање.

Постојат неограничен број разузнавачки аспекти и средини што претставуваат интерес и потреба од информации во рамките на современото воено разузнавање. Подолу, во рамките на истражуваниот модел, тие ќе бидат само назначени (поттикнати) заради нивно понатамошно детерминирање како „приоритетни разузнавачки потреби и барања на военото разузнавање“.

Се поставува дилемата за суштината на разузнавањето:

Дали примената на разузнавањето е неопходно за собирање информации за потенцијалниот непријател или дали со активностите и делокругот на разузнавањето е потребно потврдување на веќе постоечките разузнавачки информации?

Доколку јасно се дефинираат разузнавачките компоненти и интересот на разузнавачките служби за нивна употреба во периодот на подготовка на воените единици за реализирање на своите мисии, ќе се дојде до одговорот на дилемата. Всушност, современото воено разузнавање би требало да одговори на двете

поставени прашања поставени од авторите. Клучот за спроведување современо воено разузнавање се крие во организацијата и поставеноста на службата во согласност со нејзините функции.

Така, на пример, за да се добијат доволно информации за непријателските сили и да се донесе вистинска одлука за реализирање на поставената мисија е потребно воената разузнавачка служба, како и органите и секциите потчинети во поставената хиерархија, покрај другото, да се ангажираат и на стратегиските разузнавачки компоненти, како алтернативни визии за согледување и проценување на идните случувања кои во најголем дел создаваат конфликтни состојби.¹⁵

Како резултат на спроведените истражувања на авторот, мисијата на воената разузнавачка служба, како и разузнавачките барања и потреби што се неопходни за донесување воени одлуки, разузнавачките компоненти би можеле да се класифицираат по следново:

- Б** – биографско разузнавање;
- Е** – економско разузнавање;
- С&Т** – научно и технолошко разузнавање;
- Т** – разузнавање за транспорт и телекомуникации;
- М** – разузнавање за воена географија;
- А** – разузнавање за вооружени армиски сили;
- П** – разузнавање за политички систем;
- С** – разузнавање за социолошки аспекти.

Ваквото подредување на стратегиските разузнавачки компоненти не е случајно. Доколку внимателно се прочитаат почетните обележани букви одозгора надолу, ќе се добијат два англиски збора **BEST MAPS**, што во превод би значело „најдобри планови“.¹⁶

¹⁵ Nick Pratt, Small Wars, GSMC 2003

¹⁶ Во англискиот јазик зборот map има повеќе значења и може да се преведе уште и како: карта, цртеж.

Секако дека навлегувајќи во суштината на поимот, логички забележуваме дека неговиот изговор и пишување е даден во множина, но вистинската симболика на зборовите укажуваат на термини кои современото воено разузнавање ги користи при изработката на процени на висок ризик. Впрочем, ваков пристап кон употребата и изборот на разузнавачки компоненти користат најголемиот дел на членките на НАТО, вклучувајќи ја и воено-разузнавачката агенција на САД. Оттука, унифицираноста на користењето на разузнавачките механизми, искажани во овој дел од трудот, експлицитно ја оправдуваат улогата на НАТО како колективен безбедносен систем.

Секоја од наведените компоненти има цел да изврши потполно разузнавање на организацијата, функционирањето, можностите, предностите и слабостите на дадениот сегмент, влијанието на воениот потенцијал, аспекти на моќноста, издржливоста, осетливоста, ранливоста, обезбедувањето, поддршката, нивото на опременост, обученост, компатибилност, развојот и остварувањето на националните стратемиски интереси, безбедносните капацитети, вклученост на популацијата во одбранбениот сегмент, економски, социјални и други карактеристики. Разузнавачките компоненти би можеле да се користат за истражување сознанија за поединци, групи и групации, при истражување и процени за противничките сили, нивниот потенцијал и можности, за држави, региони, етнички групи, предмети, појави, закани, процеси, последици, настани, процени за идни конфликти и слично.

РЕЧНИК НА РАЗУЗНАВАЧКИ ТЕРМИНИ

Анализа – дел од процесот во разузнавачкиот циклус во кој разузнавачката информација е изложена на систематичка проверка со цел да се идентификуваат значајни факти или заклучоци.

Агент – лице кое е регрутирано, обучувано, контролирано и ангажирано да собира информации и да пријавува и из-

вестува за информации. Може да е странски или домашен државјанин кој живее во странство или таму има привремен престој или лице од земјата кое, по разни основи, патува во странство и оттаму, свесно, тајно, организирано и континуирано, прибира разузнавачки податоци и информации. Агентот обезбедува разузнавачки податоци и информации, најчесто од странство.

Барање информации – потреба од разузнавачки информации со цел да се пополни празнината во познавањето на командантот и разбирањето на бојното поле или заканата од непријателските сили. Се однесуваат на непријателот и неговото опкружување кои е потребно да се приберат и да се обработат со цел да ги задоволат разузнавачките барања и потреби на командантот. Барањата информации се однесуваат на деталите потребни за извршување специфична борбена варијанта.

Безбедност – состојба на заштита на силите и инсталациите од заканите од конвенционални и неконвенционални (асиметрични) закани.

Безбедносни операции – збир на мерки и активности во рамките на операциите кои претставуваат процес што овозможува соодветна безбедност, употребувајќи пасивни или активни средства со цел да се искористи познавањето на непријателот за реализација на мисијата и намерите на сопствените сили.

Биографско разузнавање – разузнавање на биографијата на потенцијалниот противник, особено на политичките и воените лидери, командантите, раководните лица, предметите, појавите, настаните и слично.

Воено разузнавање – претставува собирање, обработка, проценување, анализа и користење податоци за непријателот, објектите за дејство, времето и населението заради спречување евентуално изненадување и изготвување реална и навремена одлука за дејство на сопствените сили и да се постигне ефикасно раководење со операцијата.

Географско разузнавање – разузнавање за просторот, проодноста, карактеристиките на земјиштето и релјефот, пошу-

меноста, карактеристиките на водните површини, рамнини, ридови, планини, природни препреки, состав на земјиштето и неговите особини и друго.

Дисеминација – навремено и безбедно пренесување и доставување разузнавачки информации заради донесување правилна одлука за водење на операциите.

Електронско разузнавање – разузнавачки информации што потекнуваат од некомуникациски електромагнетни зрачења и преноси од други извори различни од наменетите приматели или корисници. Можат да претставуваат и технички и разузнавачки информации кои потекнуваат од странски некомуникациски електромагнетни зрачења што произлегуваат од различни извори.

Електронско војување – воени активности што вклучуваат користење електромагнетна енергија за откривање, искористување, совладување и превенција од непријателско користење на електромагнетниот спектар и активности што ги обезбедуваат пријателското и сопственото користење на реципроцитетните средства.

Евалуација – процена на вредноста на разузнавачките активности, информациите или други продукти, заради поддршка на специфични цели.

Економско разузнавање – разузнавање заради создавање продукти за надворешни извори, активности или насоки, вклучувајќи производство, дистрибуција и потрошувачка на економски добра, одржување, работа, финансии, даноци и други економски аспекти.

Закана – вид притисок од позиција на сила, комбиниран со различни мерки за потенцијално нарушување на безбедноста.

Заштита на силите – обезбедување на потребната борбена готовност, интегритет и можности за спротивставување на заканите и елементите што доаѓаат од противникот, природните катастрофи, оштетувањата на животните средини или внатрешните закани.

Информација – необработен податок од секаков вид кој може да се користи за создавање разузнавачка информација (сознание).

Информатор – лице кое дава информации од доверлив карактер и чиј идентитет е загарантиран.

Извор – лице кое остварува оперативен контакт и отстапува информации на оперативен работник. Изворот прибира информации случајно или плански и организирано. Информацијата од изворот е свежа, необработена.

Извидување – процес на спроведување задачи за собирање информации преку визуелно набљудување и со тактика, методи и средства на откривање на активностите и средствата на потенцијалниот противник.

Индикатори – елементи на информациите што ја одразуваат намерата или можноста (способноста) на потенцијалниот противник. Индикаторите се позитивен или негативен доказ за активностите на заканата.

ИСТАР¹⁷ – збир на активности (разузнавање, набљудување, одредување на целите и извидување), кои овозможуваат безбедност при извршување на операциите и постигнување на планираните цели.

Контраразузнавање – активности на идентификување, откривање, попречување и превенирање на носители на разузнавачки активности и асиметрични закани (шпионажа, саботажа, субверзивни дејства или тероризам и други).

Набљудување – пасивна активност која се изведува со систематско пребарување и набљудување одредена зона од одредена точка за набљудување (набљудувачница).

Оперативно истражување – примена на оперативни методи за проучување, согледување и анализирање на состојбите,

¹⁷ Intelligence, Suerveillance, Tartgeting and Reece.

процесите и појавите од значење за безбедноста и одбраната, како и потврдување или отфрлување на претпоставките за карактерот и за целите на дејствување на одредени странски служби, сили и организации и нивни припадници кон земјата.

Разузнавање – систем на спроведување мерки и активности за собирање, обработка, анализа и доставување информации кои можат да имаат влијание и директно или индиректно да ги загрозуваат безбедноста и одбраната.

Разузнавачки процес – спроведување мерки и активности на разузнавачки орган, лице или институција заради произведување разузнавачки производи.

Разузнавачки циклус – процес на спроведување мерки и активности за создавање разузнавачки информации кој содржи: планирање и насочување, собирање, обработка, анализа, дистрибуција и потврдување на разузнавачките информации.

Разузнавачка процена – комплексна постапка на обработка на информации, сознанија и податоци, со која се утврдува специфична состојба и се определуваат понатамошни мерки и активности кон објектот на интерес.

Ризик – последица добиена од неефикасно или несоодветно спроведени мерки и активности.

Разузнавачка заедница – формално-правна заедница на организации и агенции вклучени во спроведување разузнавачки активности.

Разузнавачка подготовка на операции – систематски, постојан и континуиран процес на процена и анализа на можните закани на бојното поле (непријател, земјиште, сопствени и пријателските сили, време, околина).

Разузнавачка информација – производ на специјализирани органи или агенција, добиена со системска обработката на собраните информации.

Разузнавачки извештај – специјализиран документ на разузнавачки орган, изготвен како резултат на разузнавачки информации, сознанија, податоци и други продукти на разузнавачка дејност.

Тероризам – незаконска употреба или закана за употреба на сила или насилство против поединци, институции или имот заради принудување или заплашување за постигнување политички, етнички, религиозни или идеолошки цели.

Користена литература

1. Adam Roberts, “Counter-terrorism, Armed Force and Laws of War”, 2002;
2. Alice, “Security Sector Reform” 2000;
3. Biddle, T. (2002). Rhetoric and Reality in air warfare. Princeton: Princeton Univ. Press;
4. Carl von Clausewitz, “On War”, translated and edited by Michael Howard and Oeter Paret, 1976;
5. CIA “intelligence” – A Consumer’s Guide to intelligence;
6. Christopher Greenwood, “International Law and the Conduct of Military Operations”, 2001;
7. Christopher Greenwood, “International Law and the Conduct of Military Operations”, 2001;
8. Dan Stiver “Managing Contemporary Crises, 2003;
9. DIA, JMiTC “The legal aspects of Chemical and Biological Warfare” 2000;
10. DIA, JMiTC “National intelligence Course” – Textbook, 2000;
11. DIA, JMiTC “Intelligence Analyst Course” – Textbook 2001;
12. DIA, JMiTC “Intelligence Support to Multinational Operations Course” 2000;
13. DIA, JMiTC “The War in the Gulf 1980 – 1988” 2000;
14. Душан Бојчев, „Дипломатски речник“, Скопје, 1998;
15. DIA, JMiTC “Intelligence Analyst Course Presentations” 2001;

16. Donald G. Hukle, "The legal aspects of chemical and biological warfare", 2000;
17. David Pratt, "Sierra Leone: The Forgotten Crisis", 1999;
18. Eliot A. Jardines, "Open Source Publishing", 1994:
19. Edmund., Volsh School of Foreign Service Georgetown University, 2001;
20. European Parliament, "European Security Strategy", 2003;
21. Gert Tubach, "The citizen in uniform", 2003;
22. Gray Colin, "Combating Terrorism" 1993;
23. Gert Tubach "The citizen in uniform – The German concept of innere führung as a philosophy for the integration of the military in a democratic society" 2003;
24. G.C.M.E.C.F.S.S, "Glossary of Terms", 2003;
25. Hans H. Mack "Terrorism and Changing Nature of Conflict" 2003;
26. Hammes, T. (2004). The sling and the stone: On war in the 21st century. St. Paul: Zenith Press;
27. HQ, DOA "Intelligence preparation of the battlefield" 1994;
28. HQ, DOA "Division intelligence and electronic warfare operations" 1986;
29. HQ, DOA "Brigade and Battalion intelligence and electronic warfare operations" 1986;
30. HQ, DOA, "Combat Commander's handbook of intelligence", 1992;
31. HQ, DOA "intelligence officer's handbook", 1998;
32. Hughes-Wilson, J. (2004). Military intelligence blunders and cover-ups. NY: Carroll & Graf;
33. <http://www.apsu.edu/oconnort/4200/4200lect02.htm>;
34. Istvan Gyarmati, "Security sector reform in southeast-Europe", 2004;
35. JCPT MK – 418 "G-2 Functions" 2002;
36. Jeffrey T. Richelson, "The U.S. Intelligence Community", 1989;
37. John Kriendler, "NATO and Key Issues on its Agenda", 2003;
38. Joint Military Intelligence College. (2005). Learning with professionals. Washington DC: JMIC;
39. Klaus-Dieter Fritsche, "Intelligence Agencies in the Federal Republic of Germany", 2003;

40. Keegan, J. (2003). Intelligence in war. NY: Knopf;
41. Khalsa, S. (2004). Forecasting terrorism: Indicators and proven analytic techniques. Lanham, MD: Scarecrow Press;
42. Lotz & Barry Wickersham “Intelligence Oversight in a Democratic Society” 2003;
43. Laslo Botz, “Information sharing and Early Warning” 2003;
44. Merars “Palestinian suicide terrorism», Power Point presentation;
45. Методија Дојчиновски, „Современо разузнавање“, Скопје, 2009;
46. М. Котовчевски, „Разузнавањето златен клуч во борба против тероризмот“
47. М. Котовчевски „Современи разузнавачки служби“, Македонска цивилизација, Скопје, 2002.
48. Michael G. Ritchie, “Homeland Defence”, 2003;
49. Paul Holman “National Security Planning” 2003;
50. Patrick Tyrrell, “Open source intelligence: The Challenge for NATO”, 2001;
51. Steinbruner, J. (2000). Principles of global security. Washington DC: Brookings Inst. U.S. Dept. of Defense. (2002). 21st century U.S. Army intelligence officer's handbook field manual (FM 34-8-2). Washington D.C.: U.S. DOD;
52. SHAPE, Belgium, “NATO Geographic Policy”, 1996;
53. Stephen J. Flanagan, Ellen L.Frost and Richard L. Kugler, “Globalization and Security: A Growing Challenge”, 2001;
54. Tim Small, “NATO CIMIC”, 2002;
55. US Department of State “Intelligence and Research” 1999.

Проф. д-р Злате ДИМОВСКИ*

**ГРАДЕЊЕ ВРЕДНОСЕН И БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ –
УСЛОВ ЗА ИНТЕГРАЦИЈА ВО НАТО**

1. ПОИМ НА ВРЕДНОСТИ

* Редовен професор на Факултетот за безбедност во Скопје при Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Битола.

За вредностите постојат различни толкувања, а воедно се прават обиди нивното објаснување да биде од повеќе аспекти. За нашиот осврт од голема полза е објаснувањето од аспект на нивното сфаќање и толкување во услови на самостојно функционирање на македонската држава. Сега, во таканаречениот период на транзиција, се вршат темелни преобразби и се создава нов вредносен систем. За жал, често се коментира дека сегашниот општествен миг претставува вредносен вакуум, празнина исполнета со невредности (антивредности). Вредностите¹⁸ не се статични и дадени еднаш засекогаш, туку тие се променливи и релативни, но и објективни, а за определени општествени односи и периоди на општествен развој – постојани. Тие им служат на луѓето како регулативи на нивното мислење, однесување и работа во одредено време и место. Најприфатливо гледиште во таа смисла е тоа што укажува на фактот дека „во општествените движења нема вистина без однос спрема вредностите, односно дека во тие науки има само вредносни судови.“¹⁹ Кога вредностите се анализираат теоретски, може да се каже дека тие имаат две значења: прво, политичко-економско и, второ, филозофско.

Според политичко-економското значење, под вредност се подразбира добро кое може да задоволи некоја потреба, а има своја употребна и пазарна вредност. Според Маркс и неговата теорија, секое добро има своја работна вредност (потрошен човеков труд – работа за создавање на доброто).

Според филозофското значење, со поимот вредност се означува својство на: човекот, предметот, настанот, состојбата, сфаќањето и сл., кои поради своите подобности да задоволат определени потреби стануваат предмет на човечките желби, па затоа се оценуваат позитивно како пријатни, убави, благородни итн.

¹⁸ **Аксиологијата** како дел од филозофијата за свој предмет на проучување ги има вредностите. Таа го прави тоа преку психолошката теорија за вредностите и преку филозофската теорија за вредностите.

¹⁹ Види Политичка енциклопедија „Савремена администрација“, Београд, 1957, стр. 12–13

Во зависност од тоа за кого имаат значење, вредностите можат да бидат: индивидуално-субјективни – кога имаат значење за едно лице или општо објективни – кога имаат значење или можат да имаат значење за поголеми заедници или групи луѓе.

2. ДЕФИНИРАЊЕ НА ВРЕДНОСТИТЕ

Според мислењата на некои научници, за вредностите може описно да се зборува, бидејќи тие не може да се дефинираат.

Според мислењето на други научници, тие можат да се дефинираат. Една од тие дефиниции е: Под вредност, начелно, може да се разбере секој објект, предмет, дело, човеково однесување, определена општествена институција и слично на тоа, кои на дадениот степен на општествен развој задоволуваат определени сетилни, спознајни и емоционални човекови потреби.

За потребите на овој труд, вредностите може да се дефинираат на следниов начин: вредност е секое материјално или духовно добро со кое се задоволуваат или се влијае на задоволување на човековите потреби, во соодветниот степен на развој на општеството и човековата сознајна моќ.

Вредностите се градат во согласност со сознајната моќ на луѓето. Во различни временски периоди од развојот на човештвото тие биле поинакви, во различни средини се спротивни, различни дури и контрадикторни. Сепак, сето тоа го налагаат општествените, политичките, економските, религиозните и сите други фактори што имаат влијание на свеста, разбирањето и толкувањето на надворешните случувања.

Вредностите може да бидат: променливи, прифатливи, објективизирани, корисни, ефективни, материјални, духовни, напредни, анахрони...

Така и во нашето поднебје, се менуваат, прифаќаат, отфрлаат, додаваат или се менуваат вредности изразени преку јасно, јавно или потајно користење на добрата за задоволување на потребите на лицата кои го прифаќаат тоа како вредност. Кога

би се обиделе да издвоиме универзални општи општествени вредности што имаат значење за сите организирани општествени заедници, би се нашле во многу тешка положба, затоа што секоја одделна заедница има свои вредности што се разликуваат од вредностите на која било друга заедница. Ако се обидеме, пак, со помош на методот на воопштување да го одделиме она што го имаат сите општествени заедници, без разлика на нивното општествено уредување, би можеле да издвоиме дел од општествените односи и состојби кои имаат значење на општо-општествени вредности. Тоа би биле:

- 1) право на живот;
- 2) право на слобода и безбедност;
- 3) мир;
- 4) општествено уредување утврдено со Уставот или со некој друг акт на соодветната земја;
- 5) територијална целина на земјата;
- 6) доминантен облик на сопственост на средствата за производство;
- 7) национални права – конкретна положба на народот и на нацијата во соодветната заедница;
- 8) конкретна положба на човекот, човековите права и слободи во економскиот, политичкиот, културниот и општествениот живот;
- 9) културно наследство и позитивни културни традиции.

Овие општо-општествени вредности во определена човекова заедница му обезбедуваат доминантна положба некому: на монархот, на сопствениците на средствата за производство, на капиталистите, на буржоазијата или на пролетеријатот – работничката класа. Оној што има доминантна положба настојува по секоја цена да ја задржи и во тој правец ги организира и мерките на безбедност – заштита на тие што произведуваат позитивни и реални состојби во општеството. Мерките за заштита се разликуваат според тоа: кој учествува во заштитата и со какви средства и методи се врши таа заштита.

Постапките на човекот што ги унапредуваат личниот и општествениот живот имаат морална вредност. Моралните вредности, пак, се означуваат како општи принципи според кои луѓето треба да се однесуваат доколку сакаат да ги унапредуваат сопствениот и општествениот живот. Вредностите постојат само во односите меѓу луѓето – човек спрема човек. Се мисли на човекот како индивидуа и како општествено битие кое е во можност да ја проценува вредноста на делото, чинот, постапката како добро или лошо, или како позитивно или негативно.

Основните општествени вредности и добра се основа и услов за постоење и за иден развој на општеството и државата. За нивна заштита се грижат многубројни институции кои го сочинуваат безбедносниот систем во државата кој, исто така, претставува општествена вредност.

Одредени загрозувања потекнуваат од природните појави и елементарни непогоди. Така, кога би се обиделе да ги групираме загрозувањата на вредностите според нивното потекло, би можеле да ги подредиме во три групи:²⁰

– во првата група се опфатени загрозувањата кои потекнуваат од природата (земјотрес, поплава, вулканска ерупција, космичко зрачење, намалена биолошка и природна рамнотежа);

– втората група ги опфаќа загрозувањата кои потекнуваат од техничко-технолошките процеси и од средствата што ги произведува човекот (оружје, експлозивни, лекови, пестициди, отрови, наркотици, алкохол, нуклеарна енергија); и

– во третата група се застапени загрозувањата кои потекнуваат од општествените појави и состојби што произведуваат негативни општествени односи: социјални разлики; експлоатација; вооружена борба; антагонизам; бирократизам; национализам; криминалитет – политички, стопански, класичен; социопатолошки појави – алкохолизам, проституција, наркоманија, самоубиства.

²⁰ Јордан Спасески „Македонија – столб на безбедноста на Балканот“, Скопје, 2003 г.

Според друг критериум, загрозувањата од третата група може да се поделат на: загрозувања кои потекнуваат од земјата и загрозувања кои потекнуваат однадвор.

За спротивставување на негативните тенденции кон вредностите секоја држава поставува, развива и користи свој систем на безбедност, кој настојува да обезбеди нормално и непречено функционирање на државата и зачувување на вредностите.

3. ДЕФИНИРАЊЕ, ПОСТАВЕНОСТ И ФУНКЦИОНИРАЊЕ НА НАЦИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Безбедноста претставува сложен и комплексен општествен проблем. Етимолошки, поимот безбедност потекнува од латинскиот збор *securitas* што значи сигурност, отсуство, опасност, смелост, заштитеност. Во англискиот јазик се користат два изрази *securitas* и *safety*. Терминот *securitas* се користи во смисла за националната безбедност (*secure* – сигурен, осигурен) – *national security*, што имплицира на остварување и чување на државниот национален интерес, додека, пак, терминот *safety* означува способност на дејствување за да не дојде до несакани безбедносни ситуации, или такви ситуации што можат да предизвикаат и безбедносни импликации.²¹ Проучувањето на безбедноста во глобални рамки е поддисциплина на еден поголем предмет, познат како меѓународни односи.²² Линијата која ги разделува меѓународните односи од нејзините поддисциплини не е сосема јасна. Значи, студиите на безбедност настанале како поддисциплина на меѓународните односи, а имајќи предвид дека основна сфера на интерес на меѓународните односи е динамиката на

²¹ <https://defendologija.files.wordpress.com/2012/10/radomir-keca-terorizam.pdf>, п. 47

²² Хју П., Поим за глобална безбедност, Табернакул, Скопје, 2009 година, стр. 2.

меѓудржавните односи, основен предмет на студиите по безбедност е меѓународната или меѓудржавната безбедност.²³

П. Хју, во своето дело „Поим за глобална безбедност“, ни ги дава четирите парадигми во меѓународните односи и студиите по безбедност, па така:

– реалистите според кои главната улога во меѓународните односи ја имаат државите;

– плуралистите кои сметаат дека множеството на актери, наместо само држави, ќе извршат влијание на светската сцена;

– марксистите според кои економските грижи, а не воените или, пак, прашањата на моќта се тие кои отсекогаш ја утврдувале судбината на луѓето;

– социјален конструктивизам според кој владите дејствуваат според идеи, а не според националниот интерес.²⁴

В. Липман вели: „Една нација е безбедна до степенот до кој не е во опасност да ги жртвува суштинските вредности ако сака да одбегне војна и е способна, ако е предизвикана, да ги одржува вредностите со победа во една таква војна.“²⁵

Според А. Дончев, безбедноста ја подразбираме како динамична, комплексна и мултидимензионална категорија која е присутна во целокупното опкружување на нашето живеење, во отсуство на надворешно и внатрешно загрозување.²⁶

Според А. Волферс, безбедноста, во објективна смисла, е отсуство на закани за усвоените вредности, а во субјективна

²³ Lipovac M., Dragan, Medzunarodna bezbednost – teoriski pristupi, Akademska knjiga, Beograd, 2014, стр. 11.

²⁴ Види поопширно: Хју П., Поим за глобална безбедност, Табернакул, Скопје, 2009 година, стр. 2-7.

²⁵ Цитирано во: Бузан Б., Луѓе, држави и страв, проблемот со националната безбедност во меѓународните односи, Академски печат, Скопје, 2010, стр. 261.

²⁶ Дончев А., Современи безбедносни ситеми, Графос, Куманово, 2007, стр. 38.

смисла значи отсуство на страв дека тие вредности ќе бидат нападнати.²⁷

Љ. Стајик ја дефинира безбедноста како својство на некој реален општествен, природен или технички субјект (суштества, градби или објекти) што се прикажува како воспоставена, одржана и унапредена состојба и (или) вредност, изразена преку минимум исполнети одредени (безбедносни) стандарди својствени на тој субјект, што му овозможува реална основа за опстанок, работа, раст и развој без оглед на предизвиците, ризиците, законите, времето и местото на загрозување.²⁸

Поимот национална безбедност иако често се употребува во академските дисциплини и во секојдневната комуникација на различни теми, не е еднозначно одреден. Најчесто националната безбедност се доведува во врска или дури се поистоветува со државна безбедност, а се подразбира и како севкупност на безбедносните функции на одредена политичка заедница.²⁹

Претставникот на реалистичката школа Моргентау го сфаќа националниот интерес како објективна категорија. Тој го одредува националниот интерес во терминот сила, како звезда водилка на државната политика, тој е непроменлив во времето и просторот.³⁰

М. Лоув вели: „Националната безбедност вклучува традиционална политика за одбрана и невоени акции за една држава да го осигури својот вкупен капацитет, да преживее како политички ентитет за да извршува влијание и да извршува внатрешни и меѓународни цели“.³¹

²⁷ Simic D., Nauka o bezbednosti, Sluzbeni list SRJ, Beograd, 2002, стр. 29.

²⁸ Цветковиќ В., Ризик, моч, заштита, Службен гласник, Београд, 2010, стр. 330.

²⁹ Бодин, М., Менаџмент националне и људске безбедности, Факултет безбедности, Београд, 2015 година, стр. 41.

³⁰ Dimitrijevic V., Bezbednost i politicka zaednica стр. 31.

³¹ Цитирано во: Бузан Б., Луѓе, држави и страв, проблемот со националната безбедност во меѓународните односи, Академски печат, Скопје, 2010 година, стр. 261.

Според В. Димитриевиќ, националната безбедност е речиси идентична со државната безбедност. Таа се брани против заканите однадвор и однатре, зависно од тоа од каде ѝ се заканува опасност на елитата на власт.³²

Гризолд, пак, вели: „Националната безбедност е безбедност на државата, а нејзината содржина ја опфаќа безбедноста на националната територија (вклучувајќи ги и воздушниот простор и територијалните води), заштитата на животите на луѓето и нивниот имот, одржување на националната сувереност и остварувањето на темелните функции на државата“.³³

Национална безбедност претставува колективен термин за одбрана и за надворешни односи на земјата, заштита на интересите на земјата.³⁴ Националната безбедност е безбедно чување на нацијата како целина.³⁵

1. Националните интереси и вредности на Република Северна Македонија и процена на можностите за нивно загрозување од хибридните закани.

Безбедносните национални интереси произлегуваат од темелните вредности утврдени со Уставот на Република Северна Македонија. Траен национален интерес претставува зачувувањето на независноста, сувереноста, територијалниот интегритет и унитарниот карактер на државата, како и нејзиниот мултиетнички и мултикултурен карактер.

Витални национални интереси се:

- заштита и унапредување на мирот, безбедноста, здравјето и личната безбедност на граѓаните;

³² Dimitrijevic V., *Bezbednost i politicka zaednica* str. 24, dostapno na: file:///C:/Users/kiro/Downloads/documents.tips_72810670-01-dimitrijevic-1973-bezbednost-i-politicka-zajednica.pdf (11.10.2016).

³³ Антон Гризолд, *Словенија во изменета безбедносна средина*, Министерство за одбрана на РМ, Скопје, 2006, стр. 20.

³⁴ <http://www.dictionary.com/browse/national-security>

³⁵ <http://index.heritage.org/military/2015/important-essays-analysis/national-security/>

- унапредување на мултиетничката демократија и меѓуетничките односи;
- заштита и унапредување на демократските вредности на државата: човековите слободи и права, владеење на правото, политичкиот плурализам, отворен политички дијалог помеѓу политичките партии, начелото на поделба на власта, заштита на културниот идентитет и на наследство на сите граѓани;
- стимулирање одржлив економски и социјален развој на државата врз принципите на пазарната економија, сопственоста и претприемаштвото;
- политичко-воена интеграција во НАТО;
- политичка, економска и безбедносна интеграција во Европската Унија.³⁶

4. ИНСТИТУЦИИ (СУБЈЕКТИ) ШТО ЈА ОСТВАРУВААТ БЕЗБЕДНОСТА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Основните субјекти кои активно се вклучени во остварувањето на функциите на системот за национална безбедност на Република Северна Македонија се: претседателот на РСМ, Собранието на РСМ, Владата на РСМ, Советот за национална безбедност, Министерството за внатрешни работи (Управата за безбедност и контраразузнавање), Агенцијата за разузнавање, Министерството за одбрана (Воената служба за безбедност и разузнавање), Министерството за надворешни работи, Министерството за финансии, Министерството за правда и другите министерства, Дирекцијата за безбедност на класифицирани информации, Дирекцијата за заштита на лични податоци, Националниот координативен центар за интегрирано гранично управување, Цента-

³⁶ Бела книга на одбраната, Министерство за одбрана, Скопје 2012, стр. 21.

рот за управување со кризи, Дирекцијата за заштита и спасување, општествените и други субјекти.³⁷

5. КОМПОНЕНТИ НА СИСТЕМОТ ЗА НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Компоненти на системот на национална безбедност во Република Северна Македонија се: вооружените сили на РМ, полициските сили и разузнавачко-безбедносни служби на РСМ.³⁸ Во овој труд ќе се задржам на елаборација на разузнавачко-безбедносните служби, особено во делот на реформите што треба да се случуваат во актуелниот период.

5.1. Разузнавачко-безбедносни служби на Република Македонија

Агенција за разузнавање

Мисијата на Агенција за разузнавање е реализација на активности и развој на капацитети за навремен одговор на безбедносни закани, ризици и предизвици во тековниот и во идниот период.

Приоритет во активностите на Агенција за разузнавање се следниве стратегиски области на дејствување:³⁹

- идентификација на заканите и оперативно-разузнавачко дејствување;
- превенција на заканите;
- информирање на државниот врв;
- меѓународна билатерална и мултилатерална соработка;
- меѓуинституционална соработка;

³⁷ Митко Котовчевски, Организациона поставеност на новиот модел на системот за национална безбедност на Република Македонија, Современа македонска одбрана, бр. 23, стр. 22.

³⁸ Горанчо Котески, АРМ низ призмата на националната безбедност, „Јофи-скен“, Скопје 2014 година, стр. 35–42.

³⁹ <http://ia.gov.mk/nadelzni.html> (14.7.2017).

- законитост и јавност во работата.

Делокругот со надлежности на Агенцијата за разузнавање пропишан во Законот за Агенцијата за разузнавање опфаќа:⁴⁰

- рано предупредување, процена и прогнози за тенденции и можни безбедносни ризици на националната безбедност на РМ;
- прибирање податоци и информации од значење за безбедноста и одбраната, стопанските, политичките и другите витални интереси на државата;
- прибирање податоци и информации за спречување на меѓународниот тероризам и транснационалниот организиран криминал;
- анализи и истражувања на податоците и информациите кои се од значење за безбедноста и одбраната на Република Македонија и за стопанските, политички и други интереси на државата;
- техничка поддршка;
- активности за логистичка поддршка и безбедност во работата на Агенцијата за разузнавање.

5.2. Управа за безбедност и контраразузнавање (УБК)

Управата за безбедност и контраразузнавање е формирана со Законот за внатрешни работи, донесен во 1995 година, со тоа што тогаш била именувана како Дирекција за безбедност и контраразузнавање. УБК врши работи од областа на безбедноста и контраразузнавањето.

Според Законот за внатрешни работи, надлежности на УБК се:⁴¹

- контраразузнавање;
- тероризам;
- активности што ги загрозуваат демократските институции на земјата или поддржуваат нивно насилно отфрлање;

⁴⁰ Ибид.

⁴¹ Закон за внатрешни работи („Службен весник на Република Македонија бр. 92/09“), член 16.

- организиран криминал кој потекнува од демократските институции на земјата или е насочен кон нив.

5.3. Сектор-служба за воена безбедност и разузнавање (ССВБиР)

Сместена во рамките на Министерството за одбрана, ССВБиР доби мандат и надлежност со донесувањето на Законот за одбрана во 1992 година⁴² кој беше заменет со Законот за одбрана во 2001 година во кој подетално е образложено нејзиното дејствување.⁴³

Како што е утврдено со Законот за одбрана од 2001 година, делокругот на работа на ССВБиР опфаќа:⁴⁴

- собирање, документирање и анализирање разузнавачки податоци важни за националната одбрана;
- откривање и спречување субверзивни активности што потекнуваат од странски разузнавачки агенции или други меѓународни групи (како што се терористички организации) важни за националната одбрана;
- заштита на вооружените сили;
- заштита на доверливи информации од одбраната.

6. МОДЕЛИ И ПРИНЦИПИ НА РЕФОРМА И ОРГАНИЗАЦИЈА НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во различни држави различно се одредени местото и улогата на безбедносните и разузнавачки институции. На нивната позиција, дејност и структура, пред сè, битно влијаат основните карактеристики на политичкиот состав на конкретната

⁴² Закон за одбрана („Службен весник на Република Македонија бр. 8/92“), член 119,

⁴³ Закон за одбрана („Службен весник на Република Македонија бр. 42/2011“), член 133.

⁴⁴ Закон за одбрана („Службен весник на Република Македонија“ бр. 42/2011), член 133.

држава, карактеристиките на составот на националната безбедност, положбата на државата во меѓународните односи, разбирањето на поимот национална безбедност и организацијата на власта.

Преку анализа се доаѓа до заклучок дека во светот постојат три групи модели на организација на безбедносно-разузнавачкиот сектор или заедница, условно наречени американски, британски и руски. Во основа, овие модели послужиле како база за градење современи системи: американски – Германија, Јапонија, Јужна Кореја, руски – поранешните држави од условниот социјализам, додека другите европски држави го имаат британскиот модел.

Согласно со изнесените мислења за моделите што се кооптирани од страна на авторитетите и работните групи во МВР за реформи на УБК, во правец на подобрување на функцијата на остварување на безбедносната и конраразузнавачката служба, како и на разузнавачката активност на институциите за извршување на законите, анализирајќи ги моделите на службите од неколку држави од соседството и регионот, можам да изнесам свои видувања.

Начела врз кои треба да се потпира реформскиот процес на УБК би биле: дефинирање предмет, цели, задачи, надлежности, овластувања, стратегија за дејствување, координација, раководење, ресурси, контрола, отчетност, интегритет, професионализација.

Елементи што треба да се решат во оваа фаза на реформа (приспособување на службите согласно со наметнатите потреби) на УБК, зачувување на вредностите во нашиот систем и остварување безбедност и заштита на граѓаните и добрата во нивна употреба, би биле:

- Јасно дефинирање на надлежностите и овластувањата на субјектите кои организациски ќе припаднат во новата реформирана УБК. Во досегашниот период имаше преклопување на надлежности и работа со предмети кои најчесто беа во сферата на интерес на две или повеќе служби. На пример, организираниот криминалитет како појава

и по поединечни појавни облици беше разработуван од сите служби во РМ, со таа разлика што некои од службите додаваа само некој дополнителен нерелевантен назив (стилски или козметички) само да даде тежина. Така во УБК, на третиот сектор предмет на работа се „потешките форми на организиран криминал“. Во фазите на прибирање информации и сознанија никој не може да ја запази таа условна додавка и да цени дали да се зафати со работа прејудиирајќи дека е потешка форма на криминал. Таквите зафаќања само ја оптоваруваа оперативната работа преку условно разработување на ист предмет, лица, објект, група, од повеќе служби. Кога зборуваме за овластувања во потесна смисла, како полициски овластувања кои сега ги поседуваат вработените во УБК, согласно со странските искуства, треба да бидат симнати и вработените да немаат такви овластувања. Имено, во најголем број држави, кои беа предмет на мојата анализа, службите од типот на УБК и Агенцијата за разузнавање во нашата држава немаат полициски овластувања, тие се ангажирани на собирање информации и сознанија, а посебно тело со полициски овластувања ќе ги спроведува криминалистичките контроли и обработки, како и оперативните акции. Ваквиот пристап ќе биде доста тежок поради неможноста многу вработени во УБК да ја разберат новата поставеност и да се откажат од полициските овластувања. Поради тоа, треба да се дејствува на свеста на вработените и на нивната психичка подготовка за прифаќање на новите решенија.

- Реална, а не формална координација со полициските служби и другите служби за спроведување на законите, а особено со телото кое ќе ужива полициски овластувања, а ќе биде дел од УБК.
- Раководењето ќе мора да се приспособи на реалните состојби кои ќе бидат дефинирани со реформата, така што ќе треба да се работи со мала и ефикасна служба, ослободена од преоптоварена систематизирана бројност

на човечки ресурси. Поставеноста мора да биде на основа на субординација, координација, функционалност, ефикасност и ефективност.

- Правилно насочување – јасна одреденост на предметот, целите, визијата и мисијата на службата која ќе се реформира. Тоа значи дефинирање на предметот на собирање информации и јасна стратегија за егзистирање во системот за безбедност во РМ.
- Контролата треба да биде внатрешна (во сопствените редови, во функција на отстранување аномалии во работењето) и надворешна (парламентарна, институционална, граѓанска). Задолжително отстранување на пречките од отвореност за контрола и нејзино оневозможување од авторитети.
- Системска заштита на вработените и соработниците. Создавање правни predispositions за слободна примена на оперативни тајни и јавни оперативни- тактички и истражни методи и средства и задржување на конспиративниот елемент и заштитеноста во сите фази на предистражните и истражните мерки. Особено треба да се промени сегашната состојба и да се заштити „службеното постапување“ на лица вработени или употребувани за оперативна работа при потребата од појавување пред официјалните институции – јавнообвинителски и судски.
- Доразвивање и создавање клима на правна заштита на конспиративниот елемент на комуникацијата со граѓани, државни органи, локална самоуправа и искористување на севкупно расположивата документација од сите институции во државна и во приватна сопственост.
- Истакнување заради информирање на граѓаните на извештаите за работа на реформираната служба – годишни, полугодишни, повремни, проблемски. Преку тоа, а и преку истакнување на идентификациски податоци на службата на веб-страница, нормално со зачувување на конспиративноста на вработените, во функција на нивна заштита, ќе се постигне ефект на транспарентност и зго-

лемување на довербата на граѓаните кон таа нова, реформирана служба, а не создавање затворена, нетранспарентна и служба за заплашување на граѓаните. Преку транспарентноста ќе се создадат предуслови за активна јавна и дискретна соработка со основните носители на информации – граѓаните.

- Градење интегритет на сите инволвирани во процесите на безбедносна, контраразузнавачка и разузнавачка активност. Интегритетот подразбира јакнење на капацитетите од материјална природа, правни, човечки и технички. Особено треба да се зајакне почитувањето на човековите права и слободи и на вработените и на сите инволвирани во процесите на добивање, употреба, процесирање на информациите и понесување одговорност од сите инволвирани.
- Зајакнување на принципите за градењето кариера и дефинирање јасни и функционални системи преку точни одредници и критериуми. Во таа функција, обезбедување точно временски одредени обуки, размена на искуства, вештини и добивање знаења. Формирање посебен центар за обуки и истражување во рамките на Центарот за обука или формирање полициска академија (за непостоење ваква институција имавме забелешки во извештаите на ЕУ подолг временски период). Истражувачкиот центар ќе проучува, анализира и нуди решенија применувајќи соодветна методологија на компилирање на науката со практиката од домашни извори или од странски, а ќе ги третира безбедносните ризици и закани.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Стабилизаторските фактори на мирот и безбедноста на Република Северна Македонија имаат огромна важност за системот на национална безбедност и безбедносната политика на државата. Тие го овозможуваат развитокот на сите граѓани на државата, а со тоа и на целото општество, и токму затоа треба да се обрне поголемо внимание на нивното постоење и дејствување во една држава и зачувување на вредностите. Политичките струк-

тури кои се на власт во конкретната држава имаат големо влијание врз нивното дејствување. Со нив државата го обезбедува мирот, безбедноста и стабилноста, со што значително се намалува ризикот од нејзина дестабилизација и предизвикување конфликтни состојби. Стабилноста на една држава е од особено значење заради јакнење на индивидуалната и на колективната свест за постоењето и за значењето на државата и нејзината способност за подобрување на квалитетот на животот на граѓаните во секој поглед. Потребно е, всушност, креирање на особено добра национална безбедносна политика и изградба на соодветни институции кои ќе го овозможат нејзиното спроведување.

Република Северна Македонија јасно ги има поставено своите вредности, интереси, насоки, стратегиски цели, стремежи, како и безбедносна политика. Со нивното исполнување во целост, би требало да се оствари нејзината трајна определба – европско и евроатлантско интегрирање, освен ако не се испречи во меѓувреме некој друг секундарен проблем. Државата е должна и има обврска да овозможи непречено дејствување на сите институции во општеството, преку востановување на одбраната и зачувување на безбедноста, затоа што само на тој начин ќе може ефикасно да се избегнат последиците од деструктивната дејност што би се случила доколку тие не би функционирале. Квалитетот на реализираните реформи и градењето вредносен систем во безбедноста кои коинцидираат со актуелниот момент се важен предизвик во овој момент. Успешноста е лимитирана од повеќе фактори, а најпрво од стратегиските перципирања на ризиците и заканите, како и одржливоста на реформираниот систем и справување со сите предизвици.

Користена литература

1. Dimovski Z. Terorizam, Grafotrans, Skopje, 2011
2. Бабаноски, К., Безбедносната политика во Република Македонија, Годишник на Факултетот за безбедност, Скопје, 2010, стр. 155-164

3. Babanoski, K., Macedonia, NATO and the EU – precedent, paradox and pronunciation, TransConflict, 19.3.2012, преземено од <http://www.transconflict.com/2012/03/macedonia-nato-and-the-eu-precedent-paradox-and-pronunciation-193/>
4. Доревски, З., Обезбедување, Практикум, Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имот, Скопје, 2004
5. Закон за полиција („Службен весник на РМ“, бр. 114/06 од 3.11.2006)
6. <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=331&Show=1&itemID=23>
7. Јордан Спасески, Македонија – столб на безбедноста на Балканот, Скопје, 2003
8. Кљусев, Н., МАНУ, Форум Аналитика, „Македонија во НАТО“, Скопје, 2006
9. Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имот, Прирачник за оспособување и полагање на стручен испит за вршење на работите на обезбедување на лица и имот, Скопје, 2008
10. Македонија: Извештај за анализа на состојбата на реформите во безбедносниот сектор 1991 – 2008 година, Скопје, 2011, стр. 19-20, преземено од http://www.analyticamk.org/~analytic/images/stories/files/context_mak.pdf
11. Ministry of defence, Our way to NATO, преземено од http://www.morm.gov.mk/portal/?attachment_id=5183 [пристапено на 20.3.2019]
12. Национална концепција за безбедност и одбрана, Скопје, мај 2003 година (донесена од Собранието на Република Македонија на 11.6.2003 година) <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=331&Show=1&itemID=22> [пристапено на 10. 3.2019]
13. Стратегиски одбранбен преглед, Политичка рамка, Скопје, октомври 2003
14. Стратегиски одбранбен преглед III фаза, Програма за трансформација на одбраната и Армијата на Република Македонија, Влада на Република Македонија, Скопје, мај 2004
15. Устав на Република Македонија

Проф. д-р Методија АНГЕЛЕСКИ*

**НЕКОИ СОГЛЕДБИ ЗА РЕФОРМИТЕ
ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР
НИЗ ПРИЗМАТА НА ЈАВНАТА БЕЗБЕДНОСТ**

**1. ОПШТИ ОДРЕДНИЦИ НА БЕЗБЕДНОСТА
И НА БЕЗБЕДНОСНИТЕ НАУКИ**

Никој не може да биде безбеден и спокоен (ниту поединецот, ниту општествената група или општеството во целост) во услови на постоење на какви било извори на загрозување или ризици и закани што како реална опасност егзистираат во современиот свет. Кога го велам ова, првенствено алудирам на постоењето организиран криминалитет (особено: тероризам, економски криминалитет, наркокриминалитет итн.), кој со досега невидени размери се шири во светот и претставува сериозен безбедносен предизвик и проблем во национални и меѓународни рамки. Силата на организираниот економски и друг криминал доживува кулминација кога нелегалниот капитал во определена земја ќе стане доминантен влијаејќи врз економските и други општествени текови.

Досегашната научна мисла нема најдено начин за единствено дефинирање на безбедноста. Овој факт го потенцираат речиси сите научни и стручни работници што ги проучуваат теоретските и практичните проблеми на безбедноста. Ваквата состојба првенствено произлегува од постоењето на различни методолошки пристапи при определувањето дури и на основните компоненти на безбедноста. При ова, вредно е да се истакне дека сите оние што на глобално ниво ја истражуваат оваа

* Факултет за детективи и безбедност, Прв приватен универзитет – ФОН, Скопје, Република Северна Македонија.

проблематика (меѓународни институции и форуми, државни органи, невладини организации, научни и стручни работници итн.), во зависност од концептот што го развиваат, се потпираат на различни елементи за кои сметаат дека се неопходни за прифатливо и одржливо дефинирање на безбедноста воопшто и посебно на поимот национална безбедност.

Така, некои автори (В. Рачев и др., 2005: 347) потенцираат дека во светската литература постојат над 200 дефиниции за националната безбедност разгледувана од различни гледни точки.

Во сите обиди за дефинирање на безбедноста најчесто се тргнува од ставот дека безбедноста претставува основен атрибут на секоја држава што е поврзан со нејзината заштитна функција. Исто така, поимот безбедност подразбира определена состојба на заштита на основните вредности на општеството, односно дејност во врска со заштитата на тие вредности; соодветна организација, функција или систем; или, пак, сето тоа заедно. Поради значењето, големината и сериозноста, поимот безбедност најчесто се поврзува со поимот систем, кој опфаќа функции и организации што имаат заедничка обврска (секој од својот делокруг на одговорности) да се грижат за безбедноста (Ивановски, З., Ангелески, М., 2005: 81).

Во последните неколку децении, безбедносните науки почнаа да се занимаваат со постапно систематизирање на теоретските и практичните проблеми од областа на безбедноста, во најшироката смисла на зборот (основи на безбедноста; извори на загрозување на безбедноста на индивидуата и на општеството; содржина, организација и функција на безбедносните системи; справување со кризи или кризен менаџмент; безбедносен менаџмент итн.). Тие претставуваат посебна група кривично неправни дисциплини што спаѓаат во системот на општествените науки.

Безбедносните науки (наука за безбедноста или основи на безбедноста, дефендологија, безбедносен менаџмент, приватна безбедност итн.) се наоѓаат во фаза на конституирање и допрва се очекува нивно целосно заокружување со сите атрибути на науки. Овие науки во центарот на нивниот интерес го ставаат проучувањето на законитостите и закономерностите во прибира-

њето информации за појави и настани, како и пронаоѓањето оптимални одбранбени механизми и модели што имаат значење за безбедното функционирање на поединецот и на општеството. Тие се занимаваат со проучување на специфичностите на сите елементи на безбедносната стварност.

Во потрага по безбедносно-одбранбени механизми и модели за заштита на државниот суверенитет и територијалниот интегритет, како и за заштита на личниот, имотниот или моралниот интегритет на граѓанинот од криминални напади или какви било други извори на загрозување, безбедносните науки најдиректно се поврзани со криминалистичките науки. Нив директно ги сврзува иста „мака“: изнаоѓање најделотворни и најоптимални тактички начини, средства и методи за стратегиски ориентирано, проактивно и реактивно справување со криминалитетот и со какви било други закани и безбедносни ризици. Во оваа насока, дијапазонот на безбедносните науки е поширок и ја опфаќа не само заштитата од криминалните загрозувања туку и заштитата на основните општествени вредности и интереси.

Третирајќи ја безбедноста, дијапазонот на безбедносните науки е широк и, низ призмата на заштитата на основните вредности и интереси врз кои секоја држава ги темели својот опстанок и развојот, свртен кон проектирање ефикасни механизми и модели за заштита на државниот суверенитет и територијалниот интегритет, односно за заштита на личниот и имотниот интегритет на граѓаните од какви било закани и други извори на загрозување.

Еден од основните проблеми што директно се одразува врз сфаќањето на суштината, видот и другите елементи на безбедноста е спознавањето на заканата за да може да се лоцира и да се препознае некој или нешто што се заканува. А сето ова, во современи услови (особено по 11 септември 2001 година), воопшто не е едноставно, од проста причина што меѓународната безбедносна стварност се соочи и се соочува со постоење на „закани во кои не може да се препознае непријателот или заканувачот“ (Ивановски, З., Ангелески, М., 2005: 13).

Неизбежно е, на превентивен план, субјектите на системот за безбедност да проектираат и да развиваат безбедносни модели со вклучени стратегиски цели не само за прогнозирање на дотогаш препознатливи или на нови, софистицирани закани, што би биле третирали глобално или одделно, во рамките на „покривањето“ на секој вид безбедност, туку и за поставување тактичка диференцијална дијагноза за актуелните закани и безбедносни ризици, што ја оптоваруваат безбедносната стварност. Безбедноста претставува интегрална категорија што претпоставува прецизно определување систем на вредности и национални интереси, чиешто загрозување треба ефикасно да се спречува со заштитни безбедносни механизми за секакви закани и ризици.

Во современи услови, повеќето закани насочени кон безбедноста на глобално, меѓународно ниво (меѓународна безбедност или т.н. надворешна безбедност) или на национално ниво (национална или т.н. внатрешна безбедност) имаат трансграничен и транснационален карактер, што е резултат, првенствено, на влијанието на глобализацијата и на другите општествени процеси. Ваквите тенденции, особено кога станува збор за појавата на релативно нови закани, ризици и предизвици, што ја загрозуваат светската безбедност (тероризам и други облици на организиран криминал, религиски фундаментализам, бегалски и хуманитарни кризи, етничко чистење итн.) наметнуваат потреба од градење разни облици на меѓународна соработка во рамките на постојните глобални безбедносни модели опфатени со меѓународниот систем за безбедност, но изгледа дека се нужни структурни промени и иновации во постојната безбедносна архитектура. „Нов безбедносен систем е можен само на ниво на меѓународната заедница врз основа на изградени заеднички институции за обезбедување заеднички интереси, како и преку насочување на националната политика во правец на поголема меѓузависност на државите“ (Ивановски, З., Ангелески, М., 2005: 28).

До 80-тите години на минатиот век, основниот конститутивен дел од концептот за безбедност се состоеше од вклученост само на воениот аспект. Потоа, овој стереотип во третирањето

на суштината на безбедноста беше надминат со тоа што созреа сознанието дека ваквиот еднодимензионален пристап во третирањето на поимот „безбедност“ не е одраз на современите промени во безбедносното опкружување и оти е потребен поширок опфат и на други елементи поврзани со разни облици на закани, ризици и предизвици, со кои се соочуваат граѓаните, општествените групи и државите.

За протежирањето на поширок пристап за дефинирање на безбедноста во услови на променета безбедносна клима, најголем придонес дале Бари Бузан и неколкумина други скандинавски автори кои ги проучувале безбедноста и одбраната (во теоријата и во практиката познати како претставници на т.н. Копенхашка школа). Во 1983 година, Бузан ја објавил неговата позната книга „Народи, држави, закани“, во која, првпат во теоријата, се опфаќаат пет клучни области на безбедноста: воена, политичка, социјална, економска и еколошка.

Ваквиот пристап во определувањето на суштината и на облиците на безбедноста е меѓународно прифатен. Така, на меѓународната конференција „Разоружување и развој“ (која, под покровителство на Генералното собрание на ООН, се одржа во 1987 година), за значењето на безбедноста е констатирано следново: „Безбедноста е приоритет на сите нации. Таа претставува основа и за разоружување и за општествен развој. Безбедноста се состои од различни аспекти: воен, политички, економски, социјален, хуманитарен, еколошки, како и од аспект на човекови права“.

Во најширокото сфаќање за безбедноста, многу значаен елемент претставува економската безбедност којашто има значително влијание и врз основните параметри на другите аспекти на безбедноста во целост и, одделно, на националната безбедност. Основните постулати на националната безбедност на секоја одделна држава нераскинливо се поврзани со елементарните економски параметри како составен дел од економскиот аспект на безбедноста.

Не може да се проектира стабилна стратегиска подлога на националната безбедност (чиј составен дел претставува и

економската безбедност) на некоја земја доколку не се земат предвид економската кондиција и севкупните параметри на стопанскиот (економскиот) систем. Тоа покажува дека од економската безбедност, односно од соодветното ниво на економската основа на националната безбедност и на економскиот капацитет на секоја одделна земја се димензионираат и се протегаат правците на другите области на безбедноста. Со полно право, во безбедносната литература се потенцира фактот дека „во развиените држави, националната безбедност се определува првенствено според состојбата и потенцијалите на стопанството, со оглед дека нема друг фактор што би можел да го компензира отсуството на стабилна национална економија, односно дека високо развиениот стопански систем на висок степен ја гарантира националната безбедност“ (Рачев, В. и др., 2005: 214).

Секоја држава, при креирањето своја стратегија за општествено-економски развој, води сметка и за безбедносната компонента на функционирањето на економскиот систем имајќи ја притоа предвид потребата за пресретнување, амортизирање и отстранување нкакви било закани за економската безбедност. Согледбите за опасностите од закани се темелат врз фактот дека тие, според интензитетот и општествената опасност, може да ѝ нанесат штета на националната економија или негативно да влијаат врз нејзиниот развој. Во оваа насока, планерите не само што треба да ги дијагностицираат и да ги анализираат постојните закани за економската безбедност туку да ги проектираат и опасностите од реалните и потенцијалните закани со економски карактер, што во идниот подолгорочен период би ја загрозиле безбедноста на државата. Таквите стратегиски проекции се основа за изградба на систем од оптимални макроекономски и други мерки, што ќе овозможат економска стабилност и одржливо ниво не само на економската безбедност туку и на националната безбедност во целост.

2. ТРАНСФОРМАЦИЈА НА СЕКТОРОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

За познавачите на безбедносната проблематика не е непознат фактот дека во нашата земја од нејзиното осамостојување до денес, во континуитет се спроведувале или се спроведуваат реформи во безбедносниот сектор за да се најдат најделотворни решенија за функционирање на еден најоптимален модел на национален систем за безбедност. Неминовните демократски процеси во земјата, долгоочекуваното и речиси реализирано зачекорување во НАТО, како и надежите дека се исполнети условите за добивање покана за приклучување кон Европската Унија, сврзани со напорите за владеење на правото и за заштита на правата и интересите на граѓаните, објективно наметнаа потреба од трансформација на секторот за безбедност.

Тоа неизбежно доведе и до значителна промена во дејноста на Министерството за внатрешни работи како многу значаен субјект во системот за национална безбедност.

Како резултат од спроведените реформи, неодамна се случи издвојување од преграатките на МВР на техничките служби за оперативно-комуникациски надзор (неколку години злоупотребувани во големи размери од страна на елитни поединци од врвот на извршната власт, за што во тек се многубројни кривични постапки), како и на контраразузнавањето, во посебна агенција со делумно изменети овластувања во сферата на безбедноста. На тој начин, безбедносниот систем на РСМ практично организациски се надополни со нови два потсистема како многу значајни алки во сферата на внатрешната безбедност.

Безбедносниот систем на РСМ го сочинуваат потсистемите вгнездени во државните органи и институции, како и потсистемот на приватната безбедност (безбедносни компании што вршат безбедносни услуги на комерцијална основа). Меѓутоа, не треба да се заборава ниту улогата на граѓанското општество (невладини организации и сл.), со оглед дека во последниве десетина години од неговите пазуви произлегоа идеи и експертизни

согледби што и сериозно треба да се земат предвид кога се крои националната политика за безбедноста.

Нашиот влез во НАТО (реално, сè уште неофицијализиран) и очекуваното приклучување во ЕУ ја вклучуваат црвената светилка за поинтензивно воведување и за доследно почитување на постојните евроатлантски стандарди во сферата на безбедноста (впрочем, тие се, а и понатаму ќе бидат во фокусот, со оглед дека се едни од условите за влез на Република Северна Македонија во европското семејство на народите).

2.1. Некои согледби за значењето на позорната дејност

При организациското престојување на МВР како најзначаен и најекспониран систем за заштита на внатрешната безбедност на Република Северна Македонија, неопходно е да се преиспитаат и ефектите од досега спроведените реформи, кога станува збор првенствено за проактивното справување со криминалот и со другите социјално-патолошки појави или со други безбедносни проблеми, со оглед дека некои од нив се покажаа како лош стратегиски потег.

Таков е случајот со укинувањето или со дозираното воведување на позорната дејност како многу значаен сегмент во сферата на безбедноста. Парадоксално, ама вистинито, а еве зошто. Во нашата земја, над пет децении постоеше и добро функционираше позорната служба како облик на индивидуално патролирање (главно, пеш) на униформирани полициски службеници, во урбано или густо населено место. Во 2001 година (кога земјата беше на работ од пропаста, со оглед дека ѝ се закануваше класична граѓанска војна), позорната дејност беше укината (во тоа време, со полно право, поради тогашните безбедносни приоритети). Меѓутоа, и по безбедносното консолидирање на земјата, долго време таа состојба не се промени за да во последно време повремено и дозирано се враќаат позорните полицајци на улиците каде што, Впрочем, им е местото и каде што нивната улога е незаменлива во превенцијата од криминалот и во справува-

њето со определени локални безбедносни проблеми што ја оптоваруваат локалната заедница.

Доколку некој поранешен полициски стратег погрешил во проектирањето на севкупното работење на позорните полицајци како најбројни овластени полициски службеници, сегашните не треба да се колебаат кога станува збор за актуализирање (и натамошно целосно воведување) на една од основните задачи на униформираната полиција. Овде се наметнуваат и следниве значајни прашања што бараат одговор: Колкава е стапката на полицајци по глава на жител во нашата земја? Дали по ова прашање во Европа се наоѓаме на врвот според бројот на униформирани полицајци? Доколку се изземени од извршување позорна дејност, со што се ангажирани полицајците и каков е нивниот удел во сферата на безбедноста?

Трансформацијата на секторот за безбедност подразбира да не им се робува на определени поранешни стратегиски грешки, туку да се проектираат и да се спроведуваат задачи од полза за севкупната безбедносна средина, а тоа не е возможно без ефикасна криминалистичка контрола на криминалот.

Законитото постапување на полицијата во едно демократско општество заради одржување ред во заедницата, заради разрешување конфликти или давање помош на граѓаните, како и заради спречување и откривање кривични дела, нужно претпоставува плански организирано, програмирано и стратегиски ориентирано преземање на многубројни оперативно-тактички мерки и дејства, односно овластувања што ја сочинуваат срцевината на полициското работење. Постапувањето на полицијата во едно демократско општество претпоставува таа, со сите нејзини ресурси, да биде во служба на граѓаните и на општествената заедница во целост. Функционирањето на современите модели на полициските организации подразбира полициските службеници при активирањето на кое било оперативно или процесно дејство, односно на кое било полициско овластување за спроведување на законот, да ги стекнат довербата и наклонетоста од граѓаните, за да може да се справуваат со криминалитетот превентивно или да се борат против секакви без-

бедносни проблеми на ниво на локалната заедница, со здружени сили, преку меѓусебната соработка.

Неисцрпните можности за соработка меѓу полицијата и граѓаните особено доаѓаат до израз при функционирањето на некои специфични полициски овластувања од јавен карактер. Кога го велам ова, мислам на патролирањето и, воопшто, на патролната дејност како неизоставен дел од работењето на униформираната полиција.

Патролирањето како историска константа и како доминантна содржина на полициската дејност во современи услови, и тоа не само во високоразвиените земји со долготрајна демократска традиција туку и во некои земји што го изоделе или го изодуваат транзицискиот пат кон воспоставување и градење демократско општество, не се одликува со реактивно, туку со проактивно постапување. Традиционалните полициски модели за реактивно постапување, согледано преку активирање на патролниот и сиот јавен и таен полициски инструментариум откако е веќе извршено кривичното дело, постапно и сигурно им го отстапуваат местото на помодерните полициски модели за проактивно настапување против криминалитетот. Овие современи полициски модели подразбираат спроведување превентивни програми во локалната заедница заради спречување (предупредување, пресретнување) на криминалитетот и на другите социјално-патолошки појави или какви било безбедносни проблеми.

Со ваквиот пристап, челна позиција во борбата против криминалитетот зазема стратегиски планираната превенција, во која значајно место зазема и спроведувањето на патролната дејност како составен дел првенствено од криминалистичката контрола.

Воспоставувањето тесна соработка со локалното население на кое полицијата му служи и чишто интереси таа ги штити (ги чува имотниот и друг интегритет на граѓаните, разрешува конфликти, одржува ред и мир, дава совети и помош итн.) особено доаѓа до израз при спроведувањето на проактивно ориентираната патролна дејност.

Патролирањето претставува полициско секојдневие што се

случува на улиците или на кои било други јавни места, на коишто униформираните полициски службеници, работејќи според територијалниот принцип на остварување на полициската функција, во определени временски интервали го обиколуваат и го надгледуваат своето месно надлежно подрачје. При ова, во рамките на децентрализираното спроведување на законот, полицајците-патролци креираат и остваруваат блиски контакти со граѓаните за да се одржува редот во локалната заедница и за превентивно справување со криминалот и со другите безбедносни проблеми.

Врвна цел на патролната дејност (како, впрочем, и воопшто, на оперативната дејност) е да воспоставува контакти со локалното население преку функционирањето и развивањето на современите патролни служби и со поддршка на граѓаните и на општествените субјекти (државни институции и невладини асоцијации) да спроведува превентивни програми што се во интерес за локалната заедница. Со тоа, кај граѓаните не само што се зацврстува довербата во „својот“ позорникар и во „својата“ полиција туку се зацврстува сознанието дека и јавноста треба да има активна улога во спроведувањето на законот. Децентрализираното функционирање на патролната и на целокупната полициска дејност секогаш тргнува од специфичните потреби и барања на локалната заедница, на којашто полицијата ѝ служи и врз чии граѓани и нивните имоти деноноќно бдее. Патролциите, односно позорните полицајци, неуморно го „покриваат“ својот меснонадлежен реон и се грижат за безбедноста на „своето“ население 24 часа, во текот на 365 дена во годината.

Историскиот развој на полициските организации во сите земји во светот покажува дека полициската дејност, оживотворена во патролната, патронажната и криминалистичко-разузнавачката дејност, како и во сплетот од други полициски овластувања, претставува државна дејност за заштита на општеството, на државата и на граѓанинот како поединец од какви било опасности што ги загрозуваат безбедноста и јавниот ред. Затоа, со право се смета дека „одбраната од опасност е оригинарна полициска функција“ (Водинелиќ, В., 1995: 60) насочена претежно превентивно, со застапеност на репресивната димензија само кога е тоа нужно и не-

избежно. „Под опасност треба да се подразбере состојба која, во случај на понатамошен непречен развој, содржи објективна можност за настанување штета за доброто што полицијата го заштитува. Оваа опасност мора да ги загрозува јавната безбедност и јавниот ред, што значи дека веројатно би настапила штета без полицискиот зафат“ (Водинелиќ, В., 1995: 60).

Униформираната (заштитната) полиција која, всушност, ја извршува патролната дејност, при патролирањето и при спроведувањето на овластувањата, првенствено се грижи за одржување на јавниот ред и мир, за да можат граѓаните, правните субјекти и државата, мирно и спокојно да функционираат. Меѓутоа, историјскиот развој на патролната дејност покажува дека е таа носечкиот столб на полициската превенција. Иако униформираната полиција во криминалистичко-спознајниот процес настапува на неспецијалистичко ниво, расветлувајќи само полесни кривични дела, бројноста и територијалниот принцип на работењето на униформираните полицајци им овозможува, преку одвивањето на патролната дејност во рамките на криминалистичката контрола, да постигнуваат значајни превентивни ефекти во борбата против криминалот.

Тоа го зацврстува сознанието дека при патролирањето значајно место во определувањето на приоритетните задачи зазема одбраната од какви било опасности што го загрозуваат општественото живеење на граѓаните во локалната заедница.

Позорната дејност се остварува според територијалниот принцип на децентрализираното работење на полицијата на локално ниво, во месните заедници на територијата на една или на повеќе општини. Со ваквиот начин на работење, кој овозможува просторно деноноќно покривање на теренот, се создаваат услови за навремено и ефикасно проактивно и реактивно настапување на полицијата. Емпириски потврдените факти покажуваат дека познавањето на локалните состојби, сфатени во најшироката смисла на зборот, го олеснуваат успешното спроведување на какви било полициски интервенции нужни за превенирање на криминалитетот, за справување со конфликти и за давање помош на граѓаните онаму каде што тие живеат или работат. Локалното решавање на безбедносните и на какви било други општествени

проблеми за кои се ангажира полицијата (особено униформираната полиција) како сервис на граѓаните и како буден чувар над нивниот мир и спокој, подразбира соодветна територијална организираност на полициските патролни сили.

Тактиката на патролирањето е детерминирана од структурата на елементите што овозможуваат територијална организираност на униформираните полициски сили. Под територијална организираност на полициските патролни сили се подразбира просторна поделба на подрачјето што го покриваат полициските станици кои функционираат во рамките на секој соодветен сектор за внатрешни работи.

Територијалниот принцип на полициското работење подразбира поделба на подрачјето на секој меснонадлежен СВР според безбедносните реони. Најмал сегмент од безбедносниот реон претставува позорниот терен на кој, позорната дејност, по правило, ја извршува еден униформиран полицаец-позорникар. Само во исклучителни случаи нему му се приклучуваат еден или повеќемина партнери, и тоа само како решение произлезено од безбедносната процена за привремено групно полициско покривање на определен безбедносно позагрозен терен за надзор.

Патролната дејност претставува еден од стожерите на криминалистичката контрола и на целокупното полициско проактивно (превентивно) дејствување против: криминалитетот (особено уличниот) како најтежок облик на социо-патолошко однесување; останатите социјално-патолошки појави (проституција, злоупотреба на дрога, алкохолизам, коцкање, хулиганство, малолетничка деликвенција итн.); загрозувањата на јавниот ред и мир и на јавната безбедност; односно против какви било безбедносни проблеми што ги загрозуваат имотната и личната безбедност на граѓаните во локалната заедница. Како составен дел и на криминалистичката обработка, патролната дејност истовремено има и реaktivно (репресивно) значење, така што таа се диференцира како превентивно-репресивна дејност на униформираната (заштитната) полиција. Меѓутоа, современите модели на полициска организација за стратегиски ориентирано проактивно дејствување против криминалитетот и против другите појави со негативен општест-

вен предзнак, ја исфрлија на површина проактивната димензија на функционирањето на патролната дејност, на децентрализирано ниво, во локалната заедница. Децентрализираното проактивно настапување стана стратегиска доминанта и константа на полициското работење во некои високоразвиени земји на крајот од XX и почетокот на XI век, во рамките на моделот полициско работење во заедницата или полициско работење итн. (community policing/policing итн.).

Од главните компоненти на ваквиот полициски модел многу не отстапуваше начинот на извршување на позорната и на патролната дејност што беше застапен во нашата земја од 1945 година до 2001 година (кога од познати причини беше целосно запоставен), а во поново време повторно се воведува, за жал, сè уште само експериментално, и тоа сега како еден од условите поставени од ЕУ за реформирање на безбедносниот сектор.

Патролната служба го трасира најкусиот пат на полицијата за да „стигне“ до локалната заедница и да ги спознае видот и содржината на проблемите на локалното население. Правилно распоредена според територијалниот принцип насекаде по „освоеното“ патролно подрачје, патролната служба е проактивно настроена не само кон криминалитетот и другите социјално-патолошки појави туку и кон воспоставувањето ред и своевидна социјална контрола во физички и оперативно покриваната општествена средина. Доколку вака стратегиски е ориентирана, патролната дејност неминовно се наметнува како многу важен елемент во функционирањето на моделот за креирање политики во заедницата (community policing).

Во напорите за справување со криминалитетот и со какви било безбедносни проблеми на локално ниво, полицијата се потпира врз стратегиски принципи и превентивни програми кои се проактивно ориентирани. Ова значи дека доминантно место во полициското работење зазема превенцијата. За таа цел, полицијата треба да проектира и во практиката да се потпира врз тактика на постапување што овозможува планирано и успешно полициско

анте деликтум настапување уште во претполето на криминалитетот.

Ваквиот стратегиски ориентиран проактивен концепт за борба против криминалитетот налага потреба од организациско престојување на полицијата како сервис на граѓаните и како интегриран специфичен субјект во општествената заедница. Ваквиот пристап бара „полициските службеници да негуваат секојдневен директен контакт (лице в лице) со граѓаните на своето географско подрачје за да се прошират нивоата на комуникациите и меѓусебната размена на информации, што е од пресудно значење за организирањето превентивни стратегии и за дознавањето на кривичните дела, на сторителите или на проблемите што придонесуваат за појава на криминалитет“ (Симоновиќ, Б., 2004: 93).

Според природата на работата што ја извршува, убедливо најприсутен криминалист на терен е униформираниот патролен полицаец кој редовно и секојдневно се „соочува“ со граѓаните од неговиот терен за патролирање и кој најдобро ги познава безбедносните проблеми што ја оптоваруваат локалната заедница. При деноноќното патролирање, полицаецот во детали ги спознава: топографските и другите карактеристики на теренот (улицы, згради и влезови на згради, трговски и деловни објекти итн.); критичните комуникациски точки; актуелните криминални зони и жаришта; граѓаните и проблемите со кои се соочува населението во својата животна и работна средина итн. Сето тоа резултира со прибирање информации што ќе овозможат поуспешно остварување широк оперативен увид во патролното подрачје, како и успешно превентивно-репресивно работење во локалната заедница. Полицијата се грижи за имотната и за личната безбедност на граѓаните, чиј квалитет на живеење со тоа ќе се издигне на повисоко рамниште и ќе им создаде поволни безбедносни услови за достоино егзистирање во едно просперитетно демократско општество што функционира според принципите на владеењето на правото и кое се грижи за човековите права и слободи не толерирајќи никакви пречекорувања на полициските овластувања или какво било произволно спроведување на законот.

Униформираната полиција најчесто се вклучува во пре-

вентивни програми за т.н. надгледување на соседството (кое на англиското јазично подрачје се именува како систем за будност на соседите). Ваквите програми подразбираат: макотрпно постојано работење со јавноста заради интензивирање на подготвеноста и одговорноста на граѓаните, сами и во соработка со полицијата, да се грижат за својата и за безбедноста на своите соседи; подучување на граѓаните за забележување сомнителни однесувања; итн.

Патролните полицајци се вклучуваат во разновидни превентивни програми: за остварување подобра комуникација со граѓаните; за спречување имотен криминалитет или на некои социјално-патолошки појави (малолетничка деликвенција, злоупотреба на дрога, хулиганство итн.), и тоа посебно или во соработка со специјализираните превентивни криминалисти од составот на криминалистичката полиција; за изнаоѓање модалитети за модернизирање на патролните служби со поддршка или со непосредно учество на граѓаните; за организирање училишни сообраќајни патроли итн.

Ваквиот стил на стратегиско програмирано превентивно полициско работење што претпочита иницирање и остварување засилена соработка со граѓаните, набргу покажал вистински резултати по заживувањето на моделот полициско работење во заедницата (community policing) во практиката на САД и на некои европски и други земји. Основни индикатори за тоа биле намалувањето на стапката на уличниот и друг криминалитет, како и редуцирањето на повиците за помош, односно за интервенции. Се покажало дека прецизно омеѓената децентрализирана работа на полицијата на ниво на локалната заедница резултира со успешно решавање на безбедносните проблеми на месното население.

Во одржувањето на системот за врски со сите државни и општествени субјекти (владини и невладини агенции, граѓани итн.) незаменлива е улогата на униформираните полицајци, чија улога на катализатори на општествената заедница веќе не се сведува на традиционалното давање класична полициска заштита само со пасивно физичко присуство на теренот и со реагирање *post delictum*. Превенирањето на криминалитетот, и тоа со заеднички сили на полицијата, на општествените субјекти и на граѓаните од локалната заедница, е императив кон кој треба да се стреми секоја

современа полициска организација.

Со иницирањето и со однапред планираното спроведување локални превентивни програми за спречување на криминалитетот, односно со полициското постапување според стратегиската определба за т.н. „нулта толеранција“ спрема какви било криминални и други социјално-патолошки однесувања, не само што се симболизира приврзаноста на полицијата кон локалната заедница туку станува збор и за хумано остварување на полициската функција. Или поинаку кажано, станува збор за проактивно постапување според изреката „Поарно да се спречи отколку да се лечи“. Позитивните искуства од спроведувањето на моделот полициско работење во заедницата (communiti policing), во повеќе земји во светот, ова го потврдуваат на најдобар можен начин.

3. ЗНАЧЕЊЕТО НА КРИМИНАЛИСТИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И НА СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈАТА ЗА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

Без високо криминалистичко образование нема стратегиски ориентирано проактивно и реактивно справување со криминалитетот. Речиси секоја земја во светот се соочува со тешки проблеми што произлегуваат од разорното дејство на организираниот и друг вид криминалитет. Сторителите на кривични дела, особено од областа на организираниот криминалитет, наоѓајќи плодна почва за извршување криминални напади во национални и во меѓународни рамки, безобирно атакуваат со современа деликвентска тактика и техника. Многу често, во своевиден виктимолошки корсокак се наоѓаат не само поединецот туку и општеството во целост како колективна жртва. Таквиот безизлез предупредува дека во борбата против криминалитетот постојано треба да се трага по современи стратегиски решенија што ќе нудат поголем успех, првенствено, на проактивен план, но, притоа, без да се запостават и репресивните зафати. Впрочем, превенцијата и репресијата, иако навидум се противречни, сепак, заемно се поврзани и задолжително треба да си најдат свое место во един-

ствениот криминалистичко-гносеолошки процес.

Криминалистичко-стратегиските проекции, ориентации и решенија, подразбираат научен и стручен пристап при организирањето и водењето на проактивно-реактивна борба против криминалитетот, без какви било импровизации и „гол“ практицизам. Ваквиот пристап подразбира дека субјектите што се задолжени за решавање на криминалистичко-стратегиските задачи задолжително треба да имаат завршено високо криминалистичко образование кое постојано треба да се усовршува и да се надградува на специјалистичко и на повисоко ниво.

Научниот пристап и специјалистичкото постапување се еден од предусловите за востановување и функционирање на оптимална криминалистичка стратегија заснована врз сознанија произлезени од пазувите на криминалистиката која, наједноставно кажано, претставува наука што се занимава со откривање и спречување на криминалитет и на деликвенти.

Користењето научни сознанија, стручното работење и специјализацијата се наметнуваат како императив за функционирање на сите општествени сегменти. Во оваа смисла особено не смее да биде исклучок откривањето и спречувањето на криминалитетот, односно градењето конзистентна криминалистичка стратегија како строго специјализирана платформа на секоја држава за антикриминално проактивно и реактивно настапување.

Со полно право, мојот учител по криминалистика, прочуениот криминалистички авторитет Владимир Водинелиќ, во едно негово капитално дело потенцира дека „на специјализираниот престапник треба да му се спротивстави специјализиран криминалист“, односно дека е неопходно оперативно „теренот да биде покриен со криминалистички образовани специјализирани работници“ (Водинелиќ, В., 1985: 278, 282). Тоа не значи ништо друго, туку настојување за заживување во криминалистичката практика на институтот криминалист-специјалист (одамна застапен во криминалистичката научна мисла).

За оживотворување на оперативната криминалистичка стратегија, особено за развивање на нејзината превентивна ди-

мензија преку применување на еден од досега познатите полициски модели (1. полициско работење во заедницата (community policing) – програмски насочено државно полициско работење во локалната заедница со поттикнување на другите безбедносни субјекти, меѓу кои и на граѓаните; 2. полициско работење (policing) – заедничко настапување на сите безбедносни субјекти на локално ниво), од непроценливо значење е улогата на превентивниот криминалист (специјализиран криминалистички инспектор за оперативно работење на локално ниво).

Криминалистот специјализиран за превенција на криминал во локалната заедница (на ниво на месни заедници и на една општина) има незаменлива улога во справувањето со криминалот и со другите безбедносни ризици. Само заради илустрација наведувам неколку најзначајни криминалистички задачи што тој на терен ги решава (без претензии подетално да ги класификувам):

1) за потребите на државната служба за јавна безбедност од какви било извори, првенствено на транспарентен начин, прибира неопходни информации за основните карактеристики на актуелните и на идните веројатни појавни облици на криминал на конкретно определено подрачје што го „покрива“;

2) при јавната соработка настојува да ги убеди граѓаните дека и тие се одговорни за сопствената заштита од криминал;

3) со неформални групи граѓани во соседството споделува криминалистички значајни информации или нив ги инструира за определени најпригодни антикриминални превентивни стратегии;

4) треба да има пристап до сите информации што полицијата, преку јавна соработка, ги дознала од локалното население, па дури и да изработува интерни анализи за состојбите во врска со криминалот на „неговото“ месно надлежно подрачје;

5) дебатира со заинтересирани групи граѓани за какви било проблеми во врска со разни аспекти од областа на спречувањето на криминал или со дефинирањето и справувањето со какви било други безбедносни проблеми со кои се соочуваат граѓаните на локално рамниште;

6) тој е „офицер за врска“ меѓу државната полиција, приватната полиција и граѓаните (организирани во неформални

патроли или во други облици на самозаштита) на планот на нивното заедничко дејствување кога е во прашање контролата врз криминалот во соседството, така што се грижи за релациите меѓу овие три различни субјекти што имаат заедничка цел: секојдневна грижа за безбедна околина;

7) граѓаните ги подучува за класичните државни полициски овластувања и во врска со ова на пригоден и професионален начин им укажува до која граница се протега нивното самозаштитно дејствување кога е во прашање контролата врз криминалот специфичен според карактеристиките на секоја одделна локална средина; итн.

Оживотворувањето на криминалистичка стратегија за антикриминално и антиделиквентно работење претпоставува претходно солидно високо криминалистичко образование на субјектите што државата ги вклучува во реализирањето на проектираните стратегиски цели за ефикасно откривање и спречување на криминалитетот. Таквото образование според универзитетските критериуми на сите криминалисти, што врз своите плеќи го носат товарот на предистражната (но и на кривичната) постапка, ќе им овозможи научно-стручно и интелектуално да се оформат како респектиран кадар, кој потоа, во текот на сиот работен век ќе се усовршува и со други форми на дополнителна обука и едукација, за да биде секогаш подготвен за водење на тешката борба против криминалитетот и за решавање и на какви било други безбедносни задачи.

А токму стекнатата стручност, специјализацијата, експертизата и професионализацијата, неслучајно во криминалистичката литература, се потенцираат како претпоставки за функционирањето на правната држава. Не треба да се заборава ниту фактот дека токму со „професионализацијата, полициската организација се штити од можни притисоци што доаѓаат од надворешни непрофесионални чинители и со тоа ја зачувува својата автономност (ако за тоа воопшто можеме да говориме), особено од можна политизација“ (Pescar J. 2/91:117).

Организирањето настава не само по криминалистика туку и пошироко, на рамниште на безбедносни студии, на факултетско

ниво објективно овозможува стекнување додипломско, постдипломско и највисоко образование, со што се зацврстува континуираниот развој на криминалистичката наука и непроценливо се придонесува за наоѓање и примена на научни и практично засновани методи за справување со разни закани и безбедносни предизвици што ја оптоваруваат современата безбедносна стварност.

Доколку се тргне од прогресивниот став дека на секоја организирана правна држава што се стреми да гради модерно демократско општество ѝ е потребен заокружен систем на високо криминалистичко образование (бидејќи се поаѓа од премисата дека откривањето и спречувањето криминалитетот претставува посебна стручна дејност), тогаш за профилирањето на криминалистички професионалци за потребите на државниот и на приватниот безбедносен сектор се потребни конзистентни модели на едукација на универзитетско ниво што ќе овозможат заокружено високо криминалистичко научно-стручно образование. А до него се стигнува со стекнување знаења што ќе значат навлегување во тајните на криминалистиката (збогатени, се разбира, со правни, криминолошки, безбедносни и други сознанија од сличен или од општообразовен карактер).

Заокружениот систем на криминалистички научни и стручни знаења, стекнати на универзитетско ниво на криминалистите, како на несомнена стручна и интелектуална сила, им овозможува спознавање и примена на современи криминалистички средства и методи за борба против криминалитетот, а со тоа се зголемуваат и можностите за реализирање на однапред зацртаните стратешки цели вградени во една конзистентна криминалистичка стратегија. Стратегијата ја донесува државата, но кој ќе ја проектира и ќе ја спроведува, ако не оној што е најстручен за таа цел, а тоа е образованиот криминалист.

Криминалистичките научни и стручни знаења од многубројните развиени дисциплини и подрачја на оваа наука придонесуваат за проектирање криминалистички модели за поефикасно откривање и спречување на криминалитетот. Придобивките на трихотомната криминалистичка наука, особено придобивките што

произлегуваат од нејзината најмлада рожба – криминалистичката методика, несомнено предупредуваат дека нема ефикасно откривање и спречување криминалитет без строго специјалистичко постапување на криминалистот специјалист како еден од врвните криминалистички институти. Општообразовниот тип универзален криминалист, што подеднакво успешно би откривал секакви типови кривични дела, одамна е напуштен во земјите со подолга традиција во едукацијата на високостручни полициски и други криминалистички кадри за потребите на безбедносниот сектор. Криминалистот специјалист треба да претставува реална сегашност и неизбежна иднина во профилирањето на факултетски кадри за борба против криминалитетот.

Доколку ова логично се надополни и со паралелна научноистражувачка и апликативна дејност (а тоа го овозможува фактот што научно-стручното јадро може да се концентрира на едно место во комбиниран педагошки, истражувачки и апликативен комплекс) се создаваат најоптимални можности, криминалистичките научни и стручни сознанија, произлезени од универзитетската криминалистичка настава, а надополнети со резултати од истражувања и експертски наоди, да си го најдат вистинското место со нивното оживотворување во криминалистичката стратегија за проактивна и реактивна борба против криминалитетот.

Светските искуства покажуваат дека не само во високоразвиените земји туку и во земјите во развој, бргу навлезе сознанието дека криминалистичкото образование ги проширува видците за поефикасно и стратегиски ориентирано откривање и спречување на криминалитетот. Впрочем, најдобро за тоа говорат постојните модели на едукација, со нагласена ориентација на кадри за потребите на полицијата и за другите безбедносни служби и агенции да се школуваат на криминалистички факултети, на високи полициски школи и полициски академии.

Криминалистичката област зазема значајно место во предметните и во студиските програми во која и да е високообразовна установа за криминалистичко образование во сите земји во светот. Тоа зборува за односот на земјите кон криминалистичката теорија и практика и за нивното незаменливо

место и значење во борбата против криминалитетот.

3.1. Парадокси на македонското криминалистичко образование

Легитимноста и потребата од постоење на високо криминалистичко образование во сите три циклуси на студирање се потпираат првенствено на одамна потврдено сознание дека за справување со криминалот се неопходни професионални стручни кадри кои во своето работење применуваат современи криминалистичко-технички средства, тактички начини и научни или практично засновани методи и постапки што произлегуваат од пазувите на криминалистиката како самостојна наука. Оттаму произлегува и потребата за развивање конзистентни образовни концепти и модели за профилирање на криминалистички кадри на универзитетско ниво.

Токму поради ова, во XX век (најпрвин, во високоразвиените земји, а потоа и во земјите во развој) навлезе сознанието дека наставата по криминалистика и високото полициско и криминалистичко образование претставуваат основа за криминалистичко-стратегиско проектирање на борбата против криминалот.

Универзитетското криминалистичко образование во Република Северна Македонија во досегашниот историски развој што трае над 40 години бележи подеми и падови. Отсуството на хармоничен континуитет, како и одењето од една крајност во друга во поглед на развојните тенденции, ми ја зацврстија определбата да ја отворам за дебата темата за несомнено евидентните парадокси што се доведуваат во тесна врска со ретроспективата, актуелната состојба и со перспективите на македонското криминалистичко образование. За некои од овие парадокси (особено за дисконтинуитетот во оваа сензитивна едукативна област, предизвикан со неразумниот потег на власта своевремено да го укине државниот Факултет за безбедност) и досега сум пишуval во мојата учебничка литература, како и во стручната периодика и во дневниот печат, во нашата земја. Меѓутоа, актуелните состојби во оваа сфера, на површина исфрлија и

други парадокси за кои вреди да се дискутира, со оглед дека тие имаат несомнено (академско и практично) значење кога станува збор за специјализираната универзитетска поткованост на кадри што се неопходни за потребите на безбедносниот сектор. Овде потенцирам три такви парадокси (за другите, пошироко види: Ангелески, М. 2018: 85–92).

(1) Почетоците на универзитетското криминалистичко образование во нашата земја датираат од 1977 година, кога е основан Факултетот за безбедност. Тој за релативно кусо време стана (и до денес остана) епицентар во развојот на криминалистичката наука. По 18 години постоење, првоформираниот државен Факултет за безбедност (тогаш член на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, а сега на Универзитетот „Св. Климент Охридски“), во 1995 година, беше укинат, и со тоа Република Македонија, од дотогашна единствена земја што во потесниот регион (односно во тогашна СФР Југославија) образоваше дипломирани криминалисти и магистри и каде што се бранеа докторати од областа на безбедноста, одеднаш стана речиси единствена земја во светот што нема никакво криминалистичко и полициско образование. Криминалистичките и други педагози и научници во Македонија беа сосем немоќни, иако беа жестоки во своите стручни и аргументирани согледби (изнесувани во периодиката и во другиот печат) за ваквиот потег без преседан на тогашната извршна и законодавна македонска власт. Без никакви стручни и научно засновани елаборации пред стручната и пошироката јавност, со закон беше укинат тогашниот модел на универзитетско криминалистичко образование. Тоа создаде вакуум во криминалистичкото образование во траење од речиси 10 години.

Иновирани модел на криминалистичко образование заживува дури во 2004 година, кога е основана Полициската академија во Скопје (која набргу потоа го врати стариот назив Факултет за безбедност).

Од 2005 година досега основани се уште три други факултети (сите приватни).

Сите овие четири факултети се сметаат за матични кри-

миналистички факултети поради тоа што студиските програми предвидуваат да се изучува (со извесни варијации) целокупниот систем на криминалистички науки. На повидок е диференцијација на приватните факултети. Со последните законски измени се очекува стабилизирање и зацврстување на пазарот на високото образование само на оние што ќе бидат целосно екипирани со наставен кадар од најмалку десет наставници. Ваквата реформа во образовниот систем се очекува да се одрази позитивно врз подготвувањето на високообразовани кадри за потребите на безбедносниот систем.

(2) Фрапантен е одамна верификуваниот факт дека вработувањето на дипломирани криминалисти во МВР и во другите сегменти од државниот безбедносен систем е речиси исклучок, а не правило. Апсолутна предност при вработувањето им се дава на секакви други кадри, кои отпосле (и тоа само преку менторирање на постар колега што го воведува во работата или со учество на општи или специјализирани обуки, а во последно време и со експресно магистрирање на втор циклус за криминалистички и безбедносни студии, на кои фаќаат приклучок со претходно полагање диференцијални испити за површна проверка на знаењата што обично се содржани во првиот циклус) навлегуваат во тајните на криминалистиката. Игнорантскиот однос на државата токму кон компетентните, најподготвените и наменски образовани високообразовани криминалистички кадри, посредно покажува каков е нејзиниот однос кон градењето оптимална оперативна криминалистичка стратегија за проактивно и за реактивно справување со криминалот.

Континуираниот развој во кариерата на компетентни криминалистички кадри (кои постепено и скалесто ги совладуваат и ги применуваат стекнатите знаења и способности при водењето на борбата против криминалот) е свето правило, што во современи услови го практикуваат напредните земји во светот. А на нас се случува со компетентни овластени полициски службеници да раководат старешини што немаат соодветно образование, па дури и експресно стигнале на таква менаџерска позиција (што е особено карактеристично за униформираната полиција). Треба ли

за ова нашата земја и понатаму да добива „лекции“ од меѓународните фактори (за исполнување повеќе услови и од овој домен: нужни полициски реформи на сите рамништа; ефикасно справување со корупцијата и другиот организиран криминал; итн.) за да ги оствари конечно нејзините аспирации за европско интегрирање?

Во социјализмот, вработувањето криминалисти беше правило. Сега, вработувањето криминалисти со континуирано завршени прв и втор циклус на безбедносни студии е исклучок!?

(3) Научните работници и експертската јавност со право упатуваат на познатиот факт дека напредните земји своите безбедносни капацитети ги креираат според потребите и, според тој параметар, соодветен број кадри се формираат и се обучуваат во нивните образовни институции. Ваквиот пристап, надополнет и со развивање партнерство помеѓу државниот и приватниот безбедносен сектор (што е карактеристично за земјите членки на ЕУ и за други земји во светот), дава резултати во поглед на апсорбирањето на универзитетски кадри за потребите на криминалистичката практика.

Ваквиот пристап не се применува во Република Северна Македонија. Нашата земја (чии надлежни државни органи акредитираат секаква понудена студиска програма за криминалистички студии без оглед на структурата и на квалитетот на наставните содржини, а ниту спроведуваат евалуација на работењето на актуелните факултети од оваа образовна сфера) создаде хиперпродукција на криминалисти со завршени додипломски и постдипломски студии.

Актуелната парадоксална ситуација што е резултат на хиперпродукцијата и на дискриминацијата на криминалисти (кои со години државата ги игнорира и им ги затвора вратите за вработување на исклучително осетливи и сложени работни места во безбедносниот систем) доволно илустративно говори дека креаторите на безбедносната стратегија, од повеќе причини, се откажуваат од стручните знаења на лицата што се школувале за оваа сензитивна област. Ова покажува дека се игнорира или во значителна мерка се заслабнува научно-стручниот пристап во

борбата против криминалот. Зар волунтаризмот може да му биде противтежа на стручниот пристап во користењето на компетентни кадри за справување со криминалот!? Трет пристап за борба против криминалот нема!

Практиката покажува дека континуирано високо криминалистичко образование имаат (со извесни исклучоци) криминалистите што ја водат криминалистичката обработка (инспектори што работат во МВР и во Финансиската полиција).

Борбата против криминалот не трпи никакви импровизации. Потребен е научно-стручен пристап што подразбира стекнување стручни и научни знаења во универзитетските клупи како основна претпоставка за ефикасна и адекватна примена на современите криминалистичко-технички средства, тактички начини и комбинации, како и на научни и практично засновани методи, произлезени од пазувите на криминалистиката како самостојна наука со сите потребни конститутивни елементи. Уште еднаш го потенцирам фактот дека стекнатата специјалност за практична примена на криминалистички знаења претставува претпоставка за функционирање на правната држава.

Криминалистички знаења се стекнуваат во сите степени или циклуси на универзитетското образование. Криминалистичкото образование е свртено кон постапно академско стекнување теоретски знаења и кон развивање практични вештини што ги тангираат современите дострели на криминалистичката наука и, на тој начин, се формираат кадри кои во иднина ќе го понесат товарот на борбата за превенција и за репресија над криминалот, со што даваат огромен придонес за правната сигурност на граѓаните, односно за владеење на правото.

4. СОГЛЕДБИ ЗА ЈАВНАТА БЕЗБЕДНОСТ И ЗА ЈАВНО-ПРИВАТНОТО ПАРТНЕРСТВО ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

Полицијата претставува еден од клучните сегменти на безбедносниот систем, со оглед дека нејзината основна улога е да се грижи за внатрешната (јавната) безбедност, да ги чува

јавниот ред и мир и да ги отстранува сите видови опасности што на каков било начин им се закануваат и ги загрозуваат граѓаните, државата и општеството. „Јавната безбедност е таква состојба во која поединецот и општеството се заштитени од секаква штета во однос на правно признаените интереси“ (Водинелиќ, В. 1995: 64). Тоа наедно подразбира водење сметка за зачувување на веќеустановениот систем на општествени вредности во една правна држава и етаблирано цивилно (граѓанско) општество, а заштитата на системот од таквите општествени вредности паѓа врз плеките токму на безбедносниот систем (односно врз јавната безбедност како потсистем или како алка на безбедносниот синџир).

Полицијата претставува најзначаен државен механизам (или државна дејност) за заштита од какви било опасности (закани и други безбедносни ризици) што ги загрозуваат внатрешната безбедност и јавниот ред. Таа дејствува репресивно и превентивно. Во современи услови, полициското организациско престојување (особено карактеристично за развиените земји) придонесува за развивање концепти за справување со криминалот преку ограничување на репресијата на најниско можно ниво, со што на површина испливуваат превентивните модели за заштита на општеството, државата и на граѓаните, од какви било опасности што им се закануваат на јавната безбедност и на јавниот мир. Ваквите пристапи произлегуваат и од сознанието дека една од основните задачи што произлегуваат од безбедносната функција на полицијата е борбата против криминалот, со оглед на тоа дека „кривичните дела и нивните сторители се најинтензивна и најопасна појавна форма на опасност за јавната безбедност и за јавниот мир“ (Водинелиќ, В. 1995: 65). Таквата (евидентна или реално прогнозирана) заканувачка опасност од какви било кривични дела и од нивните сторители (како најтежок вид загрозување на јавната безбедност), специјализираните криминалистички оперативци треба да ја совладаат со активирање на проектиран криминалистичко-оперативен систем (компониран од транспарентни и конспиративни криминалистички средства и методи што им стојат на располагање) кој рано ќе сигнализира

за отстранување на опасноста што надоаѓа. Ова е особено значајно кога станува збор за водење определена криминалистичка контрола или криминалистичка обработка, во рамките на оперативните предмети од која било област на организираниот криминал. Колку што е поголема (и расне) стапката на криминал толку е покревка и позагрозена јавната безбедност!

Криминалот се наоѓа на врвот од заканувачките опасности за јавната безбедност и со него се справуваат првенствено три државни механизми. Имено, со него, на специјалистичко (превентивно-репресивно) ниво се занимаваат криминалистичката и финансиската полиција, додека униформираната (заштитната) полиција открива и спречува кривични дела и сторители на неспецијализирано ниво.

Меѓутоа, во современи услови (од последните две-три децении на 20 век досега) во повеќе земји во светот (па и кај нас, во Република Северна Македонија) јавната безбедност како носечки столб на безбедносниот систем на државата не се потпира само врз сегменти од државниот безбедносен сектор (државна или „јавна“ полиција, како што се нарекуваат во полициската и безбедносната периодика), туку и врз приватниот безбедносен сектор, односно врз приватната безбедност (позната во литературата и како „приватна полиција“).

Од ова произлегува дека, во согласност со системско-структурниот пристап, доколку јавната безбедност се разгледува како систем тогаш сосем логично се заклучува дека тој се состои од два потсистема:

- 1) државна („јавна“) полиција;
- 2) „приватна“ полиција (приватно обезбедување).

(1) Структурата на државната полиција се состои од повеќе конвенционални државни органи и таа не се исцрпува само со сегменти од составот на Министерството за внатрешни работи, кои претставуваат најзначаен дел од јавната и, воопшто, од внатрешната безбедност (криминалистичка полиција, гранична полиција, униформирана полиција), туку составот на овој потсистем го сочинуваат и други државни органи и институции

или агенции кои како „актери“ на јавната безбедност, со сопствени овластувања, се сконцентрирани и во други министерства: Министерство за финансии (финансиска полиција, мобилната оператива и други царински служби); Министерство за одбрана (воена полиција); Министерство за правда (судска, затворска полиција) итн.

Сите тие како основни носители на дејноста безбедност (преку државно финансирање) функционираат во рамките на еден интегриран систем на безбедност.

(2) Со оглед дека во литературата најзастапени се трудовите во врска со повеќе аспекти на безбедноста како феномен (за жал, сè уште недостигаат дури и најопшти ставови што упатуваат на елементите за нејзино определување како посебна наука, чие место се наоѓа во групата на општествените науки како одделно специфично научно подрачје, со свои научни области што зафаќаат различни сфери на безбедносната сфера како флуидна категорија), подолу, во мојов скромен труд, повеќе ќе се задржам:

а) врз глобалната структура и врз дефинирањето на приватното полициско работење;

б) врз улогата и значењето на приватната безбедност (во практиката диференцирана како ексклузивитет во давањето разновидни безбедносни услуги, кои клиентите, физички и правни лица, можат да си ги дозволат според однапред склучен договор со приватната безбедносна компанија) како потсистем на јавната безбедност, а со тоа и на севкупниот безбедносен систем.

Потоа, во посебно поглавје ќе се задржам врз неизбежноста и врз придобивките од државно-приватното (или јавно-приватното) партнерство во безбедноста како сензитивна општествена сфера.

а) Структурата на „приватната“ полиција ја сочинуваат приватни безбедносни компании, односно лиценцирани детективски агенции или агенции за обезбедување, кои на комерцијална основа (зависно од понудата и побарувачката на пазарот), на физичките и на правните лица им извршуваат разни безбеднос-

ни услуги: физичко обезбедување, техничко обезбедување, детективски истраги, безбедносен консалтинг, безбедносен инженеринг.

Приватното полициско работење може да се дефинира како дејност за ексклузивна заштита на правата и на легалните интереси на клиентите (физички и правни лица) заради нивна безбедност и за одржување јавен ред.

Приватното полициско работење како практична дејност за првпат се појави во последните две-три децении од 20 век, и тоа најнапред во САД и во Западна Европа, а подоцна, и во други земји. Оттогаш па досега, тоа продолжи со релативно голема динамика да се развива на безбедносната сцена, и тоа како во национални така и во меѓународни рамки, така што како субјекти на приватното полициско работење се појавуваат многубројни безбедносни компании што на пазарот извршуваат разни безбедносни услуги. Во некои високоразвиени земји, веќе се етаблираа неколку мултинационални безбедносни компании кои даваат услуги низ светот.

б) Приватното полициско работење (особено приватното физичко и техничко обезбедување како негови најзастапени сегменти) бележи брз подем во сферата на безбедноста и стана многу профитабилен бизнис, кој сè повеќе „штрбнува“ од инженерциите на државните субјекти што се задолжени да се грижат за јавната безбедност (која до пред четириесетина-педесетина години беше „привилегија“ само на државните органи).

Облиците на приватното полициско работење, во поглед на давањето разни комерцијални безбедносни услуги може да се класифицираат на следниов начин (пошироко, види: Калесни-кас, 2/2003: 27–28):

1) техничко обезбедување: поставување, одржување и мониторинг на системи за обезбедување во објекти и реагирање при настанати разни видови опасности (пожари, провали итн.), со електронско регистрирање и депонирање на сигналите во централен компјутер;

2) физичко обезбедување: а) чување објекти, фирми, станови, куќи и др.; б) лично обезбедување (заштита на животот

и здравјето на клиентите); в) обезбедување јавни настани (концерти, деловни и спортски манифестации и др.);

3) патролирање (плански спроведувано повремено физичко покривање на пунктови, во смени, со евентуално реагирање за спречување да настане некаква штета);

4) транспорт на пари и вреден подвижен природен имот (накит и др.);

5) поставување, употреба и одржување на системите за обезбедување – видеоконтрола на пунктови и аудиосистеми што овозможуваат примање информации од обезбедуваниот објект (на пример, во случај на провалување, централата емитува сигнал до патролата која, пак, презема адекватни мерки и има можност попрецизно да ја планира акцијата).

Државниот безбедносен сектор (државната, „јавната“ полиција) и приватниот безбедносен сектор („приватната“ полиција), односно државното и приватното полициско работење како два потсистема на јавната безбедност, имаат иста цел: давање професионални безбедносни услуги (додуша, со различен опфат и со различни корисници на услуги) заради обезбедување јавен ред, поредок и мир во општеството.

4.1. Соработка меѓу државната и приватната полиција (јавно-приватно партнерство во областа на безбедноста)

Приватното полициско работење во современи услови, во светот, се потпира врз респектиран број човечки ресурси, со што приватните безбедносни компании се диференцираат како значајни субјекти во системот на јавната безбедност и, воопшто, во безбедносниот систем, особено во случаите кога прецизно се дефинирани границите и можностите за соработка меѓу државниот и приватниот безбедносен сектор.

Секоја држава гради сопствен модел на приватно полициско работење и правно ја регулира оваа сензитивна материја, оставајќи подотворена или ширум отворена порта за јавно-при-

ватно партнерство и во оваа значајна сфера од општественото живеење. Искуствата (според достапната стручна периодика) покажуваат дека определени земји преземаат големи и смели чекори во поглед на трансферот на некои досегашни класични државни полициски овластувања врз плеките на приватните безбедносни компании и форсираат разни облици на заедничко работење (се разбира, со дефиниран партнерски однос).

Меѓутоа, не треба да се заборава неспорниот факт дека може да се очекува ефикасност од заедничкото полициско работење на полето на превенирањето од криминал, само доколку моќта и надлежностите на државната и на приватната полиција (како стожери на јавната безбедност) се прецизно правно регулирани и правилно балансирани. (Дали е тоа токму така во нашата земја? Ваквата мошне податлива и провокативна тема е вредна за исцрпно мултидисциплинарно емпириско истражување за секој љубопитен истражувач на безбедносната проблематика.)

Превенцијата на криминалот врз партнерска основа подразбира заедничко работење на различни субјекти. За да се воспостави такво партнерство, потребно е: да се дефинираат организациската база на партнерството и на заедничките цели; да се определат начините на заедничкото работење, поделбата на улогите и временските параметри за траење на партнерскиот однос (краткорочен, среднорочен или долгорочен ангажман); да се прецизираат одговорноста и надлежноста на партнерите; да се ангажираат ресурси од различни партнери; да се врами стратегискиот пристап за заеднички настап и да се определи полето на дејствување (спречување на конкретни видови криминал или проактивно справување со какви било други безбедносни ризици во конкретно дадена локална средина). Клучни елементи за успешно функционирање на јавно-приватното партнерство во сферата на безбедноста се и постоењето на меѓусебна доверба (која треба да се негува и да се развива), како и соработка и координација на сите учесници.

Сепак, срцевината на партнерството за превенција на криминалот е оперативната сила на партнерите (ангажираниот персонал).

За тоа дека приватната полиција е моќна сила, и тоа согледана само преку разгледување на ангажираните човечки ресурси (за техничките перформанси на приватните безбедносни компании нема достапни податоци), основен показател е стапката на вработени професионални лиценцирани обезбедувачи (број на вработени лица во приватното обезбедување на 100 000 жители во соодветната земја).

Релативно новите податоци, достапни во стручната безбедносна литература (види: Калесникас, Р. 2/2003: 31), покажуваат дека во високоразвиените земји во Европа, стапката на вработени лица во приватното обезбедување се движи 180 – 270. Еве ја „ранг-листата“: Велика Британија 273, Германија 217, Луксембург 201, Данска 193, Шведска 184.

Во Литванија, на 100 000 жители има по 75 вработени лица во приватното обезбедување и речиси иста стапка (73) на полициски службеници вработени во државната полиција.

Како „котира“ Република Северна Македонија? Таа се наоѓа веднаш зад Велика Британија!? Имено, доколку се земе предвид официјално непотврдениот факт (го дознав од претставничка на Комората за приватно обезбедување на РСМ што учествуваше на неодамнешната меѓународна конференција посветена на реформите во безбедносниот сектор) дека во нашата земја има 5 000 вработени лица во агенциите за обезбедување, тогаш произлегува дека нивниот број наспроти 100 000 жители (доколку претпоставиме дека во земјата има 2 000 000 жители) изнесува 250!?

Досегашните искуства од речиси половина век во оваа сфера (особено доколку се имаат предвид ефектите постигнати не само во високоразвиените земји, од каде што, впрочем, потекна идејата за приватно полициско работење и за негово инкорпорирање во безбедносниот систем, со зафаќање на полициски овластувања што дотогаш традиционално ги вршеле

државните безбедносни органи) покажуваат дека во светот приватната безбедност бележи значителен подем, така што таа со право се зема предвид и при креирањето на безбедносната политика на национално ниво.

Светските истражувања и повремени експерименти, како и несомнените позитивни практични искуства во повеќе земји (особено на Запад), покажуваат дека безбедноста од пред неколку децении почна да се нуди (и допрва уште поинтензивно ќе се нуди) како пазарен производ, а не да се третира само како државна услуга која се надоместува преку плаќање данок на даночните обврзници.

Ваквите согледби ги темелам врз следниве верификувани факти за ефектите од јавно-приватното партнерство во областа на безбедноста:

1) Постои компатибилност и се евидентни позитивни ефекти од партнерството помеѓу државната полиција и компаниите за приватно обезбедување (или нивни здруженија).

2) Има тренд на потпишување договори за соработка меѓу субјектите на државното и приватното полициско работење при давањето разни јавни услуги (трансфер на услуги), и тоа:

а) за заштита на лица и имот (со или без користење огнено оружје);

б) за заедничко патролирање на улици и на други јавни места, со употреба на возила во сопственост на приватни безбедносни компании;

в) за одржување јавен ред и мир;

г) за апсење лица во заеднички акции. Само заради илустрација го наведувам податокот дека, во 2001 година, на ваков начин (со здружени сили на државната и приватната полиција), во Вилнус (Литванија) биле уапсени 5 833 деликвенти, од кои 904 биле сторители на кривични дела, а другите – сторители на прекршоци (според: Калеснакис, Р. 2/2003: 32);

д) за извршување криминалистички истраги по извршено кривично дело во објектот што го обезбедува приватна безбедносна компанија;

ѓ) за легитимирање лица;

е) за контрола на јавни паркови;

ж) за целосно ангажирање приватни полициски сили за безбедносни потреби околу одржување на редот (со кои раководи шеф од државната полиција). Само заради илустрација во врска со ова, наведувам еден ваков успешен американски експеримент, спроведен во 1981 година, во државата Охајо. Имено, определен град од оваа американска држава склучил токму ваков договор (под називот „Акционерска безбедност“) со приватна безбедносна компанија. (За експериментот, види: Henderson, J. 1/1988: 31–32).

3) Постапно се монополизира државното полициско работење во определени безбедносни сегменти (зависно од согледувањата и одлуките на секоја држава).

Партнерството во полициското работење во современи услови се наметна како еден од значајните фактори за превенција на криминалот (негово намалување и сведување на релативно подносливо ниво, со оневозможување на чинењето кривични дела, како и поткастрување на можностите за нанесување каква било штета) и на какви било други закани и ризици што ја оптоваруваат безбедноста на локално и на пошироко ниво. На тој начин, превенцијата на криминалот (и на другите облици на загрозување) се наметнува како „нова парадигма за општествен надзор (контрола) и за спречување на криминалот, а истовремено и етаблирана индустрија што остварува огромна заработка“ (Печар, J. 2/2003: 97).

Успехот на каков било облик на јавно-приватно партнерство (кое подразбира рамноправни улоги на сите вклучени безбедносни субјекти: државна полиција, приватна полиција, неформални групи граѓани, невладини асоцијации итн.) во многу нешта зависи од безбедносната свест и од преземањето на одго-

ворност од локалната заедница за водење сметка за сопствената безбедност.

Јавно-приватно партнерство не се воведува во областа на репресијата над криминалот, со оглед на тоа дека тогаш би станувало збор за „општество со проблематична слобода“ (Печар, Ј. 2/2003: 104).

Светските искуства покажуваат дека државната и приватната полиција не се соперници. Напротив, нивната соработка може да се продлабочи и со партнерски однос кога е во прашање превенцијата на криминал и справувањето со други безбедносни ризици што ја оптоваруваат локалната заедница.

Во нашата земја досега не е воспоставен никаков облик на партнерски однос на релацијата: МВР – приватни агенции за обезбедување. Во екот на актуелните реформи во безбедносниот сектор во Република Северна Македонија вреди да се отвори расправа и за ваква стратегиска определба. Појдовна основа во овој правец е прецизирањето стандарди, како и дефинирање на границите и можностите за соработка меѓу полицијата и приватното обезбедување, односно за определување модел за нивно партнерство. Инаку, државата и натаму треба да презема ригорозна контрола врз работењето на агенциите за приватно обезбедување (кои располагаат со импозантни човечки ресурси – 5.000 лиценцирани обезбедувачи) и таа одлучува какви надзорно-безбедносни услуги ќе им препушти.

Во рамките на функционирањето на интегрираниот безбедносен систем на РС Македонија значајно место има приватното обезбедување. Како што тоа ќе ги развива своите капацитети така ќе се отвораат перспективи државата постапно да им препушта на приватните безбедносни компании некои класични полициски овластувања, односно да се создаваат можности за заедничко рамноправно работење на државната и приватната полиција (како што, впрочем, тоа е случај со повеќе високоразвиени и други земји во светот).

Литература

- Ангелески, М. (2018), „Криминалистика: вовед, тактика, техника, методика, теории“, Скопје.
- Ангелески, М. (2007), „Криминалистичка тактика I“, Скопје.
- Ангелески, М., Димовски З. (2019), „Криминалистичка тактика I“, Скопје.
- Водинелиќ, В. (1995), „Криминалистичка тактика I“, Скопје.
- Водинелиќ, В. (1985), „Криминалистика – откривање и докажување“, Скопје.
- Ивановски, З., Ангелески, М. (2005), „Безбедносни системи“, Скопје.
- Калесникас, Р. (2/2003), „Место и улога приватног обезбеђења у полициском раду држава у транзицији“, НБП, Београд.
- Печар, Ј. (2/2003), „Policing и спречавање криминалитета“, Погледи, Београд.
- Реџар, Ј. (2/91), Slovenska policija u novim društvenopolitičkim prilika-ma“, Prirucnik, Zagreb.
- Рачев, В. (2005), „Национална и меѓународна сигурност“, Софија.
- Симоновиќ, Б. (2004), „Криминалистика“, Крагујевац.
- Henderson, J. (1/1988), „Javna policija, privatna sigurnost I prevencija zločina od strane грађана: rivalstvo ili kooperacija“, Izbor, Zagreb.

Резиме

Безбедноста како основен атрибут на секоја држава претставува многу сложен феномен, и тоа разгледувана не само од теоретски аспект, ами и преку нејзиното практично остварување. Функционирањето на интегриран безбедносен систем овозможува заштита на основните вредности на општеството.

Значајна алка во системот за национална безбедност претставува потсистемот внатрешна безбедност и нејзиниот сегмент јавна безбедност.

Досегашните реформи во безбедносниот сектор во сивов досегашен, речиси тридецениски период, во нашата земја, покажаа определени слабости во функционирањето на јавната безбедност. Ова е особено карактеристично за униформираната полиција која ја запо-

стави позорната дејност како значаен елемент за превенција и контрола врз криминалот и врз другите социјално патолошки појави.

Специјалистичкото постапување на криминалистички образован (и дополнително континуирано надградуван и според компетенциите вреднуван во рамките на системот за кариера) полициски службеник е императив за проактивно и реактивно полициско работење, со што се избегнуваат импровизации и волунтаризам во оваа многу сензитивна професија.

Содејството и партнерскиот однос со други безбедносни субјекти на локално ниво се современи трендови што, кога-тогаш, нема да ја одминат ниту Република Северна Македонија.

Јавната безбедност не е „привилегија“ само на МВР и на некои други државни органи и служби. Со појавувањето и развојот на приватната безбедност на сцената на јавната безбедност (особено со пробивот на безбедносниот пазар на физичкото обезбедување како најзастапена комерцијална услуга на приватните безбедносни компании), некои досегашни класични полициски овластувања закономерно ќе се приватизираат, а таквиот трансфер во надлежност на приватните безбедносни компании е неминовен процес што ќе зависи првенствено од подготвеноста на државната полиција да отстапи определени релативно понезначајни овластувања и со тоа да си остави поширок простор за фокусирање на посложена проблематика од областа на превенцијата и репресијата на криминалот (особено организираниот).

Клучни зборови: безбедност, јавна безбедност, позорна дејност, криминалист специјалист, превентивен криминалист, community policing (policing), јавно-приватно партнерство, превенција на криминалот.

Проф. д-р Лидија ГЕОРГИЕВА*

БЕЗБЕДНОСТА КАКО ЕВРОПСКИ КОНЦЕПТ

ВОВЕД

Промените во Европа од периодот на 1990-тите години, со кои се откочи процесот на реструктурирање на односите во европскиот простор, беа предмет на различни дебати и анализи, преку кои се правеа обиди да се разберат новите европски процеси. Овие дискурси, генерално, се однесуваа на прашањата: кои се последиците од распаѓањето на биполаризмот, кои се причините за насилните конфликти и за фрагментацијата на државите; со какви безбедносни предизвици ќе се соочуваме во иднина; како понатаму ќе се одвива безбедносната соработка помеѓу европските држави? Во овој контекст како приоритетно се наметна и прашањето: како западноевропските безбедносни институции ќе продолжат да ја остваруваат, односно ќе ја адаптираат својата функција за да одговорат на настанатите промени и на новите безбедносни потреби, да се справат со новите предизвици и да го одржат мирот во Европа. Со тоа, прашањето за улогата и за иднината на европската безбедност прерасна во суштинско и приоритетно прашање во политичките и во академските дебати.

Една од појдовните констатации што произлезе од овие расправи е дека процесот на формулирање на европската безбед-

* Редовен професор на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

ност е неопходен, односно дека денес повеќе од кога било стана неопходно да се појасни и да се концептуализира, што се подразбира под терминот европска безбедност. Во тој контекст стана суштински да се одговори и на прашањето како новите ризици ги предизвикуваат старите концепти и вредностите што западните демократии се обидуваат да ги одбранат. Потоа, се наметна и констатацијата дека адаптацијата на европските безбедносни институции е неопходна од повеќе причини, а пред сè, заради сè почестите прашања и дилемите околу идната улога на НАТО како воено-политички сојуз (кој го загуби својот природен противник – Варшавскиот пакт), прашањата за улогата на ОБСЕ како сеопфатна безбедносна заедница и на ЕУ како нов безбедносен актер, а потоа и прашањето околу нивните меѓусебни релации.

Иако периодот на биполаризам беше обременет со опасност од блоковски судир, сепак за државите беше поедноставно да ги идентификуваат и да ги проценат причините за опасноста, односно беше поедноставно да ги разграничат сојузниците од непријателите. Покрај тоа, во периодот на биполаризмот беа воспоставени инструменти преку кои ќе се контролира опасноста и ќе се одржува рамнотежа на силите, пред сè, со механизми за контролата на вооружувањето и на разоружувањето. Сега, состојбата во Европа е драстично изменета и во отсуство на класичните закани сè повеќе се застапени размислувањата дека внатрешните, наместо досегашните традиционални безбедносни проблеми, можат да прераснат во опасност за безбедноста и за иднината на европските држави. Уште повеќе, периодот на реструктурирање на односите во европската безбедност е оптоварен со појава на нови ризици, при што вооружените конфликти, пред сè, внатрешните, претставуваат извор на вооружено насилство кое ги надмина капацитетите за справување со кои располагаа европските држави и безбедносните институции. Токму нивната неефикасност и пасивноста кон конфликтите, што го зафатија источниот и југоисточниот простор на Европа, претставува мобилизатори на промените.

Оттука, изучувањето на европската безбедност, нејзините концепциски и теориски димензии, новите безбедносни актери и

нивната улога и позицијата, комплексноста на безбедносното опкружување и безбедносните ризици, претставуваат комплекс од прашања кои треба да дадат соодветен одговор за разбирањето и за практикувањето на европската безбедност. Првиот дел од овој труд се однесува на концепциските и теориските аспекти на европската безбедност. Во овој дел се разработени различните идеи и поврзаноста на концептот за безбедност со Европа како географски и како политички простор.

1. БЕЗБЕДНОСТА КАКО ЕВРОПСКИ КОНЦЕПТ

Во академската и политичката заедница се прават долго-трајни обиди да се утврди заемно прифатлива дефиниција за безбедноста. Според многумина, ова е невозможна мисија, имајќи предвид дека теориските пристапи кон концептот за безбедност даваат мноштво различни идеи и модели за тоа: што е безбедноста? Од овие идеи се издвојуваа два генерални погледи, едниот, кој го одразува потесното сфаќање на безбедноста, т.н. тврда безбедност (*хард секјурити*) која концептуално и проблемски се однесува на воената проблематика и на загрозувањата што се поврзани и произлегуваат од воената сфера, додека другиот поглед го одразува поширокото сфаќање на безбедноста, т.н. мека безбедност (*софт секјурити*) и која покрај воената ги додава и четирите други димензии на безбедноста (политичката, економската, општествената или социјалната и еколошката). Според Бузан (Бузан, Б.: 1999), обединувањето на петте компоненти претставува заокружување на современиот концепт за безбедност.

Во различните дебати за иднината и за развојот на Европа и на нејзината безбедност доминираат две теории: реалистичната, според која националните држави и рамнотежата на силите што ќе се воспостави помеѓу нив, треба да претставува основа на европската политичка стабилност, и либерално-институционалната, според која меѓународните институции и другите форми на меѓународна соработка ќе влијаат врз формирањето на европскиот поли-

тички простор. Според аналитичарите, ова не претставува основа само за теориска туку и за дебата помеѓу модернистичкиот и пост-модерниот пристап и свет. Оттука може да се констатира дека различните теориски погледи за безбедноста не се изолирани сами за себе, туку се пренесуваат и во европската политичка сфера. Тие се рефлектираат како дебата помеѓу европските држави за нивните меѓусебни безбедносни проблеми и приоритети и како дебата помеѓу западноевропските држави и Русија, во однос на многубројните прашања од безбедносен интерес.

Реалистите гледаат на Европа како на простор на кој се судруваат националните интереси на државите додека големите сили го користат како простор за натпревар и влијание. Во таа смисла, реалистите претпоставуваат дека три клучни елементи ја определуваат безбедносната проблематика: прво, дека државата е основен субјект на безбедноста; второ, дека државите функционираат во услови на анархични меѓународни односи и, трето, дека државите ги остваруваат своите национални интереси врз основа на рационалното однесување. Според реалистите, моќта и безбедноста се два елемента што претставуваат кислород за државата. Уште во 1959 година, Кенет Волтц констатира дека структурата на меѓународните односи (биполарни или мултиполарни) е определена од тоа како се однесуваат државите во остварувањето на своите интереси. Волтц кажува дека според капацитетот со кој располагаат државите, тие ќе се обидуваат, во најмала мера, да го зачуваат својот национален идентитет, а во најдобра, да доминираат во светот. Реалистите сметаат дека влијанието на меѓународните институции врз однесувањето на државите е ограничено, односно дека големите сили може да ги игнорираат меѓународните принципи или да ги сменат меѓународните аранжмани доколку не се поклопуваат со нивните интереси. Според реалистите, меѓународните институции се само рефлексија на распоредот и на односот на силите, а во исто време големите сили доминираат во нив или ги користат и како дополнување на сопствената моќ.

Наспроти реалистите, либералниот институционализам ја истакнува улогата на меѓународните институции во дефинирањето на меѓународните односи. Основното прашање што произлегува од

овој правец е зошто односите помеѓу европските држави по Втората светска војна се мирољубиви, односно кои се причините да се отстрани војната како инструмент на нивната политика. Објаснувањето на институционалистите е дека мноштвото институции кои беа создадени помеѓу европските држави во економската, политичката и во воената сфера, создадоа поголема можност за соработка. Соработката овозможи тие да се дистанцираат од екстремната националистичка политика. Преку процесите на проширување на ЕУ и НАТО, овој пристап на кооперативна безбедност се проширува и кон останатиот дел од Европа. Либерално-институционалниот пристап во европската политика се препознава во тврдењето дека учеството во меѓународните институции ќе влијае врз перцепцијата на националните интереси на државите и на подолг рок може да влијае и врз карактеристиките на државата. Следејќи ги ефектите на економските и политичките интеграции на европските држави, може да се заклучи дека соработката на економски и на политички план им овозможи тие да ги формулираат нивните заеднички интереси, да изнајдат процедури за мирно разрешување на проблемите и да се овозможи размена на неопходните информации. Овие придобивки бараат од интеграциските процеси, преку анализите на европските безбедносни интеграции, да се истражува улогата на интеграциите, пред сè, во формулирањето на концептот безбедносна заедница.

Реалистичката школа и објаснувањето на меѓународните односи се базира на три клучни точки, односно укажува дека државите претставуваат клучни актери во меѓународната политика, дека тие функционираат во анархични меѓународни односи и дека државите ги остваруваат своите интереси на рационален начин. Според овој теориски пристап, примарните интереси на државите се поврзани со остварувањето на силата/моќта и безбедноста, додека другите прашања како што се трговијата или човековите права, се сметаат за помалку приоритетни, односно за секундарни. Според Кенет Волц, кој прв во своите теориски размислувања ги опишува овие прашања, државите егзистираат во биполарен или во мултиполарен меѓународен систем кој, исто така, го определува начинот на нивното однесување. Според тоа, сите држави се стре-

мат, во најмала мера, да го зачуваат својот национален суверенитет, додека, во најдобра мера, да доминираат со светот.

Според овој теориски пристап меѓународните институции немаат или се со ограничено влијание врз однесувањето на државите во меѓународните односи. Ова особено се однесува на однесувањето на моќните држави кои, водени од сопствените интереси, можат да ги игнорираат правилата на однесување или да ги сменат формите на договорот доколку тој не ги исполнува очекуваните резултати. Една од карактеристиките на меѓународните институции, според реалистите, е дека тие претставуваат рафлексивна на дистрибуцијата на сила и дека, всушност, големите сили доминираат врз сојузите и институциите. Според тоа, големите сили ќе бидат приврзани кон институциите само доколку можат да ги реализираат своите национални интереси. Во спротивно можат да го намалат и своето учество или, пак, да ги отфрлат обврските во рамките на институциите.

Овој теориски правец на промените што настана по Студената војна, сепак гледа со резервираност. Неговите застапници укажуваат дека ништо специфично не е сменето во меѓународните односи, затоа што борбата за моќ и влијание сè уште е присутна. Државата која традиционално се смета за централна и кохезивна единица на меѓународниот систем, според неореалистите сè уште има доминантна позиција. Таа ги определува релациите со надворешниот свет врз основа на своите национални интереси и го штити и го брани својот суверенитет од можните надворешни потези на другите држави. Од овие позиции, неореалистите сметаат дека можноста за соработка е многу ограничена, затоа што воените и одбранбените прашања имаат централно место. Како најекспониран неореалист на почетокот на 90-тите години, Маршајмер декларира дека анархичните меѓународни односи се крајно опасни за државите, поради што тие треба да се потпираат на сопствените одбранбени способности. Според неговото видување на Студената војна, сојузите кои беа формирани, како НАТО, ЕУ, ОЕЦД, Групата 7, па дури и ООН, првенствено и единствено, претставуваа средства преку кои државите ги остваруваа своите

интереси. Заеднички поглед на неореалистите кон меѓународните односи во 21 век е дека, во него, ќе доминираат економската и воената сила, при што поседувањето на нуклеарните капацитети е неопходно за да се одржи мирот во светот. Според Маршајмер, безбедносните и другите институции формирани во периодот на Студената војна, како што се и НАТО и ЕУ, нема да бидат во можност да се адаптираат на новите односи, односно дека тоа може да се случи само привремено преку доминацијата на големите сили како Германија во ЕУ и САД, во НАТО. Според него, во постстуденовоениот свет можноста од кризи и војни во Европа значително ќе се зголеми.

За неореалистите, НАТО претставува клучна безбедносна институција. Проширувањето на НАТО кон Централна и Источна Европа, според нив, е инспирирано од американската политика која, иако на почетокот искажуваше резерви, од 1994 година, особено со програмата „Партнерство за мир“ почнува со соработка и со приближување кон државите, за членство. Фостер (Фостер, А. 2006) набројува три причини за кои неореалистите сметаат дека влијаат врз ваквиот развој на настаните: прво, за да се пополни безбедносниот вакуум, настанат со распаѓањето на СССР, потоа, за да се искористи слабоста на Русија која, во тој период, не е способна да реагира на настаните и, трето, затоа што во НАТО доминира САД, а нејзините интереси најдобро се остваруваат преку неговото проширување. Реакциите на европските држави на ваквиот развој на настаните, според неореалистите, се мотивирани со повторно воспоставување рамнотежа на силите. Така се толкува и неуспешната француска идеја и иницијатива за формирање на европските сили под нејзино водство, а потоа и барањето за подобри услови при враќањето во воената структура на НАТО.

Во однос на релациите помеѓу европските и безбедносните структури, неореалистите сметаат дека ЕУ, како првенствено економска организација, е формирана според динамиките на Студената војна и како таква е подредена на НАТО и на американското лидерство. Тие тврдат дека, доколку се отстранат доминацијата на НАТО и хегемонијата на САД тогаш ќе исчезне и ЕУ

која тие ја одржуваат. Според неореалистите, западноевропските безбедносни институции се специфични од два аспекта. Едниот аспект е дека тие претставуваат контрадикција помеѓу американската хегемонија и европските интеграции. ЕУ, според тоа, може да функционира само во стабилни меѓународни односи кои ги овозможуваше Студената војна и рамнотежата на сили. Со исчезнувањето на овие контролирачки фактори во постстуденовоениот период, неореалистите сметаат дека ЕУ може да опстои како подредена на НАТО или, пак, нејзината моќ да ослабне и да прерасне единствено во интеграциски процес, во согласност со Договорот од Маастрихт. Вториот аспект е дека постстуденовоениот период ќе биде обележен со натпревар помеѓу државите кои ќе ги користат меѓународните институции како инструмент за остварување на своите национални интереси придружени со ограничувањата како да се рedefинираат овие институции. Според тоа, за неореалистите, иднината на Европа и нејзиниот развој ќе зависат од безбедносниот натпревар и од воената моќ, особено од нуклеарната сила, додека мирот ќе зависи од трансатлантските релации и од американското присуство и ангажман во Европа.

За разлика од неореализмот и од погледите на Маршајмер, кои предизвикаа бурни расправи во почетокот на 1990-тите, институционалистите презентираат втор и алтернативен поглед и толкување на меѓународните односи. Со предвидувањето на крајот на историјата, една година порано од Маршајмер, Фукујама (Ф. Фукујама. 1989) ги изнесува тезите дека, всушност, многубројните западноевропски економски и безбедносни институции кои се базираат на принципите на либералната демократија се тие што придонесоа за трансформација на меѓународните односи.

Според институционалистите, безбедноста во меѓународните односи не се состои во одржувањето на воената моќ и на рамнотежата на силите, затоа што интегративните процеси помеѓу државите создале висока меѓузависност помеѓу нив, при што принципот на сувереност, кој неореалистите сè уште го сметаат за најважен принцип, според институционалистите, ја губи својата неприкосновеност.

Понатаму, институционалистите објаснуваат дека една од важните карактеристики на либералните демократии е дека силата не се смета веќе за легитимно средство за остварување на политичките интереси и дека војната со своите карактеристики има ограничен потенцијал како средство на политиката.

Според институционалистите, новите предизвици за европските држави нема да произлезат од анархичните односи и од недостигот на рамнотежа на сили, туку, напротив, од процесите што се случуваат во Централна и во Источна Европа и од предизвикот да се зацврстат демократските процеси во овие држави. Значи, промените во овие држави, преку економските, политичките и процесите на реформи во армиите, како и преку демократизацијата на општествата, ги трансформираат нив од непријателски во држави, партнери за соработка. Со тоа се трансформира европската безбедносна дилема која сега е определена од невоените предизвици за безбедноста. Затоа институционалистите се залагаат безбедносните режими да се развијат во безбедносни заедници за да може да одговараат на безбедносните предизвици како конфликтите, миграциите, криминалот, односно да се унапредат човековите права, социјалната правда и демократијата.

Сепак, најголем предизвик, според нив, претставува проблемот да се санираат, односно да се справат со проблемите кои ги погодуваат државите како последица од глобалната пазарна економија. Според институционалистите, западноевропските меѓународни институции како ОБСЕ, Советот на Европа, ЕУ, имаат капацитет за такви ситуации. Во рамките на ова теориско размислување се отвораат и прашањата за поврзаноста на безбедносните со економските аспекти. Ова е особено изострено прашање во реализирањето на двата интегративни процеси: финансирањето на членството во НАТО и финансирањето на членството во ЕУ. Еден од стравовите за кој предупредуваат институционалистите е дека досегашните воени поделби и бариери помеѓу државите може да бидат заменети со економска железна завеса, доколку не се осмисли јасна стратегија кон државите кои се приклучуваат кон европските институции. Притоа, тие сметаат дека институциите

наместо да поставуваат крути и строги критериуми, треба да размислуваат за сопствена адаптација кон новонастанатите услови и проблеми. Во оваа насока, се смета дека соодносот помеѓу лидерството и спроведувањето на одговорностите е извонредно важно прашање. Според тоа, манифестирањето на желбата за лидерство од страна на САД во рамките на НАТО е проследено и со потребата за споделување на одговорностите како на безбедносен така и на економски план. Оттука се објаснуваат и барањата на САД за зголемување на финансиската контрибуција на европските држави за одбрана, во рамките на НАТО, и за зголемување на учеството во меѓународните мисии предводени од Алијансата.

Во рамките на теориските погледи на либералниот институционализам, особено влијание остави и видувањето на Хангтингтон (1996), според кое, културните заедници и религиозните идентитети стануваат исклучително значајни елементи во доменот на меѓународните односи. Со тврдењето дека сличните цивилизации се приближуваат, а различните се разидуваат, Хангтингтон ја исфрли тезата за судирот помеѓу цивилизациите како неизбежна последица на таквите процеси. Според него, за да се избегнат меѓуцивилизацииските војни, потребно е клучните држави во меѓународната заедница да ги одбегнуваат интервенциите во сферите на влијание на другите цивилизации. Решението Хангтингтон го гледа во институционалниот пристап, пред сè, со: прво, барање на сопствените цивилизациски вредности и нивно ширење преку инклузивни институции за сите држави кои се во рамките на цивилизацијата, а потоа, со воспоставувањето на елементите на медијација помеѓу границите на цивилизациите. Тој понатаму го поддржува проширувањето на западната цивилизација преку консолидација на институциите од СВ: ЕУ и НАТО. Тие, според него, треба да се обединат и да се претопат, а потоа да продолжат да ја прошируваат атлантската заедница. Во однос на инструментите, Хангтингтон смета дека кооперативните решенија и пристапи треба да ги заменат интервенциите. Со тоа, либералните институционалисти ги истакнуваат важноста и улогата на институциите во меѓународните односи.

Инаку, институционализмот има клучна улога за објаснување на безбедносните интеграции во Европа. Истражувањата во рамките на новиот институционализам сега опфаќаат неколку различни перспективи, и тоа институционализам на рационален избор, историски институционализам и социолошки институционализам. Според претставниците на новиот институционализам, институциите имаат моќ да овозможат избор, да поттикнат иницијативи, да манифестираат сила или да формираат идентитети и правила. Рационалните институционалисти сметаат дека институциите се рационално избрани од страна на актерите кои сметаат дека правилата кои се воспоставени во рамките на институциите ќе го олеснат остварувањето на нивните цели.

Меѓународните режими се гледаат како специјални случаи на меѓународни институции. Тие не се синоним на меѓународните организации, туку напротив, според Краснер (1988), меѓународните режими се дефинирани како принципи, норми, правила и процедури за донесување одлуки околу кои се здружени одредени актери. Тие ги институционализираат правилата и нормите со цел да ги зголемат можностите за соработка помеѓу учесниците во режимот.

2. СОВРЕМЕНИ ПРАВЦИ ВО РАЗВОЈОТ НА ТЕОРИЈАТА ЗА БЕЗБЕДНОСТ

Повеќе аналитичари, кои во фокусот на истражувањата ги третираат современите безбедносни прашања и појави, се согласуваат дека, по подолг период, исполнет со осцилации и критики, меѓународните/безбедносните студии веќе се етаблираат како посебна научна дисциплина. Бузан и Вивер како водечки автори од т.н. Копенхашка школа, во анализата за минатото, сегашноста и иднината за безбедносните студии, заклучуваат дека периодот од две децении продуктивен теориски развој во оваа дисциплина овозможи да се дојде до една ваква констатација. Тој, според нив, е исполнет со продуктивност и со дискурсите на различни автори кои ја изучуваа и ја анализираа безбедноста како феномен раз-

влечен помеѓу 20 и 21 век. Дебатата за безбедносните прашања, која е основа за формирањето на теориските ставови, генерално, се подредува во два големи кампуси. Едниот се опишува како кампус на нови европски безбедносни студии, а другиот како американски безбедносни студии. Сепак, ваквото подредување не треба да се сфати како ситуација на два сосема паралелни теориски погледи, туку онака како што ги опишуваат Вивер и Бузан: како две семејства на една теорија која се обидува да ги анализира современите аспекти на безбедноста. Според тоа, генералната дефиниција за теоријата на безбедноста е дека таа претставува составен дел на безбедносните студии и дека ги анализира современите аспекти на безбедноста.

Дисциплината меѓународни/безбедносни студии се појавува токму во САД како составен дел од теоријата за меѓународните односи. Таа беше поттикната од проблемите со кои се соочуваше меѓународната заедница, а кои беа поврзани со крајот на Втората светска војна, со стравот од нуклеарното оружје и со улогата на Советскиот Сојуз. Овие предизвици влијаеја врз нејзиното формирање, најпрвин, во истражувачките институции, а потоа, и во академските центри. Токму дисциплината за меѓународните односи си обезбеди доминација во објаснувањето на причините и на последиците за (не)сигурноста во еден подолг период, односно во периодот на биполарност во меѓународната заедница. Таа доминација беше јасно препознатлива и траеше сè до почетокот на 90-тите години од 20-тиот век, кога со динамичните промени во Европа почнаа да се развиваат различни дебати за да се објасни новата безбедносна проблематика. Тоа беше препознаено како почеток на интензивен процес на оформување и етаблирање на теоријата на безбедноста како одделна дисциплина во рамките на безбедносните студии. Оваа теорија има цел: да ги разбере и/или да ги разрешува безбедносните проблеми.

Европските школи за теориите за безбедност ги вклучуваат: Рационализам (реализам, политички реализам); Критички безбедносни студии (Велшка школа); Копенхашка школа; Социолошки анализи на Дидиер Биго, ризично општество (Париска школа);

Радикални постмодернисти, феминисти; додека американските школи за теориите за безбедност ги вклучуваат: Офанзивен реализам; Дефанзивен реализам; Реализам; Конструктивисти како дел од МО; Моќ и институции во меѓународниот поредок.

Доколку се сумираат карактеристиките на европските школи за безбедносни студии може да се издвојат неколку заеднички прашања што се застапени во нивните дискурси и што претставуваат предмет на интерес на овие школи. Тие, првенствено, се насочени кон:

- размислувања за концептот на безбедност;
- резервираност во однос на проширувањето на концептот за безбедност како контрадикторно и политичко прашање;
- безбедноста како практика;
- анализа на безбедносната политика и етичките дилеми на безбедносните студии.

Така, на пример, Велшката школа, преку своите претставници, вообичаено ги проблематизира следниве прашања:

- потребата од проширување на концептот за безбедност;
- еманципацијата како потреба со која ќе се одвои концептот за безбедност од тесната воена рамка;
- појаснување на социјалната конструкција на законите: релации јас – другиот.

Копенхашката школа ги анализира и ги актуализира следниве прашања:

- секјуритизација: како процес на конструкција на безбедносните прашања;
- десејуритизација: процес на враќање на проблемите во секојдневната сфера на разрешување; безбедноста не е позитивна и треба да се ограничи реториката за безбедноста и политиката на итност и исклучивост при разрешувањето на безбедносните прашања;
- разликување на секјуритизирачки актер и објект на безбедност.

Париската школа особено ги анализира прашањата поврзани со:

- преплетувањето и релациите на внатрешната и надворешната безбедност;
- безбедносните агенции;
- практиката околу безбедносните расправи.

Според Вивер (2004), двете семејства на школите за безбедносните теории имаат разлики во фокусот и во пристапот кои ги презентираат на следниов начин:

Пример:

Контрасти во фокусот на школите

САД

- Концептот за безбедност не е приоритет;
- Примена на теорија за меѓународни односи;
- Тесен фокус врз воените димензии;
- Рационалистички теории со примена на историска анализа;
- Практичното знаење треба да помогне во политичката практика.

Европа

- Концептот за безбедност има централен интерес;
- Развој на теории за безбедноста;
- Проширување со економско-политички аспекти;
- Степен на рефлексивизам/конструктивизам;
- Разгледување на прашања како дел од политички процес во општеството.⁴⁵

Обединувајќи ги критичките дискурси, критичките безбедносни студии се обидуваат да го промовираат нецентралистичкиот пристап кон безбедноста и да ја поддржат практиката преку која се промовира безбедноста во општествата преку еманципација на

⁴⁵ Георгиева. „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, 2006, стр. 20.

човештвото. Преку овој пристап, претставниците на критичката теорија ги критикуваат теориските знаења што ги промовираат неореалистичните безбедносни студии како централизирани кон основниот субјект – државата.

Конструктивистите сметаат дека во рамките на теоријата за меѓународните односи, особено од аспект на структуралниот реализам, клучниот субјект, државата, се разгледува исклучиво како примитивен онтолошки ентитет. Спротивно на ова, конструктивистичкото гледиште тргнува од две претпоставки:

- дека опкружувањето во кое државите егзистираат е социјално исто колку и материјално и
- дека ова опкружување може да им овозможи на државите да ги разберат сопствените интереси.

Конструктивистичкиот пристап безбедноста ја дефинира како отсуство на закани кон воспоставените клучни вредности. Во објективна смисла, безбедноста го одразува отсуството на закани кон овие вредности додека во субјективна, отсуството на страв дека вредностите би биле загрозени.⁴⁶

3. БЕЗБЕДНОСНИ ИНСТИТУЦИИ

Институционалните теории го застапуваат гледиштето дека државите можат да соработуваат за да ги остварат своите заеднички интереси. Тие тргнуваат од претпоставката дека во одредени случаи соработката како стратегија може да биде поуспешна од унилатералните стратегии кои ги применуваат државите. Она од што државите се плашат е дека притоа нивните интереси ќе бидат маргинализирани или, пак, ќе бидат само искористени за поинакви цели. Сепак, имајќи ја предвид комплексноста на безбедносните ризици (на пример, ширењето на нуклеарното оружје) и, воопшто, безбедносните релации (регионални конфликти, нестабилност),

⁴⁶ Георгиева, „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, 2006, стр. 35.

државите сметаат дека заради остварување на заедничките интереси треба да се остварува соработка и на ова поле (Хафтендорн, Х., Кеохане, Р., Њалландер, Ц.: 1999).

Иако државите се однесуваат крајно резервирано околу можната соработка во рамките на институциите поради можната маргинализација или поради искористувањето, кои не можат до крај да бидат елиминирани, сепак останува можноста тоа да се компензира со други предности како што се: размена на заемни информации за намерите и акциите на другата страна, воспоставување процедури за однесување во рамките на институцијата или со примена на санкции доколку тие не се почитуваат. Оттука, институциите имаат значајна улога во воспоставувањето безбедносни релации, пред сè, поради тоа што државите претежно се загрижени од проблемите кои произлегуваат од неизвесноста, односно поради немање информации за намерите и потезите на другите страни.

Ова е значајно прашање за институционалистите, така што тие сметаат дека информациите се од пресудно значење при изборот на соодветни стратески потези и решенија, а институциите се тие кои можат да ги обезбедат соодветните информации. Според тоа, државите при создавањето на институциите, всушност, инвестираат во нив за да си обезбедат информации. Успешните институции воспоставуваат и норми и правила на однесување со кои се регулира однесувањето на државите. Покрај размената на информации, институциите им овозможуваат на државите да реализираат и процес на меѓусебно спокојување, односно условување (баргаининг) во однос на прашања кои се од особен интерес за државата. На тој начин информациите стануваат инструмент на безбедносната политика. Тие се неопходни и тогаш кога државите се обидуваат да одбегнат конфликти, но и кога сакаат да влијаат врз однесувањето на другите безбедносни актери.

Институционалната теорија издвојува неколку видови безбедносни институции, и тоа: класични сојузи (*alliances*), формирани според намерата да се справат со заканите (*threats*), или безбедносни институции за справување со ризиците (*risks*). При објаснувањето на разликите помеѓу овие два вида безбедносни инсти-

туции, институционалистите тргнуваат од претпоставката дека според тоа што институциите треба да се справат со различни безбедносни проблеми, логично е дека треба да се очекуваат и различни институционални решенија. Оние институции кои треба да се справат со безбедносните закани треба да воспостават правила, норми и процедури, со кои ќе дадат, но во исто време и ќе добијат информации. Врз таа основа, овие институции ќе ги менаџираат споровите и ќе создаваат предуслови и можности да се одбегне предизвикување на безбедносна дилема.

Оттука, Валандер и Коен дефинираат инклузивни и ексклузивни безбедносни институции според тоа, дали ги опфаќаат сите држави кои можат да продуцираат ризици и закани или пак некои од нив ги оставаат надвор од институционалната рамка. Според ваквото објаснување, договорите за колективна безбедност се дефинираат како инклузивни безбедносни институции, затоа што се организирани да се справуваат со заканите помеѓу членките. Од друга страна, сојузите/алијансите се ексклузивни безбедносни институции, затоа што се насочени да возвраќаат и да се бранат од екстерните закани (Wolfers, 1962: 18).

Успешна безбедносна институција, според тоа, е онаа институција која ги почитува следниве правила: Таа е инклузивно ориентирана да се справи со ризиците; или таа е воспоставена врз високоинституционализирана практика.

Оттука, ваквите безбедносни институции се дефинираат како институција за менаџирање на безбедноста (security management institution).

Онака како што се дефинирани теориски, безбедносните институции, во практиката, не можат да се формираат во идеална форма. Сепак, во согласност со степенот на институционализацијата или со опфатот на државите во тие рамки, ќе се оформи типот на институцијата. Тогаш станува збор за инклузивни, како ООН и ОБСЕ, или ексклузивни, како НАТО или ЕУ, со карактеристики на институции за менаџирање на безбедноста.

Правилата за соработка во договорите за колективна безбедност се разликуваат од оние за колективна одбрана според

бројот на државите кои се вклучени, затоа што договорите за колективна одбрана вклучуваат повеќе држави вклучувајќи го и идниот агресор (Carsten Tams: *The function of ESDI and its Institutional form*, Haftendom H. At all.: Imperfect Unions, Security institutions over time and space, Oxford, 1999).

4. БЕЗБЕДНОСНИ ЗАЕДНИЦИ И БЕЗБЕДНОСНИ КОМПЛЕКСИ

Безбедносните заедници не се концепт-синоним со безбедносните институции. За разлика од претходниот концепт кој се ограничува на проблемите на институционализацијата на процедурите и на разрешувањето на безбедносните проблеми, овој концепт се потпира на терминот 'заедница' и на нејзиното постоење на меѓународно ниво. Тој, исто така, подразбира дека и на меѓународно ниво актерите можат да споделуваат вредности, норми и симболи, кои го формираат нивниот социјален идентитет. Овие актери, односно државите, се поврзани преку различни интеракции во безброј сфери во кои имаат заеднички интерес, прават реципроцитет и градат доверба или, пак, се справуваат со стравот и недовербата.

Според претставниците на теоријата за меѓународните односи, ваквата политичка заедница единствено може да се однесува на државата и мали се можностите таква заедница да се воспостави на друго, меѓународно ниво. Но, наспроти ваквиот став, концептот за безбедносни заедници, сепак стана привлечен аналитички модел, преку кој може да се анализира процесот на европските интеграции како мировен проект.

Концептот за безбедносни заедници беше теориски елабориран уште во 1957 година, од Карл Дојч кој, во својата студија, безбедносната заедница ја дефинира како: група луѓе кои се интегрирани до тоа ниво што меѓу нив постои вистинско заемно уверување дека членовите на таа заедница нема да се борат меѓусебно со сила, туку на поинаков начин ќе ги решат меѓусебните спорови.

Според Дојч, безбедносните заедници се јавуваат во два облика: обединети и плуралистички. Како пример на обединета безбедносна заедница, тој ги посочува САД, односно укажува дека таа треба да биде резултат од обединувањето на две или повеќе претходнонезависни, во една поголема единица, со воспоставување заедничка власт. Во вториот случај, како плуралистичка безбедносна заедница, државите, сепак, и покрај обединувањето го задржуваат својот суверенитет.

Со самото појавување во 1960-тите години концептот на Дојч не ги предизвика во доволна мерка неореалистите и институционалистите да го прифатат како концепт со кој ќе ги објаснат настаните околу европските интеграции. Сепак, овој концепт стана поатрактивен за конструктивистите кои се обидуваат да ги уверат професорите за меѓународните односи дека меѓународната политика има и други, социјални карактеристики. Клучен и најважен елемент што го обележува овој модел е тој што безбедносните заедници имаат капацитет да прават мирољубиви, ненасилни промени, односно да ја отфрли војната како средство за остварување на целите.

Адлер и Барнет во својата анализа на концептот за безбедносни заедници констатираат дека, секако, може да се набројат повеќе објаснувања зошто државите ја отфрлаат војната. Неореалистите според својот теориски концепт сметаат дека тоа е поради улогата на силата и на нејзината одвраќачка функција. За неолибералниот институционализам, отфрлањето на војната се должи на воспоставувањето норми и институции преку кои државите ги остваруваат заедничките интереси. Теоријата за демократски мир го поддржува убедувањето дека поради стецифичното политичко уредување и принципите на демократијата, демократиите меѓусебно не војуваат. Теоријата за безбедносни заедници укажува дека државите во безбедносната заедница, покрај националниот, споделуваат и заеднички идентитет, заедно со нормите и вредностите што го сочинуваат. Тие наместо да се подготвуваат за организирано насилство и за безбедносна акција која од другите држави може да се протолкува како воена закана, во безбедносната заед-

ница функционираат механизми преку кои ќе ги разрешат проблемите без употреба на сила. Во таа смисла, на пример, Вивер ја дефинира Западна Европа на почетокот на незините интегративни процеси како невоена заедница, а подоцна таа да прерасне во збир од воена и невоена безбедносна заедница.

Првичен мотив за воспоставување на концептот за безбедносен комплекс, всушност произлегува од потребата да се промовира ново, средно (супсистемско) ниво за анализирање на безбедноста. Според поддржувачите на овој модел, супсистемското ниво придонесува за поефикасна анализа на безбедносните прашања од неколку причини, и тоа:

- на ова ниво, исто така, се рефлектираат последиците од анархичната структура на меѓународните односи;
- на супсистемското ниво, за разлика од националното или меѓународното, може поедноставно да се објаснат изворите на заканите и начините како тие да се менаџираат;
- и, од ова ниво може да се извлечат и евентуално да се предвидат идните безбедносни промени.

Поради овие предности на моделот на безбедносни комплекси, подоцна тој беше развиен и употребен како аналитичка рамка, пред сè, во работата и истражувањата на Копенхашката школа. Како резултат на многубројните анализи кои беа реализирани, беа констатирани дополнителни аналитички предности на концептот:

- според моделот на БК аргументирано може да се отфрлат тврдењата дека улогата на големите сили во развојот на безбедноста на локално ниво е пресудна, односно може да се тврди дека за развојот на безбедноста, исто така, треба сериозно да се земат предвид и улогата и влијанието на локалните фактори;
- со воведување на идејата за „основна структура“ на безбедносниот комплекс, се овозможува основа за идентификување и процена на промените на регионалните пераметри на безбедноста.

Тргувајќи од првичната цел, со оваа теорија да се анализираат регионалните конфликти во Третиот свет, се продолжи со негова примена на примерот на Европа. Така, една од можностите на употреба на овој концепт е преку него да се анализираат глобалните безбедносни релации, и тоа од аспект на влијанието и динамиките помеѓу повеќе регионални безбедносни комплекси. Во таа смисла, една од дефинициите која беше развиена од базичната идеја на Дојч за безбедносен комплекс е онаа на Копенхашката школа, односно на Бузан, кој смета дека безбедносен комплекс е:

„...Група (збир) од држави чии примарни (најголеми) безбедносни грижи (перцепции) се меѓусебно доволно поврзани (меѓузависни), така што нивната национална безбедност (безбедносни проблеми) не може(ат) реалистично (разумно) да бидат анализирани една без друга.“ (Бузан, 1983). Овој концепт вообичаено се поставува во рамките на регионалните безбедносни студии и при неговото објаснување се тргнува од фактот дека него го сочинуваат соседните држави. Сепак, мора да се нагласи дека овој факт не е пресуден во дефинирањето на безбедносен комплекс, туку токму заедничките стравови и грижите во сферата на безбедноста што се споделуваат. Во објаснувањето на безбедносниот комплекс важно е да се дефинира и терминот регион како дел од овој концепт. Тргувајќи од обидите да се дефинираат регионот и регионализмот во многубројната литература што се осврнува на овие концепти, а потоа и осврнувајќи се на значењето на овие концепти во регионалните безбедносни студии, Де Вилд смета дека регионот е определен од неколку елементи:

- актери (регионите се формација која ја сочинуваат повеќе актери);
- релациите помеѓу актерите (основна карактеристика е нивната меѓузависност);
- простор (географскиот опфат и кохерентност на формацијата);
- време (траењето/одржливоста на овие облици).

4.1. Безбедносен регионализам

Може да се констатира дека академските дефиниции за регионот варираат во настојувањето да го опишат, односно да го дефинираат како концепт. Така, според Дојч, регионот е „група од држави кои очигледно се меѓузависни во однос на голем број различни прашања“, додека Нај, на регионот гледа како на „ограничен број држави кои се меѓусебно поврзани со географските релации и според одреден степен на меѓусебна зависност“ (Таварес, Р.). Регионот како концепт, за разлика од периодот на биполизмот, подоцна стана исклучително влијателен концепт во однос на безбедносната проблематика. Со обидите да се објаснат неговото значење и влијанието, се исфрлаат и нови, помошни идеи како да се разбере оваа проблематика, па така, Ван Лангенхов ги воведува концептите регионално соседство (regionalhood) и регионалност. Со поимот регионално соседство тој се обидува да разграничи еден регион од друг, додека со поимот регионалност да ги опфати историските, географските, економските, културните и социјалните состојби кои ги сочинуваат овие разлики. На овој начин се прави дефинирање на регионот според неговото единство, според идентитетот и според опфатот на границите. Кенеди и Фелицио ја цитираат дефиницијата на програмата за компаративни регионални интеграции на Универзитетот на ОН според која „регионот може да се дефинира како територијално базиран супсистем на меѓународниот систем. Тие функционираат онака како што се појавуваат во дискурсите. Оваа дефиниција имплицира дека постојат повеќе видови регионални супсистеми со различна кохерентност. Регионите може да се најдат на сите територијални нивоа. Има региони во рамките на државите, прекугранични региони на субнационално ниво, како и региони над државата. Суштината на појавувањето на регионите е во тоа дека тие самите се дефинираат и може да бидат идентификувани само постфактно. Според тоа, потрагата по еден или по повеќе критериуми, кои би го дефинирале регионот, може да биде и залудна. Процесот на регионализацијата е тој што евентуално ќе го дефинира регионот или, со други зборови, регионот станува видлив со облиците на интер-

акции како што се практиките кои се јавуваат во рамки на географските, историските, културните, политичките и економските варијабли“.

При дефинирањето на регионот и на неговите релации со безбедносните прашања, значајно е да се констатира дека, иако голем број регионални договори и агенции се повикуваат на одредбите на ООН при нивното етаблирање, Повелбата не содржи дефиниција за регион, но го опишува регионалниот договор (regional arrangements) според што „за регионален договор се смета онаа организација која врз постојана основа групира во одредена географска област неколку држави кои поради нивната блискост, заеднички интереси или културни, јазични, историски или духовни афинитети, стануваат заеднички одговорни за мирољубиво решавање на секој спор што може да настане... како и за заштита на нивните интереси и за развојот на нивните економски и културни релации“.

Според оваа дефиниција, термините договор (arrangement) и агенција (agency), исто така, ја детерминираат перцепцијата за регионот со тоа што договорот е дело на суверени држави, воспоставен со потпишување на договор, додека агенцијата функционира како меѓувладина организација со правен ентитет и со функционален секретаријат и седиште на агенцијата. Во практиката, се смета дека не постојат суштински разлики помеѓу нив, иако и едните и другите се повикуваат на глава VIII од Повелбата на ООН и се насочени да ги задоволат критериумите за решавање на локалните спорови, целите за мирољубиво разрешување и субординација во однос на Советот за безбедност на ООН. Оттука, Сума (Summa) извлекува дефиниција според која „унија на држави или меѓународна организација базирана на колективен договор или устав и во согласност со целите и принципите на ООН, чија примарна задача е одржување на мирот и безбедноста под контрола и во рамките на ООН“. Според тоа, бројот на членките на ваквиот регионален договор или агенција мора да биде помал од бројот на членки на ООН и да биде поврзан според територијален принцип за да може ефикасно да ги применува процедурите за разрешување

спорови. Така, регионалните агенции се фокусирани навнатре (Кенеди и Фалицио, 2006) и со тоа се разликуваат од договорите за колективна одбрана кои се воспоставени според член 51 од Повелбата и се надворешно фокусирани.

Во рамките на ООН, државите се регионално групирани според одредена комбинација од географски и политички фактори, а заради соодветно претставување во органите на Организацијата. Станува збор за пет групи: африкански држави, источноевропски, западноевропски и други држави, латиноамерикански и карибски држави. Оваа поделба оди и понатаму, така што Европа е „поделена“ на Источна и Западна, додека Северна Америка спаѓа во Западна Европа и други, како и Австралија, Нов Зеланд и Турција. Турција партиципира и во азиската група, како и Кипар, која е членка на ЕУ, додека САД сугерираат дека не се членка на ниту една од групите, а истото е и во случајот со Израел. Кога ова ќе се спореди со категоризацијата на Светска банка, евидентна е разликата со тоа што во оваа групација државите се распределени во шест региони. Ова претставува драстично различна состојба од онаа во 50-тите години на XIX век кога, според Повелбата, регионалните агенции немаа особено значење во однос на глобалната архитектура на мирот. За разлика од раниот период на формирањето на регионалните агенции, денес нивното значење и улогата претставуваат едни од клучните аспекти во меѓународните односи. Според тоа, воспоставувањето на балансот помеѓу универзализмот и регионализмот преку инструментите за ефикасна соработка е едно од клучните прашања на односот меѓу ООН и другите регионални агенции и организации. Од аспект на тој однос, денес, улогата на Советот за безбедност е поместена, за разлика од она што е основната идеја во Повелбата: исклучива надлежност за прашања поврзани со прекршување на мирот и безбедноста. Ова поместување е резултат на улогата на големите сили и сè почесто изразениот приоритет на одделни прашања да се решаваат преку форумите на регионалните организации. Во таа насока, сè поевидентно е дека како резултат на политичкиот консензус оваа прераспределба на улогите ќе биде почеста, а исто така, и поконкретно дефинирана со договор помеѓу ООН и регионалните организации.

Во практиката, евидентно е дека државите членуваат во повеќе од една регионална или субрегионална групација, како што е случајот и со Европа, кога скоро седумнаесет држави се членки и на НАТО и на ЗЕУ, кои имаат сличен воен мандат, а околу тринаесет се членки и на НАТО и на ЕУ кои развиваат амбиции за заедничка одбрана. Во однос на организациите, Советот за безбедност идентификува три категории: меѓународни организации, регионални и субрегионални организации. Во однос на меѓународните организации, за кои се применува глава VIII од Повелбата (според критериумот членство), може да се издвојат шест вида организации:

- глобални организации (оние што имаат универзално или речиси универзално членство од сите региони во светот);
- транснационални организации (оние организации што имаат членство од сите региони во светот, но членството е базирано на селективни критериуми што водат кон универзалност – политика, религија, култура);
- прекурегионални организации (имаат оперативен фокус на еден регион, а членството се проширува преку регионот);
- регионални организации (имаат оперативен фокус врз регионот и членството се поклопува или е блиско до регионот, без членство на надворешни држави);
- субрегионални организации (имаат оперативен фокус врз субрегионот во рамките на регионот, додека членството се совпаѓа со субрегионот, без надворешни членки);
- преку субрегионални организации (имаат оперативен фокус врз субрегионот, додека членството произлегува од него или од регионот, но не и надвор од него).

Покрај дискусиите и проблемите кои се поврзани со членството и зафаќаат прашања на многучленство и преклопување од географски и од политички причини, уште една од карактеристиките на регионалните организации е нивната апликација, односно зоната на дејствување. Во тој контекст, и прашањето за улогата и

употребата на НАТО во (не)член 5, операции или т.н. (*out of area*), како и аспирациите на ЕУ за поголема улога во надворешни операции, создадоа многубројни дилеми и несогласувања. Овие проблеми се поврзани и со членството и со мандатот на организациите. Така на пример, во однос на членството, суштинска е дилемата дали една регионална организација од глава VIII од Повелбата може да дејствува и надвор од територијата на своите членки? Во однос на мандатот се јавуваат повеќе дилеми. Едната дилема се однесува на поделбата на улогата на регионалниот систем на колективна безбедност и глобалниот систем за колективна безбедност на ООН. Втората дилема е во однос на проблемот дали една вистинска регионална агенција може да се комбинира во една организација со функција на регионална колективна одбрана според глава VII и на регионална колективна безбедност според глава VIII (Кенеди и Фелицио, 2006).

Помеѓу ООН како централно глобално тело и помеѓу сите други регионални организации постои суштинска разлика. Со воспоставената универзалност на ООН не може да се зборува за надворешен агресор, што не е случај и со регионалните агенции кои како субрегионални тела може да имаат надворешен агресор. Според тоа, нивните одредби може да содржат елементи за одговор и на надворешна (нерегионална држава) и на внатрешна агресија (од членка на регионалната организација). Оттука се извлекува и разликата помеѓу регионален одбранбен сојуз и изворна регионална безбедносна агенција.

4.2. Фокус: географски опфат на мандатот

Многу често може да се констатира дека постојат нејаснотии во однос на фокусот на регионалните организации и апликацијата на нивниот мандат. Додека едни имаат сосема јасно дефиниран мандат кај други, тоа не е случај што потоа се провлекува како прашање дали и како организацијата треба да дејствува. Дел од нив имаат интересен фокус додека дел имаат екстерен фокус, односно ориентирани се на субрегионално, регионално или глобално ниво. И според фокусот, организациите може да се разлику-

ваат на: глобални, транснационални, прекурегионални, регионални, субрегионални, прекусубрегионални. Значи, поделбата според фокусот на организацијата и според членството донекаде се преклопува. Разликите настануваат во ситуации кога фокусот на организацијата излегува и го надминува нејзиното членство.

4.3. Управување со безбедноста

Од почетокот на деведесеттите години на 20 век, концептите за глобално управување (global governance) и управување со безбедноста (security governance) се појавија како нова рамка за анализа на меѓународните односи. Поддржувачите на овие пристапи тврдат дека ние сме сведоци на трансформацијата на глобалната политика преку симултани процеси и динамика на интеграции и фрагментација. Последица на овие процеси и динамики се отстапувањата од традиционалното толкување дека државата е примарен авторитет и актер во меѓународните односи. Со тоа, тие се спротивставуваат на теориските правци и објаснувања на карактеристиките и динамиките на меѓународните односи, развиени во периодот на Студената војна кои во центарот на објаснувањата (традиционално) ја поставуваат државата. Дури десетина години подоцна, концептите на глобалното управување и управување со безбедноста станаа многу поатрактивни за објаснување на меѓународните односи. Со изнесување на аргументите дека субнационалните и трансатлантските закани, како што се цивилната војна, етничкото чистење, транснационалниот криминал и тероризмот, кои денес претставуваат клучни безбедносни закани, а потоа и со потребата да се прошири дефиницијата за безбедноста која ќе ги вклучи и поединецот и државата, овие обиди станаа поочигледни.

Литературата која се однесува на глобалното управување и на управувањето со безбедноста сугерира дека (покрај тоа што државите ја задржуваат својата улога) голем број мултинационални организации и приватни актери, меѓу кои и мултинационални корпорации и невладини организации, исто така, реализираат активности за креирање и имплементација на меѓународната политика. Тие сметаат дека, покрај секторите на меѓународните финан-

сии, економија и животна околина, и во секторот на меѓународната безбедност се јавува фрагментација на надлежности и способности за реализирање на безбедносната политика. Покрај тоа, голем број автори тврдат дека современите безбедносни закани не се однесуваат само на државата туку и на поединците, а недржавните актери сè повеќе преземаат клучна улога во реализирањето на безбедноста како што е случајот во давање хуманитарна помош или други, воени услуги.

Комисијата за глобално управување (Commission on Global Governance, 1995: 99) тврди дека со распаѓањето на биполарниот систем, одговорите за безбедносните кризи, сеедно дали станува збор за превентивни или за други мерки, секако треба да произлезат од пошироката група држави и/или организации отколку што тоа беше случај во биполараната ера. Оттука, иако ООН и особено Советот за безбедност имаат примарна одговорност за мирот и безбедноста, сепак регионалните тела и многубројните организации од цивилното општество, со процесите на глобализација, исто така, се најдоа во позиција да играат конструктивна улога во сферата на безбедноста.

Концептот за управување (менаџирање) со безбедноста (security governance) се базира на неколку констатации за кои може да се каже дека се разликуваат од оние кои ги истакнуваат неореалистите.

Како прво, се смета дека државите веќе не се главна и единствена закана за меѓународната безбедност, туку дека исто толку важни се и закани од тероризам, криминал и ширење на нуклеарното оружје (Commission on Global Governance 1995: 79; Rosenau 1992: 3). Како последица од тоа, значењето на безбедноста се менува, а значењето на глобалната безбедност треба да се прошири од нејзиниот традиционален фокус врз безбедноста на државите и да ги вклучи и безбедноста на човекот и планетата.

Според оваа теорија, значајно се менува перцепцијата на закани. Првата претпоставка е дека војната помеѓу државите е намалена како потенцијална закана, но затоа во пораст се новите внатрешни конфликти и транснационални закани, како и жртвите

кои се последица на овие нови закани. Втората претпоставка произлегува од констатацијата дека внатрешните и транснационалните закани создаваат поголем притисок за државата во однос на мобилизирање на ресурси. Со ова се потврдуваат и тврдењата дека моделите за безбедност на државата, изградени врз принципот на суверенитет сега се недоволни за да се разрешат транснационалните безбедносни прашања. Како резултат на тоа, голем број меѓународни организации и приватни компании се вклучени во обезбедување на хуманитарна помош, мониторинг на човековите права, бегалците, воената обука или заштитата (Сингер, 2003). Третата претпоставка е дека легитимитетот на државата не е веќе базиран само на обезбедување на националната и меѓународната безбедност туку сè повеќе на принципот на исплатливост во реализирањето на безбедноста.

Оттука може да се извлечат неколку претпоставки за карактеристиките на концептот за управување со безбедноста: прво, со барање за исплатливоста се зголемува географската и функционалната специјализација помеѓу државните и недржавните актери за безбедносни услуги, второ, заради новите закани, фрагментирани се капацитетите и способностите, а државите имаат потреба од меѓусебна соработка, од соработка со меѓународни организации, со НГО и приватни фирми, за да можат ефикасно да ја реализираат безбедноста на државата и на граѓаните. Треба да се укаже дека, како резултат на тоа, со зголемувањето на соработката треба да се намалуваат недовербата и перцепцијата на безбедносните закани.

Трето, сојузите и политиката на рамнотежа на силите се заменуваат со флексибилни коалиции на волја (*coalitions of the willing*) за кои се смета дека се воспоставуваат врз основа на стратегии и моделите кои се најисплатливи во однос на одредено безбедносно прашање. Врз проценувањето на исплатливоста влијаат способностите и експертизата на другите актери како и нивната поврзаност и релевантност кон безбедносниот проблем.

Со тоа, теоријата за управување со безбедноста упатува на три клучни поенти во однос на современата безбедност:

- прво, дека географската и функционалната специјализација ја намалува веројатноста од војна помеѓу државите,
- второ, дека се зголемува соработката помеѓу државните и недржавните актери во остварувањето на националната и меѓународната безбедност и
- трето, дека променливите и, во суштина, неутрални коалиции на волја можат да ги заменат антагонистичките сојузи.

Сепак, интервенциите какви што беа онаа, на НАТО, во поранешна Југославија, и на САД, во Авганистан и Ирак, испровоцираа нови академски дебати во насока дали наспроти сите промени сега се јавува хегемонија на САД, а меѓународниот систем сепак е базиран на моделот нација – држава и употреба на политика на моќ. Ова се две спротивставени перспективи на меѓународната безбедност.

Да изложиме еден пример. САД денес контролираат поголем дел од светската моќ отколку која било држава од времето на воспоставувањето на системот на национални држави. Како и да е, последните претседатели на САД, Џорџ Буш (George H. W. Bush) и Бил Клинтон (Bill Clinton) сè уште ги одгледуваат сојузите и се обидуваат да формираат големи коалиции... Од друга страна, основната цел на доктрината на претседателот Буш е обидот да се универзализираат американските вредности и да се превенираат новите нетрадиционални закани и со тоа да се воспостави хегемонија, примат или империја. Неколку елементи може да се сфатат како форма на американски империјализам: согласноста дека состојбата во меѓународниот систем е одраз на униполарност со доминација на САД, во однос на воените, економските и политичките способности. Според анализата на воената моќ на САД, Бери Ројан (Barry Rozen. 2003: 10) констатира дека САД произведуваат 23 % од вкупното светско производство, а 3,5 % од БДП се одвојува за одбраната, споредено со 2,3 % во Кина, 3,8 % во Русија и 2,5 % во Велика Британија и Франција. СИПРИ анализира дека помеѓу петнаесетте најголеми потрошувачи помеѓу државите во светот, во 2002 година, САД се први, со 335,7 милијарди долари,

потоа Кина со 142,9 милијарди, Индија со 66,5 милијарди, Русија со 55,4 милијарди и Франција со 36,8 милијарди (СИПРИ, 2003). Покрај способностите, САД имаат и значително влијание врз меѓународните односи што им овозможува да применуваат и хегемонистичка и империјалистичка политика. Тие, исто така, се доминантни актери во ООН, НАТО, ММФ и СБ, имаат блиски билатерални и мултилатерални односи со големи и помали сили како Велика Британија, Германија, Јапонија, Јужна Кореја и го имаат она што Јосеф Ноа го нарекува мека моќ која се гради врз престижот и репутацијата која ја има нацијата, нејзините културни и економски влијанија, дипломатските релации, ставајќи ги во водечка позиција да иницираат коалиции во меѓународните односи. Најпосле, администрацијата на претседателот Буш покажуваше интерес да ја употреби својата моќ во унилатерални цели и да ја усвои доктрината за превентивна интервенција со цел да ги спречи идните предизвици кои може да ја загрозат позицијата на примарна сила во меѓународниот систем (Њаллерстеин, 2002; Калдор, 2003). Овој елемент ја обележа американската политика по единесетти септември како империјалистичка. Преминот од хегемонистичка кон империјалистичка политика е вграден во Стратегијата за национална безбедност на САД (Буш, 2002: 29). Таа е применета во интервенцијата на САД во Ирак која почна на 20 март 2003 година.

5. КЛУЧНИ КАТЕГОРИИ

Униполарност: структурален концепт со кој се објаснува релативната дистрибуција на капацитетите во глобалниот меѓународен систем во однос на воените и економските способности и на политичкото влијание помеѓу државите. Од распаѓот на СССР, во почетокот на 1990 година, се смета дека САД се единствена суперсила и единствениот пол во меѓународниот систем.

Биполарност: Дистрибуција на моќ помеѓу суперсилите во периодот на Студената војна (САД И СССР) во однос на другите држави во меѓународниот систем.

Хегемонија: дистрибуција на капацитетите во меѓународниот систем што се одразува на способноста да се остварува влијание врз други држави (Њилкинсон 1999: 142).

Империјализам: капацитети, моќ и политика да се влијае врз меѓународните односи вклучувајќи и употреба на сили, со намера да се прошири своето влијание, но и да се спречат другите држави да го нарушат тоа преку освојување и интервенции (Јервис 2003).

Неореализмот се гради на две клучни претпоставки.

Првата претпоставка е дека државите се клучните играчи во сферата на меѓународната безбедност. Историски, оваа претпоставка се базира на монополот на државите за легитимна употреба на сила која, со текот на времето и со развојот, е еноормно зајакната, особено со професионализација на вооружените сили и со развој на воената индустрија. Во периодот на Студената војна, централизацијата на повеќе функции во државата, покрај онаа за национална и меѓународна безбедност, ја определува државата како централен политички авторитет.

Втората претпоставка е дека меѓународниот систем е анархичен и, според тоа, државите се најголема меѓусебна закана. Оваа претпоставка се потпира на претходната, затоа што монополот да употреби сила лежи во државата, додека нема поголем авторитет во меѓународниот систем кој ќе располага со доволно сила за да наметне мир и соработка. Војните помеѓу државите и стабилноста на меѓународниот систем се централни проблеми на оваа теорија. Според тоа, стабилноста на меѓународниот систем го претставува опстанокот на државите. Според овие две претпоставки на нео-реалистичката теорија, за да ја одржат својата безбедност државите треба да ги одвратат другите држави од закани или напади, преку градење способност за оваа безбедносна функција и јакнење на своите воени/економски и политички капацитети. За јакнење на својата моќ, државите влегуваат во сојузи со цел да воспостават рамнотежа на сили и да им се спротивстават на други држави или, пак, за да ја искористат заштитата на сојузот во однос на нив (Њалтз, 1979: 126).

Неореалистите во однос на униполарноста како модел на меѓународни односи се скептични дека може да обезбедат меѓународна безбедност и стабилност (Меаршеимер, 1990; Лауне, 1993). Особено Волтц тврди дека униполарноста е нестабилна првенствено затоа што недостига рамнотежа на сили во меѓународниот систем. Теоријата за рамнотежа на сили особено констатира дека униполарноста ќе стимулира реакции кај државите преку кои ќе се појават нови големи сили и нивни коалиции кои ќе се обидат да балансираат со доминантната држава. Песимистичките прогнози на оваа група неореалисти укажува дека во ваква ситуација на хегемонистичка контрола може да почнат војни со кои таа би била нарушена, а државата хегемон не може да стори многу за да ги спречи овие конфликти. Од друга страна, има автори кои сметаат дека униполарноста нема да предизвика толку негативни последици врз меѓународната безбедност, односно дека на овој начин може да се зачува мирот, а хегемонистичката држава може да ги употреби своите капацитети за да ги спречи или да ги разреши предизвиците. Од една страна, моќта на хегемонистичката држава е таа која ќе ги премисли противниците да преземат активности и закани, додека од друга, политичкото влијание на хегемонот за создавањето на меѓународните институции преку кои ќе ги поддржи сојузниците и меѓународниот поредок. Предностите што ги нудат овие институции ќе ги намалат можностите за спротивставување на хегемонистичката држава. За разлика од хегемонистичката стратегија, империјалистичката може да го загрози мирот од повеќе причини: од една страна, затоа што ја зголемува перцепцијата на закани и помеѓу сојузниците и помеѓу противниците, а од друга страна, империјалистичкото однесување на државата оди дотаму што го потценува значењето на меѓународните организации и сојузи како начин на приближување на сојузниците, а својата безбедносна политика ја применуваат унилатерално.

Користена литература

1. Adler, E. and Barnett, M. *Security Communities*, Cambridge University Press, 1998.
2. Alan, Colins. *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, 2007.
3. Kaldor, Mari. *New and old wars, Organized violence in a Global era*, Cambridge: Polity Press, 1999.
4. Katzstein, P. *The Culture of National Security, norms and Identity in Nord Politics*, Columbia University Press, 1996.
5. Mearsheimer, J. *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*, *International Security* 15, no.1, 1990 Haftendom H. At all Imperfect Unions, Security institutions over time and space, Oxford Universitu Press, 1999.

Доц. д-р Александар МАНАСИЕВСКИ*

ГРАДЕЊЕ ВРЕДНОСЕН И БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ УСЛОВ ЗА БЕЗБЕДЕН ИНТЕГРИРАН БАЛКАН

Вовед

Македонија се соочува со сите оние извори на национални безбедносни ризици кои се карактеристични за другите земји во транзиција. Во рамки на македонската загриженост за безбедноста на официјално ниво најчесто се наведуваат следните извори на опасност за националната безбедност: ескалација на конфликтот на Косово и експанзионистичките аспирации на некои соседни земји да создадат поголеми национални држави со заплenuвање на делови од македонска територија. Внатрешните закани за националната безбедност на кои им е посветено најмногу внимание се тероризмот, меѓуетничките и меѓурелигиозните конфликти. Ова може да се претпостави од одговорот на едно од прашањата поставени во анкетата, спроведена од март до мај 1996 година, на случаен примерок од 2.800 испитаници од страна на Агенцијата за јавно гласање НИП „Нова Македонија“ – ДАТА ПРЕС – Скопје, на тема „Мир во Македонија“. Прашањето гласеше: „Што претставува најголема закана за мирот во Македонија?“; испитаниците одговориле на следниов начин

* Доцент, Универзитет „Евро-Балкан“ во Скопје, Република Северна Македонија.

(во опаѓачки редослед): социјалната неправда (немири) 39,86 %, конфликтот меѓу Македонците и Албанците 39,9 %, без одговор 12,56 %, избувнувањето на војната во Косово 12,43 % и соседните земји 5,86 %. Во целина, меѓу изворите на можни закани за националната безбедност на Македонија, најистакнати се постојните и потенцијалните етнички и религиозни пречки и нерешени спорови со соседните земји. Според Уставот на Република Македонија, никој нема право да ја признае окупацијата на државата или на некој од неговите делови. Ова значи дека одбранбениот систем на Македонија произлегува од политиката на вооружен отпор на секој обид за агресија и на водењето дефанзивна војна на целата територија. Системот на одбрана има задача да обезбеди услови за функционирање на сите владини тела и институции и нивна интеграција во системите на колективна безбедност. Македонија се обидува да обезбеди гаранции за својата национална безбедност од меѓународните безбедносни организации; затоа им даде поддршка и се одлучи за активно учество во нив. Посебно е заинтересирана за соработката во создавањето на новата европска безбедносна архитектура базирана на НАТО, ОБСЕ и ЗЕУ. Користејќи ги своите национални интереси и потребите на македонскиот народ и другите националности, Македонија направи некои енергични напори да ги насочи своите активности кон зачувување на мирот и безбедноста во земјата и на Балканот.

Основи на вредносниот и безбедносниот систем

Еден развиен и здрав вредносен и безбедносен систем на една земја се залага за мирно решавање на сите спорни прашања меѓу државите и народите, за соработка и пријателски односи со сите држави, особено со соседните, врз основа на принципите на еднаквост, почитување на суверенитетот и територијалниот интегритет и интересите на другите земји.

Поаѓајќи од наведените национални интереси, политиката на националната безбедност на Македонија е дел од глобалната политика на Република Македонија и вклучува заштита на

животот и личната безбедност на нејзините граѓани, независноста и територијалниот интегритет на државата, на политичките слободи, граѓанските и човековите права, материјалната благосостојба и просперитетот на нејзините граѓани. За остварување на овие цели, политиката за национална безбедност се заснова на следниве принципи⁴⁷:

- организација на одбраната како систем кој овозможува остварување на правото и на обврската на секој граѓанин да ја заштити и да ја брани земјата, како што е загарантирано со Уставот;

- организација на одбраната, така што тоа ќе им овозможи на поединецот и колективната вооружена самоодбрана, во случај на воена агресија, како што е загарантирано со член 51 од Повелбата на ООН;

- развивање одбранбен карактер на системот за одбрана;

- организирање на воените сили како одвраќање во случај на агресија и други форми на надворешни закани за безбедноста на земјата; силите треба да се организираат на таков начин што ќе можат да понудат вооружен отпор во случај на агресија;

- организација на одбраната со цел да се обезбеди сеопфатна заштита на неповредливоста на воздушниот простор и да се спречи нејзиното евентуално прекршување за спроведување на агресија во трети земји;

- обезбедување континуитет на економскиот и политичкиот систем во сите околности.

Во таа смисла, политичката димензија на одбранбената стратегија на Македонија се заснова на следново:⁴⁸

- одвраќање од агресија;

- одбрана на земјата во случај на агресија; и

⁴⁷ Котовчевски, М. „Основи на националната безбедност“ – I дел, Македонска цивилизација, Скопје, 2000 год, стр. 65.

⁴⁸ Кузев, С. „Основи на стратегијата за одбрана на Република Македонија“, Југореклам, Скопје, 2001 година, стр. 76.

- координација на одбранбените напори и активности со други земји користејќи редовни места за меѓународна соработка.

Одбранбениот систем на Македонија ги дефинира својата мировна и воена структура, целите на развојот, подготовката и распоредувањето на своите вооружени сили во сите услови, како и нивната сеопфатна цивилна контрола и администрација. Затоа системот на одбрана го вклучува целиот одбранбен потенцијал на земјата: граѓаните, владата, вооружените сили, цивилната одбрана, органите на локалната самоуправа, јавните институции и компании од посебна важност за националната безбедност и одбрана.

Доктрина на вредносниот и безбедносниот систем

Во дизајнирањето и развивањето на доктрината за одбрана, Македонија почнува од следниве општи принципи:⁴⁹

- уставните и законските одредби и усвоените политики;
- историските искуства, особено оние од Втората светска војна (војна за слобода) во Македонија и оние од војните што се водеа по неа (особено оние што се водеа на територијата на поранешна Југославија);
- анализите на еволуцијата и карактеристиките на воено-политичките доктрини во реализацијата на политичките цели;
- анализа на денешната технологија за водење војни и карактер на борбени системи и опрема;
- проценува дека, судејќи според стратегиската ситуација во Европа, и сега и во блиска иднина, не се очекува вооружен конфликт (регионална или континентална војна) во големи размери;
- исклучително доброразвиените односи на Македонија со европските и светските сили;
- фактот дека во нејзина близина сè уште има одредени сили што ги поддржуваат експанзионистичките аспирации во однос на македонската територија.

⁴⁹ Гоцевски, Т., Котовчевски, М., Нацев, З., Начевски, Р. „Дефендологија“, Македонска ризница, Куманово, 2002, стр. 69.

Сепак, преокупирани со своите внатрешни проблеми и непријателски соседи, не се брза да се влезе во безбедносни аранжмани што би можеле да му нанесат поголема штета отколку полза.

Поаѓајќи од овие принципи во својата надворешнополитичка ориентација, Македонија не ги признава или не ги прифаќа воените и другите форми на насилство како политичко средство за решавање спорови меѓу државите, но го признава правото на секоја држава на самоодбрана, во согласност со Повелбата на ОН. Ова значи дека Македонија може да се најде во војна, само ако е наметната врз неа со вооружен напад врз нејзината независност, суверенитетот и територијалниот интегритет.⁵⁰

Ако е така, Македонија ќе понуди отпор на секој агресор со целосна дефанзивна војна, ангажирање на сите можни човечки, материјални, технички и духовни ресурси што ѝ стојат на располагање на државата, на нејзина територија; отпорот ќе престане, само кога агресорот ќе се повлече од земјата. Во одбрана на суверенитетот и територијалниот интегритет, Македонија ќе се потпира првенствено на сопствените средства и капацитети, како и на поддршката на меѓународните безбедносни организации. Сите нејзини граѓани ќе учествуваат во одбраната. Основната форма на отпор би била вооружената борба, предводена од вооружените сили, плус користењето на сите други можни облици на борба, отпор и на невооружени активности на подрачјето.⁵¹

Управување со вредносниот и безбедносниот систем

Управувањето со националната безбедност во мир и во војна се извршува со уставни и легитимни функции на законодавната и извршната власт. Собранието на Република Македонија, како претставничко тело на граѓаните и носител на законодавната власт, контролира како се спроведуваат владините политики во областа на националната безбедност и одбрана, ја

⁵⁰ Дејвид, Р. „Војна и самоодбрана“, Магор, Скопје, 2009, стр. 37.

⁵¹ Дојчиновски, М. „Современо воено разузнавање“, Соларис принт, Скопје, 2009, стр. 46.

следи борбената подготвеност на државата за одбрана, изјавува присуство на непосредна воена закана, ја објавува воената состојба и крајот на воената состојба и го воведува воениот буџет. Парламентарната комисија за внатрешни работи и одбрана учествува во изготвувањето на сите сметки во доменот на националната безбедност и одбрана и го контролира остварувањето на правните и конститутивните одредби за одбрана, особено оние, од Законот за одбрана.⁵²

Воената команда се заснова на принципите на интегрираната команда во користењето на силите, средствата и извршувањето на обврските, во врска со извршувањето на одлуките и наредбите на претпоставените службеници. Претседателот на Републиката е врховен командант. Во рамките на својата уставна функција на врховни командири, претседателите ги дефинираат стратегијата и планот на одбраната на Републиката, одлучуваат за воведување безбедносни мерки, ги уредуваат организацијата и формирањето на вооружените сили, нивниот развој, распоредувањето на Армијата; тие, исто така, наложуваат мобилизација на вооружените сили и спроведување на безбедносните мерки и извршуваат други задачи во согласност со Законот за одбрана. Претседателите претседаваат со Советот за безбедност на Републиката, во кој се вклучени и Претседателот на Собранието, премиерот и министрите за безбедност и одбрана и за надворешни работи, како и тројца членови назначени од Претседателот на Републиката. Советот разговара за прашањата поврзани со безбедноста и одбраната и праќа предлози до Собранието и Владата. Владата на Република Македонија, како носител на извршната власт, ги има следниве задачи поврзани со одбраната: ги предлага средствата потребни за одбрана, го подготвува буџетот за воена состојба, го дефинира планот за одбрана на државата, ги разгледува прашањата во врска со безбед-

⁵² Гоцевски, Т., Бакревски, О., Славески, С. „Европската Унија низ призмата на европската безбедност“, Македонска ризница, Куманово, 2007, стр. 102.

носта и одбраната на Републиката и поднесува предлози до Собранието. Владата одлучува за прописите, одлуките и другите акти во врска со националната безбедност и одбрана⁵³.

Министерството за одбрана ја дизајнира стратегијата за одбрана, дава процени за можните воени и други закани, ги следи организацијата и подготовката на одбранбениот систем и предлага мерки за неговиот развој и подобрување, го изработува планот за одбрана, го организира преносот на безбедносните мерки и ја набљудува нивната имплементација, ги идентификува развојните потреби и ги набавува ресурсите наменети за одбрана, ги планира и ги нагласува структурите и документите за развој на вооружените сили, ја обезбедува командата на армијата, ги надополнува вооружените сили и ја извршува регрутацијата, ја контролира и ја оценува борбената готовност на вооружените сили и извршува други задачи, во согласност со Законот за одбрана.⁵⁴ Според Уставот на Република Македонија, нема ограничувања во соработката со меѓународните воено-политички организации, освен ако соработката не е во спротивност со Уставот и со националните интереси на државата. Уставот предвидува дека одлуката за приклучување или за напуштање на една меѓународна организација може да ја донесе Собранието, со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници, по предлог на претседателот на Републиката, на Владата или на најмалку 40 пратеници. Врз основа на овој член, Собранието, на 23 ноември 1993 година, ја донесе Одлуката за полноправно членство во НАТО. Одлуката претставува основа за приемот на Македонија во Партнерството за мир.⁵⁵

⁵³ Ивановски, З., Ангелески, М. „Безбедносни системи“, Југореклам, Скопје, 2005, стр. 76.

⁵⁴ Министерство за одбрана. „Македонија во НАТО“, Форумпринт, Куманово, 2003, стр. 102.

⁵⁵ Питер, Х. „Поим за глобална безбедност“, Табернакул, Скопје, 2009, стр. 37.

Воената одбрана – столб на вредносниот и безбедносниот систем

Со цел да се организира воена одбрана, Македонија, по нејзината независност, формираше свои вооружени сили. Во случај на војна, Армијата на Република Македонија ќе спроведе вооружена борба. Законот ја дефинира Армијата како вооружена сила на сите граѓани на Републиката, што е во согласност со граѓанската дефиниција за политичкиот систем на државата. Неговата темелна уставна задача се состои во пренасочување на сите потенцијални надворешни закани, како и спроведување на вооружена борба за заштита на територијалниот интегритет и на независноста, во случај на агресија. Исклучително и само со претседателски декрет, Армијата на Република Македонија може да учествува во одредени активности насочени кон отстранување на последиците од вонредна состојба. Ова не ја менува основната ориентација на воената одбрана бидејќи, според Уставот, „во случај на природни катастрофи или епидемии, може да се воведат вонредна состојба“.

Мировниот состав на вооружените сили е дизајниран, така што опфаќа околу 1 % од вкупното население или околу 20 000 војници и офицери (9 000 се регрути кои извршуваат воена служба)⁵⁶. Во согласност со нивните потреби и имајќи ги предвид постојните стандарди во развиените демократски земји, вооружените сили на Република Македонија се составени од два дела: оперативни единици и резерви. Оперативните единици се подготвуваат во мировни услови за успешно извршување на нивната уставна улога, доколку за тоа се појави потреба. Резервниот кор на вооружените сили е составен од граѓани кои служеле во армијата, по што тие се распоредени во резервните воени единици. Вооружените сили на Република Македонија се состојат од копнени сили, воздушни сили, од противвоздушни единици и езерски трупи. Редовите на македонските вооружени

⁵⁶ Василевски, В. „Меѓународно хуманитарно право“, 2 Август С, Скопје, 2002, стр. 51.

сили ги пополнуваат војници, кои служат во воената служба во траење од девет месеци, и професионални војници. Македонците се мнозинство од регрутите; процентот на Албанците се зголеми од 7,5 % во 1992 година, на 26,5 % на крајот од 1993 година.⁵⁷ Некои автори сметаат дека ова зголемување значи дека Албанците или одлучиле да ја прифатат македонската држава како своја или сакаат да ја користат армијата за зајакнување на нивната позиција во можен конфликт. Во споредба со соседните земји, Македонија има најмалку мировни резервни војници на 1.000 жители (ако ги исклучиме припадниците на албанските паравоени сили); бројот на мировните војници на 1000 жители е помал само во Бугарија. Централното место во македонските вооружени сили ѝ припаѓа на обуката на своите трупи. Приклучувањето кон Партнерството за мир подразбираше радикални промени, првенствено воспоставувајќи училишта за постојните сектори и агенции. Има постојани промени и модификации во воената обука, со цел да се усогласат со западните стандарди, без преоптоварување на финансиските капацитети на Македонија. Армијата усвои комбиниран тренинг-систем кој вклучува договорна обука на војници, обука на регрутирани војници и единици, обука на резервите и редовна стручна обука на службениците. Договорот за обука е моделиран по западните системи. Се фокусира на тестирање на менталната и физичката издржливост, снимање на вежби во сите услови и извршување на задачите кои се насочени кон подготовка. Регрутите за обука и редовните воени единици се поделени во два периода. Периодот на основна обука трае пет месеци, а периодот на дополнителна обука трае четири месеци и се фокусира на тактички вежби со муниција. Резервите се тренираат во индивидуални и групни вежби и вежби. Полицајците се образоваат во Воената академија во Скопје. Вооружените сили не се опремени со софистицирана огнена моќ, комуникациска технологија, најсовремена опрема за извидување, логистика и друга опрема неопходна за една модерна армија. Во моментот, војската располага со опрема и оружје

⁵⁷ Томас, К. „Да се види невидливото“, Магор, Скопје, 2009, стр. 65.

што ѝ припаѓале на поранешната територијална одбрана на Македонија. Иако ова е застарена технологија, се смета дека е од огромно значење да се управува и да се управува стручно и ефикасно, за да може оптимално да се користи во војна. Армијата постепено се складираше: купени се четири авиони *Zlin 242*, десет авиони *UTVA-75* за училишни летови и четири хеликоптери *Mi-17*, плус значително количество муниција за копнени сили, минофрлачи и ракетни фрлачи, радиоопрема и друга технологија, со што се зголемија мобилноста на дел од мировните единици, огнената моќ и моќта за ширење информации. Во 1998 година беа набавени 200 возила за разни цели, заедно со дваесет оклопни возила (*БТР-80*) и осумнаесет американски хаубици 105 мм, што претставуваше голем чекор во модернизацијата на Армијата.⁵⁸

Граѓанската одбрана – приоритет за вредносниот и безбедносниот систем

Доктринарно и теоретски, граѓанската одбрана во Република Македонија се третира како потсистем во рамките на интегралниот систем на одбрана; има соодветно место, улога, организација и задачи. Тоа е елемент на одбранбениот систем на државата, организиран и подготвен да обезбеди, со невоени и ненасилни средства, одбрана и заштита на населението и на материјалните ресурси, во мир, во вонредни состојби и во војна; да се обезбеди функционирање на Владата, на производството и социјалните услуги и да се создадат услови за невооружени облици на агресија – отпор во случај на потреба. Сепак, во практиката, цивилната одбрана сè уште не е конституирана, дури ни нормално ни законски. Во моментот, во Македонија има само некои елементи на граѓанска одбрана и тоа во многу тесна смисла. Во овој сектор, чии задачи се заштита и безбедност, постојат 180 специјализирани единици за маневрирање (со 14

⁵⁸ Котовчевски, М. „Етиологија на вооружени конфликти“, Бомат графикс, Скопје, 2007, стр. 90.

000 резерви).⁵⁹ Исто така, изградени се 1 400 засолништа, со капацитет од 130 000. Во последно време се чувствува потреба за рedefинирање на местото, улогата и на значењето на цивилната одбрана, од гледна точка на нејзината поврзаност со воената одбрана (вооружените сили), со цел да се зголемат нивната меѓусебна ефикасност и координацијата.

Финансирање на вредносниот и безбедносниот систем

Одбраната како активност од посебен државен интерес се финансира од националниот буџет. Распределбата за буџетот за одбрана се врши за секоја фискална година, во согласност со пропишаната законска процедура. Пренесувањето на буџетот поминува низ неколку фази, со учество на Министерството за одбрана, Министерството за финансии, Владата, Комитетот за внатрешни работи и одбрана и Собранието.⁶⁰ Во процедурата на буџетот, правото да се даваат иницијативи, преглед на нацрти и предлози им припаѓа на извршните органи, додека Собранието како законодавно тело гласа за буџетот во декември во тековната година за следната година. По донесувањето на Буџетот, претседателот на Републиката потпишува декларација за предлогот за Буџетот, по што се третира како јавен документ и се објавува во „Службен весник на Република Македонија“. Покрај исполнувањето на законските обврски во сите фази на буџетската постапка, Министерството за одбрана извршува и други континуирани задачи: гледа дека силите се оптимално искористени, дека финансиските ресурси се соодветно проектирани, планирани и распределени во разни фондови, и се грижи дека капацитетите на одбраната се максимираат во рамките на ресурсите доделени од државата.⁶¹

⁵⁹ Роберт Ц. Б. „Не државни закани и идни војни“, Нампрес, Скопје, 2009, стр. 55.

⁶⁰ Спасевски, Ј., Николовски, М., Герасимовски, С. „Скрипта – Безбедносни системи“, Скопје, 2010, стр. 34.

⁶¹ Цон Б., Џејмс В., Колин Г., Елиот К. „Стратегија во современиот свет“, Нампрес, Скопје, 2009, стр. 44.

Македонската армија може да се смета за најслаба на Балканот, но нејзиниот буџет за одбрана зазема најмал процент од БНП.

Заклучок

Спротивно на предвидувањата, Македонија успеа да ја зачува својата независност и покрај изобилството од внатрешни проблеми и надворешни закани. Ова беше постигнато со избалансирана надворешна политика и со поддршката на САД. САД го препознаа во Македонија стабилизирачкиот фактор за маките на балканските земји. Сепак, дури и по осум години независност, Македонија не ги елиминираше заканите за својата национална безбедност. Некои од нив станаа уште поопасни. Ако во Македонија се појават вооружени конфликти, шансите се – поради нивото на нејзиниот економски развој и политичката и воената моќ – дека Македонија нема да може успешно да се одбрани во случај на истовремена конфронтација со своите внатрешни паравоени единици и армиите на, можеби, неколку соседни земји. Во овој случај, Македонија, најверојатно, ќе треба да го „избере помалото од двете зла“, односно да се соочи со бугарски и албански војски кои, во случај на победа, би можеле да ја поделат земјата или да стапат во сојуз со Грците и Србите, или, во случај на победа, да се оспорува нејзината независност. Доколку се случи во таква ситуација Македонија да ја изгуби војната, исчезнувањето на Македонија од меѓународната сцена би било дури и посигурно. Може да се заклучи дека Македонија, како и другите мултиетнички балкански држави, може на долг рок да го обезбеди својот опстанок, ако – врз основа на одбранбениот модел што го користат Швајцарија, Шведска или Финска – се заштити со (релативно) мали вооружени сили, интегрирана и со толеранција меѓу нејзините етнички групи. Ваквата несуштинска одбрана би била многу поевтина, што би го стимулирало развојот на македонската економија бидејќи зачуваните ресурси би можеле да се пренесат за други цели. Инаку, со вооружување, неинтегрирана и со нерешени внатрешни проблеми, Македонија

може да се претвори од „оаза на мирот“ во „буре барут“, со непредвидливи последици за безбедноста на Југоисточна Европа.

Користена литература

1. Котовчевски, М. „Основи на националната безбедност – I дел“, Македонска цивилизација, Скопје, 2000 година.
2. Кузев, С. „Основи на стратегијата за одбрана на Република Македонија“, Југореклам, Скопје, 2001 година.
3. Гоцевски, Т., Котовчевски, М., Нацев, З., Начевски, Р. „Дефендологија“, Македонска ризница, Куманово, 2002 година.
4. Дојчиновски, М. „Современо воено разузнавање“, Соларис принт, Скопје, 2009 година.
5. Ивановски, З., Ангелески, М. „Безбедносни системи“, Југореклам, Скопје, 2005 година.
6. Питер, Х. „Поим за глобална безбедност“, Табернакул, Скопје, 2009 година.
7. Томас, К. „Да се види невидливото“, Магор, Скопје, 2009 година.
8. Роберт, Џ. Б. „Не државни закани и идни војни“, Нампрес, Скопје, 2009 година.
9. Џон, Б., Џејмс, В., Колин, Г., Елиот, К. „Стратегија во современиот свет“, Нампрес, Скопје, 2009 година.
10. Дејвид, Р. „Војна и самоодбрана“, Магор, Скопје, 2009 година.
11. Гоцевски, Т., Бакревски, О., Славески, С. „Европската Унија низ призмата на европската безбедност“, Македонска ризница, Куманово, 2007 година.
12. Министерство за одбрана. „Македонија во НАТО“, Форумпринт, Куманово, 2003 година.
13. Василевски, В. „Меѓународно хуманитарно право“, 2 Август С, Скопје, 2002 година.
14. Котовчевски, М. „Етиологија на вооружени конфликти“, Бомат графикс, Скопје, 2007 година.
15. Нацев, З. „Теоретски основи на доктрината и стратегијата на националната одбрана“, Гурѓа, Скопје, 1997 година.
16. Кузмановски, С. „Одбранбени и безбедносни анализи и Република Македонија“, Демократски баланс, Скопје, 2004 година.
17. Спасевски, Ј., Николовски, М., Герасимовски, С. „Скрипта – безбедносни системи“, Скопје, 2010 година.

М-р Верица МИЛЕСКА СТЕФАНОВСКА*
М-р Сања КЕРМЕТЧИЕВА**

ПРИВАТНОТО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ КАКО ИНТЕГРАЛЕН ДЕЛ ОД БЕЗБЕДНОСНИОТ КОНЦЕПТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

1. Безбедност и безбедносна политика

Секое модерно, просперитетно општество се заснова врз гарантирање на безбедноста како фундаментална вредност на човековите односи и овозможување на позитивен безбедносен амбиент за своите граѓани. Сепак, под влијание на актуелните, динамични процеси, современата безбедност станува сè покомплексна проширувајќи се и на пошироки човечки колективитети – семејство, општество, нација, држава, меѓународен систем.⁶² Оттука, иако сè уште не постои универзална теориска дефиниција на поимот безбедност,⁶³ на сегашното ниво на општествен развој може да се заклучи дека безбедноста претставува иманентен елемент на постоење и акции на индивидуалниот, на опште-

* Претседател на Комората на Република Северна Македонија за приватно обезбедување.

** Генерален секретар на Комората на Република Северна Македонија за приватно обезбедување.

⁶² Ѓуровски М. *Безбедносни политики и концепти*, Скопје, 2018, стр. 15.

⁶³ Ѓуровски М., Павловиќ Г. *Надзор и контрола на приватното обезбедување – безбедносен императив*, Скопје, 2016, стр. 123.

ствениот, на државниот и на меѓународниот систем⁶⁴, кои може да се реализираат повеќедимензионално (самостојно, интероперабилно или делумно поврзано). Современата безбедносна парадигма јасно ја детерминира потребата од објективно детектирање на безбедносните појави, во функција на дефинирање адекватен безбедносен концепт. Натаму, неопходно е јасно формулирање на националната безбедносна политика, како и правилна координација на регионално и на глобално ниво.

Во Република Северна Македонија, безбедносната политика е креирана врз основа на тесно испреплетени, компатибилни сегменти со препознатливи параметри. Јасно се идентификуваат политичкиот, економскиот, културниот амбиент, процесите и состојбите (во кои се остварува безбедносната политика); меѓународната констелација на интереси; организациите и, секако, поединецот.⁶⁵ Во ваквата концептуална рамка на системот за безбедност на Република Северна Македонија евидентно се препознава т.н. современ правец во безбедносната организација, кој имплицира на применлива поделба на државен и на недржавен (приватен) безбедносен сектор. Имено, во ерата на глобализацијата како нов феномен се профилираше приватната безбедност претставувајќи комплементарен елемент на националната безбедност. На тој начин, практично, се надминува т.н. Веберијанска држава, каде што државата има монопол на легитимна употреба на сила за одржување на поредокот и заштитата на имотот и на безбедноста на дадена територија⁶⁶ која се смета дека се покажала како недоволна⁶⁷, и од сегашнавременска

⁶⁴ Митревска, М. *Општествените промени како причина за појава на приватни безбедносни компании*, Скопје, 2016, стр. 191.

⁶⁵ Ѓуровски, М. *Безбедносни политики и концепти*, Скопје, 2018, стр. 183.

⁶⁶ Ванковска, Б., Бакрески, О. *Приватна безбедност во XXI век: искуства и предизвици*, Скопје, 2016, стр.11.

⁶⁷ Sotlar, A., Dvojmoč, M. *Private security in Slovenia: 25 years of experiences and challenges for the future*, Skopje, 2016.

перспектива ваквиот концепт се покажал како неефикасен и ваквата заштита како недоволна.

2. Приватното обезбедување како интегрален дел од безбедносниот систем

Градењето поволен безбедносен амбиент во секоја држава, во голема мера, е детерминирано од статусот, улогата, регулирањето и од легитимитетот на приватната безбедност, која е насочена кон функциите од витално значење за внатрешната и надворешна безбедност.⁶⁸

Во однос на дефинирањето на приватната безбедност постојат многубројни, различни перцепции, кои опфаќаат релативно богат дијапазон на дескриптивни карактеристики, во прилично широк контекст. Сепак, како заеднички именител во различните теоретски дефиниции на поимот приватна безбедност, речиси секогаш се препознаваат: извршителите, задачите, опремата, процедурите и потребите на поединецот, односно на заедницата и сл.

Оттука, иако полето на приватната безбедност е опсежно и постојат ставови за менување на фокусот на примарните активност и функција, во актуелната констелација на состојбите, односите и научните согледувања, може да се заклучи дека приватната безбедност претставува неопходна активност, ориентирана кон оптимизација на безбедноста, низ призмата на дефинирана комерцијализација на јавната функција во насока на заштитата на луѓето и имотот.⁶⁹

Имено, евидентно е дека развиените демократии јасно го признаваат легитимитетот на приватниот безбедносен сектор кој претставува интегрален дел од националниот безбедносен систем и има препознаена, значајна улога во спроведувањето на безбедносните политики и, секако, во операционализирање на

⁶⁸ Chesterman, S. and Fisher, A. *Private Security Public Order: The Outsourcing of Public Services and Its Limits*, Oxford University Press, 2010.

⁶⁹ Бакрески, О. *Приватна безбедност – теорија и концепт*, Скопје, 2015, стр. 63.

стратегииите за унапредување и осовременување на националниот безбедносен систем. Во таа смисла, неспорно е постепено преземање на сет од јавни овластувања, претходно, во исклучива надлежност на државата⁷⁰, и нивно законски регулирано спроведување од страна на обучен персонал чиј делокруг на работа е квалитетно нормиран следејќи ги современите трендови и стандарди.

Важно е да се истакне дека приватното обезбедување во современите безбедносни системи претставува објективна реалност, а не субјективна потреба. Во таа смисла, основната дилема не е дали приватното обезбедување треба да претставува дел од националните безбедносни системи, туку каков модел е потребен за ефикасно и ефективно обединување на целокупниот потенцијал во безбедносниот сектор во државата. Треба да се има предвид дека од начинот на етаблирањето и функционирањето на приватната безбедност, зависат многу темелни општествени вредности, но истовремено, и приватната безбедносна индустрија зависи од националниот општествено-политички и економски развој.⁷¹

3. Законот за приватно обезбедување како *lex specialis* за приватното обезбедување во Република Северна Македонија

Регулативата за приватно обезбедување претставува клучен и корисен елемент од суштинско значење за законското работење на приватните безбедносни актери. Иако прописите може да се третираат како формален механизам на контрола кој е воспоставен со цел да се канализира однесувањето и да се обезбеди универзална примена на законот, сепак, некои автори

⁷⁰ Jovičić, D. and Daničić, M. *Private security sector and the police: Coexistence or competition*, Скопје, 2016, стр. 82.

⁷¹ Ванковска, Б., Бакрески, О. *Приватна безбедност во XXI век: искуства и предизвици*, Скопје, 2016, стр. 11.

сметаат дека поголема регулатива може да доведе до зголемена одговорност.⁷²

Во Република Северна Македонија дејноста приватно обезбедување е нормативно уредена во 1999 година, со Законот за обезбедување на лица и имот⁷³ и со соодветните подзаконски прописи, со кои своевременно беа пропишани релативно либерални услови и критериуми за вршење на дејноста, со првенствена тенденција за формално препознавање на правните субјекти кои се занимаваат со дејноста приватно обезбедување, односно регулирано продуцирање на кадри – вршители на дејноста приватно обезбедување, во почетокот, пропишувајќи само обврска за задолжително полагање стручен испит, дополнително надградено со обврска за задолжително оспособување, во времетраење од 40 часа.

Законодавецот, уште во првата фаза од своето работење, во сферата на креирање нормативен концепт за функционирање на дејноста приватно обезбедување, јасно ја изрази својата волја за делегирање јавни надлежности на независна, самостојна Комора за обезбедување на лица и имот (денес, Комора на Република Северна Македонија за приватно обезбедување), која има дуална функција. Односно, од една страна, на Комората ѝ се пренесени јавни овластувања во смисла на организирање оспособување, полагање стручни испити, издавање лиценца за обезбедување, издавање легитимација за обезбедување и водење законски евиденции. Од друга страна, Комората има улога на репрезент и заштитник на професијата и на нејзините вршители, како и двигател на унапредување и развој на состојбите во оваа суптилна област со јавни овластувања.

Имајќи предвид дека комплексното општествено опкружување непосредно се пресликува врз условите во кои егзистира приватната безбедност, во 2012 година е донесен нов Закон за

⁷² O'Connor, D., Lippert, R., Greenfield, K. and Boyle, P. *After the "quiet revolution": the self-regulation of Ontario contract security agencies*, Policing and Society, Volume 14, Number 2, June 2004, стр. 138–157 (20).

⁷³ „Службен весник на РМ“, бр. 80/1999, 66/2007, 51/2011.

приватно обезбедување⁷⁴, проследено со донесување соодветни подзаконски прописи.

Имајќи ја предвид свеста дека реформата на безбедносниот сектор треба да одговори на соодветните безбедносни потреби, како и водени од потребата регулативата да биде применлива во актуелните услови за функционирање, може да се констатира дека новата регулатива не претставува т.н. правен трансплантат. Напротив, македонската регулатива за секторот приватно обезбедување претставува јасно изразена волја на законодавецот да спроведе легитимна и одржлива реформа на приватниот безбедносен сектор во Македонија. Таквата реформа е заснована на национално специфични и партиципативни процеси, така што во целост соодветствува на потребите на сложената безбедносна слика во која функционира македонскиот безбедносен систем.

Во таа смисла, Законот за приватно обезбедување и подзаконските прописи се сметаат за *вин-вин* решение кое ги обединува различните аспекти на државната политика во однос на делегираните јавни овластувања и претставува институционално средство преку кое вршителите на дејноста реално можат да ги остваруваат целите на нивното функционирање.

Имено, Законот за приватно обезбедување супституционално потврдува неколку важни елементи. Законот ја промовира основната функција на приватната безбедност, гарантира одговорност на секторот, гарантира можност за интегрално спроведување на овластувањата на работниците за приватно обезбедување, во смисла на постоење на поголема функционална дејност и на подобра структурна позиција во државно-општествените врски.⁷⁵

Во суштина, македонската регулатива за приватно обезбедување гарантира целисходност и применливост на решени-

⁷⁴ „Службен весник на РМ“, бр. 166/2012, 164/2013, 148/2015, 193/2015, 55/2016.

⁷⁵ Бакрески, О. *Приватен безбедносен сектор во Република Македонија – легитимација и регулација*, Скопје, 2016, стр.186.

јата во насока на сеопфатно, прагматично и систематично вршење на функцијата на приватната безбедност и ги дефинира клучните правила и принципи за работењето на релевантните чинители во севкупниот процес (Влада, Министерство за внатрешни работи, Комора за приватно обезбедување, вршители на дејност, работници, корисници на услуги и сл.).

5. Статистички податоци за приватното обезбедување

Доколу се согласиме со аргументацијата дека приватното обезбедување претставува фундаментален конституент во создавањето и одржувањето на безбедносната клима и дека јасно е препознаено местото и улогата на приватното обезбедување во националниот безбедносен систем како рамноправен активен учесник во одржувањето на општествени односи на мир и сигурност, цениме дека конкретните статистички податоци ќе понудат дополнителна елаборација за капацитетите на секторот приватно обезбедување.

На глобално ниво, според бројот на населението, САД, на пример, се сметаат за најголем пазар во светот во сферата на приватното обезбедување, каде што се вработени околу 1,5 до 2 милиони луѓе, со што бројот е трипати поголем од бројот на вработени во полицијата.⁷⁶

Во европски рамки, репрезентативен претставник на европскиот сектор за приватно обезбедување е Европската конфедерација за приватно обезбедување (Confederation of European Security Services-CoESS)⁷⁷ која ги претставува интересите на 24 национални асоцијации за приватно обезбедување (Комори и други форми на професионално здружување) од земји членки на Европската Унија и земји со кандидатски статус. Европската конфедерација за приватно обезбедување пред Европската комисија ги претставува и ги застапува интересите на 45 000 правни

⁷⁶ Зенделовски, Г. *Нексусот помеѓу глобализацијата, приватизацијата на безбедноста и државата*, Скопје, 2016, стр. 350.

⁷⁷ <https://www.coess.org/>

субјекти кои се занимаваат со извршување на дејноста приватно обезбедување, на ниво на Европа, со околу 2 милиони лиценцирани работници за приватно обезбедување.⁷⁸ Во исто време, официјалниот број на Евростат⁷⁹ (Генерален директорат на Европската комисија за генерирање официјални статистички податоци) изнесува 1,6 милиони полициски службеници во Европа, во 2016 година, број кој со текот на годините се намалува за 3,4 % во однос на 2009 година⁸⁰, што ја потврдува генералната тенденција за сè поголема дислокација на безбедносната функција кон приватниот сектор.

Во Република Северна Македонија, во согласност со Законот за приватно обезбедување, Комората за приватно обезбедување има обврска за водење евиденции за правните лица на кои им е издадена и одземена дозволата за обезбедување, издадени им се лиценции за обезбедување, издадени им се и поништени легитимации за обезбедување и сл., кои генерираат податоци за вкупно 76 правни лица што извршуваат приватно обезбедување во вид на давање услуги. Дополнително, регистрирани се и 55 правни лица кои извршуваат обезбедување за сопствени потреби. Во сите овие компании, вработени се околу 5 000 работници за приватно обезбедување.

6. Стратегија за развој на приватното обезбедување во Република Македонија 2016 – 2020

И покрај очигледната квалитетно поставена улога и функција на приватното обезбедување, неспорен е фактот дека приватното обезбедување функционира во комплексен дискурс, од една страна, соочувајќи се со предизвиците на технолошки напредок и динамичен финансиски контекст, од друга страна, присутна е континуирана тенденција за остварување проактивна

⁷⁸ Private Security services in Europe, CoESS Facts and Figures 2013

⁷⁹ <https://ec.europa.eu/eurostat>

⁸⁰ Eurostat News, Product code: DDN-20190104-1, published on 04-Jan-2019
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190104-1>

координација со различни индустрии, а се препознава и евидентната заложба за квалитетна соработка меѓу јавниот и приватниот сектор. Дополнително, новите фактори на ризици, актуелните глобални политички состојби и аспирациите на Република Северна Македонија кон европската и евроатлантската заедница, создаваат изменета парадигма на егзистирање.

Во наведениот дискурс, секторот приватно обезбедување, во Република Северна Македонија, ги вложува сите расположиви капацитети во насока на натамошен развој во поглед на професионалноста и стручноста. Во такви услови и состојби на функционирање, Комората за приватно обезбедување иницираше изготвување на Стратегија за развој на приватното обезбедување во Република Македонија како логичен континуитет на развојот на дејноста.

Во таа смисла, може да се нагласи дека улогата на приватното обезбедување како рамноправен партиципиент во интегралниот безбедносен систем во Република Северна Македонија, како и идните приоритети и задачи на секторот, најсоодветно може да се претстават токму преку актуелната Стратегија за развој на приватното обезбедување 2016 – 2020. Содржински, во Стратегијата за развој на приватното обезбедување се заземени позиции карактеристични за еден документ за оваа професијата и за првпат во Македонија се прикажуваат визијата и мисијата на дејноста приватно обезбедување, но најважно, во документот се издвоени 5 стратески цели, претставени со поединични стратески насоки и мерки, насочени кон: професионализација, квалитетна работна сила, обезбедување критична инфраструктура, јавно-приватно партнерство и градење доверба со заедницата.

7. Улогата на приватното обезбедување во заштитата на критичната инфраструктура

Лоцираните стратески развојни цели за приватното обезбедување претставуваат сегментирани, различни фокус-интереси кои го артикулираат холистичкиот пристап во реализирањето на дејноста приватно обезбедување. Сепак, функцијата на при-

ватното обезбедување во системот на националната безбедност, најнепосредно се препознава преку обезбедување на критичната инфраструктура, односно обезбедување на објектите од витален интерес за државата и за нејзината безбедност.

Современите држави денес официјално го имаат определено поимот критична инфраструктура, пред сè, во нивните законодавства, при што, генерално, сите дефиниции може да се сведат на констатацијата дека поимот критична инфраструктура се однесува на сите физички и логични системи кои се суштествени за минимална (и нужна) оперативност на економијата и Владата.⁸¹ Односно, критичната инфраструктура како поим означува елемент, систем или дел од систем, лоциран во одредена држава, чии основни функции и значење се поддршка на виталните општествени функции, здравјето, безбедноста, економската и социјална благосостојба, а чие нарушување или деструкција би имало огромни последици.⁸²

Во основа, може да се заклучи дека заштитата на критичната инфраструктура претставува еден од главните предизвици и примарна грижа на секое модерно општество.⁸³ Потребата од заштита на критичната инфраструктура произлегува, пред сè, од процесот на хиперглобализацијата, но, секако, и од експанзијата на тероризмот,⁸⁴ што јасно укажува на потребата секоја држава да креира систематизиран пристап за заштита на критичната инфраструктура.

Во овој контекст, треба да се истакне дека иако заштитата на критичната инфраструктура, во основа, не претставува непо-

⁸¹ Radvanovsky, R. and McDougall, A. *Critical infrastructure: Homeland Security and Emergency Preparedness*, 2013, CRC Press.

⁸² Бакрески, О., Милошеска, Т., Алчески, Ѓ. *Заштита на критична инфраструктура*, Скопје, 2017.

⁸³ Moteff, J., Parfomak, P. *Critical Infrastructure and key Assets: Definition and Identification*, 2004, <https://fas.org/sgp/crs/RL32631.pdf> (пристапено на 8.4.2019).

⁸⁴ Митревска, М., Микац, Р. *Прирачник за обезбедување на критична инфраструктура*, Скопје, 2017, стр. 13.

средна надлежност на НАТО и Алијансата не навлегува во директно регулирање на областа, сепак, НАТО формулира програми за промовирање високи стандарди за подготвеност и подобрена интероперабилност во оваа сфера, сегмент од поширока рамка на интерес што ја опфаќа цивилната заштита. Членките на НАТО, генерално, ги прифаќаат активностите на Алијансата во однос на заштитата на критичната инфраструктура, но останува фактот дека предметната проблематика, сепак, е одговорност и обврска првенствено на национално ниво.

Во Република Северна Македонија сè уште не постои формална правна рамка за дефинирање, идентификација и заштита на критичната инфраструктура, а со тоа нема формална утврдена листа на критичната инфраструктура, но извесни постојни акти ја препознаваат оваа област. Имено, официјалната идентификација на критичната инфраструктура е извршена со Одлука на Владата на РМ за определување правни лица кои се должни да имаат приватно обезбедување,⁸⁵ која издвојува конкретни сектори: здравство и производство на лекови; превоз на опасни материи; енергетика; водоснабдување; заштита на животна средина; медиуми; банкарски сектор итн., за кои е пропишано задолжително приватно обезбедување, при што, во практиката, некои од правните лица користат услуги на приватно обезбедување, а некои го организираат обезбедувањето со сопствени капацитети.⁸⁶

Бидејќи заштитата на критичната инфраструктура претставува императив за националните интереси и, воедно, значителен сегмент во кој приватното обезбедување ја реализира својата дејност, таа претставува предмет на вложувања на интелектуални, стручни, експертски капацитети, па како логична активност, Комората на Република Северна Македонија за приватно

⁸⁵ „Службен весник на РМ“ бр. 106/2013.

⁸⁶ Правна рамка за обезбедување на критичната инфраструктура: со осврт на обезбедувањето на критичната инфраструктура во Република Македонија, Комора на Република Северна Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2016.

обезбедување има изработено студија насловена како: „Правна рамка за обезбедување на критичната инфраструктура: со осврт на обезбедувањето на критичната инфраструктура во Република Македонија“⁸⁷ која нуди компаративна анализа на регулативата за критичната инфраструктура на ниво на НАТО, ЕУ и земјите од Западен Балкан, но поважно, во рамките на студијата, спроведено е сеопфатно истражување за карактеристиките на приватното обезбедување кај правните лица утврдени со Одлука на Владата на РМ за определување правни лица кои се должни да имаат приватно обезбедување. Со истражувањето се идентификувани вкупно 1.169 правни лица кои имаат својство на национална критична инфраструктура, односно тие задолжително треба да имаат приватно обезбедување. Наведените правни лица функционираат во три релативно широкоопределени категории. Имено, 468 правни лица се утврдени во првата група, како правни лица што извршуваат „дејност која е поврзана со ракување со радиоактивни материи или со други, по луѓето и околината, опасни материи“, 179 правни лица се лоцирани во втората група – правни лица што извршуваат „дејност која е поврзана со ракување со предмети и со објекти од особено културно-историско значење“, а 523 правни лица се идентификувани во третата група правни лица кои се утврдуваат врз основа на посебен критериум, т. е. тие се од интерес за безбедноста и одбраната на Република Македонија. Во наведената група правни лица кои се од посебен интерес за безбедноста и одбраната на Републиката, поединично се идентификувани 171 правно лице во областа енергетика; пет правни лица во областа снабдување на населението со вода за пиење и технолошки потреби; 246 правни лица во областа животна средина; 82 правни лица во областа на електронски и печатени медиуми и 19 правни лица во областа на банки и банкарски работи.

⁸⁷ http://obezbeduvanje.org.mk/wp-content/uploads/2015/03/02_Pravna-ramka-Kriticka-infrastruktura.pdf

Со оглед на големиот број субјекти (1.169 правни лица) кои може да се третираат како национална критична инфраструктура, потребата од дополнителна анализа на безбедносните капацитети во делот на обезбедувањето и заштитата на критичната инфраструктура, како и идентификацијата на сите безбедносни ризици и закани со кои може да се соочи нашата држава и нивно потенцијално влијание врз безбедноста на критичната инфраструктура, нема дилема дека е неопходно синхронизирање на активностите на сите клучни чинители во оваа сфера.

Секако, адекватната и ефективна заштита на критичната инфраструктура ќе треба да се заснова на систематски, целосен, сеопфатен концепт и на широка платформа за реализација и конкретизација, пред сè, на Директивата на ЕУ за заштита на критичната инфраструктура⁸⁸ и нејзино соодветно транспонирање во национални рамки. Воедно, заштитата на критичната инфраструктура ќе треба да се осврне и на транснационалната компонента,⁸⁹ односно поврзаноста и зависноста на критичните инфраструктурни субјекти кои оперираат во меѓународниот контекст.

Оттука, заштитата на критичната инфраструктура во Република Северна Македонија треба да биде креирана во јасна стратемиска рамка, која ќе гарантира квалитетен и кохерентен напредок на сите безбедносни сегменти, но и ќе рефлектира единство и синергија на јавниот и приватниот сектор, а вклучувањето и на граѓанското општество ќе претставува дополнителна гаранција за постигнување оптимално ниво на заштита и континуитет на функционалноста на критичната инфраструктура. Во овој контекст треба да се спомене дека, во моментот, на државно, но и на експертско ниво, се препознаваат интензивирани активности во смисла на (иницијативи за) изготвување специјална регулатива за критичната инфраструктура, сепак, без прецизиран, дефинитивен став околу формата на прописот, над-

⁸⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008L0114>

⁸⁹ Schot, J. *Transnational Infrastructures and the Ris of Contemporary Europe*, working doc, 2003, <https://www.nwo.nl/en/research-and-results/research-projects/i/50/150.html> (пристапено на 9.4.2019).

лежната ресорна институција, па дури и опфатот, координацијата и сл. Должни сме да истакнеме дека во наведените процеси приватното обезбедување преку Комората е континуирано и тековно инволвирано, но со оглед дека сè уште не постојат јасно поставени контури на дејствување во оваа сфера, конкретната тематика ќе остане предмет на анализа за друга пригода.

8. Концептот „јавно-приватно партнерство“ во сферата на безбедноста

Либерално-демократските општества, базирани на пазарна економија, дозволуваат јавно-приватни партнерства, кои овозможуваат јасна спецификација на целите, правата и одговорностите на јавниот и приватниот партнер во законски обврзувачка форма.⁹⁰

Во Република Северна Македонија, во согласност со Законот за концесии и јавно-приватно партнерство,⁹¹ „јавно-приватно партнерство значи форма на договорно регулирана, долгорочна соработка меѓу јавниот партнер и приватниот партнер, која се карактеризира со следново: а) приватниот партнер ја презема обврската да обезбеди јавна услуга за крајните корисници во области од надлежност на јавниот партнер и/или обврската да обезбеди за јавниот партнер неопходни предуслови за давање јавна услуга на крајните корисници и/или активности од негова надлежност“.

Имајќи предвид дека суштината на јавно-приватното партнерство (државата да делегира извршување јавна услуга од своја надлежност кон приватен партнер, кој услугата ќе ја понуди кон крајните корисници) се реализира преку духот на Законот за приватно обезбедување, може да се заклучи дека во сфе-

⁹⁰ Бакрески, О. *Приватна безбедност, теорија и концепт*, Скопје, 2015, стр. 164.

⁹¹ „Службен весник на Република Македонија“, бр. 6/2012, 144/2014, 33/2015, 104/2015, 215/2015.

рата на приватната безбедност генералната цел на јавно-приватното партнерство веќе е постигната.

Јавно-приватната дихотомија во безбедноста на Република Северна Македонија манифестира еден интегративен концепт со системски избалансиран пристап на односи, кој ги артикулира сите потреби на заедницата, започнувајќи, се разбира, од државниот (безбедносен) карактер, преку економскиот карактер и, секако, граѓанскиот (потребите на заедницата). Синергијата на јавните и приватните безбедносни капацитети и ресурси евидентно придонесува за зголемување на ефикасноста и ефективноста во борбата против сите форми на криминал и загрозување на безбедноста на граѓаните.

Развиените земји, со современи и реформирани безбедносни системи, имајќи го предвид зголемениот број асиметрични закани и ризици, веќе имаат прифатено дека јавно-приватното партнерство ја претставува клучната врска во имплементацијата на националните безбедносни политики и особено за имплементација на политиките за заштита на критичната инфраструктура.⁹² Дотолку повеќе што критичната инфраструктура во Европа е поседувана, управувана, регулирана и заштитена, преку една комплексна структура на јавни и приватни организации.⁹³ Оттука, засновано на ефикасна јавно-приватна соработка, како и на најдобри практики во областа на заштитата на критичната инфраструктура, преку јасна алокација на улогите и одговорностите за заштита, надополнети со утврдени професионални стандарди, неспорно е дека секторот приватно обезбедување може да придонесе за максимирање на заштитата на критичната инфраструктура, за потврда на ефикасноста и ефективноста на јавно-приватното партнерство, а се во функција на гаранција на севкупната општа безбедност на граѓаните.

⁹² Митревска, М., Микац, Р. *Прирачник за обезбедување на критичната инфраструктура*, Скопје, 2017, стр. 19.

⁹³ *Critical Infrastructure Security and Protection: The Public-Private Opportunity*, White Paper, CoESS—Confederation of European Security Services, 2016.

Иако јавно-приватното партнерство претставува одраз на политиката на јавната власт, односно на реформите што власта има намера да ги спроведе за да обезбеди што подобри јавни услуги, соработката помеѓу јавниот и приватниот сектор секогаш треба да се набљудува во поширокиот општествен контекст во кој таа се остварува.

Во таа смисла, во приватниот безбедносен сектор во Република Северна Македонија, јавно-приватното партнерство значително ги надминува границите на специјалната регулатива за наведената област. Јавно-приватното партнерство промовира специфичен модел на развојна соработка насочена кон интеракција на јавниот и приватниот сектор, преку развојни партнерства каде што јавниот и приватниот партнер се рамноправни, но секоја страна има свои дивергентни особености и обврски.

Еклатантни примери претставуваат меморандумите за соработка на Комората на Република Северна Македонија за приватно обезбедување со Министерството за внатрешни работи, Министерството за одбрана, со Центарот за управување со кризи, Дирекцијата за заштита и спасување, Дирекцијата за безбедност на класифицирани информации и со други, кои јасно ја рефлектираат рамнотежата помеѓу јавниот и приватниот интерес, кои неминовно се испреплетуваат, се поврзуваат и се дополнуваат.

Секако, прагматичноста на секторот приватно обезбедување најочигледно се препознава преку координација, обединување на потенцијалот и дефинирање на заедничката позиција за дејствување со наведените државни органи, истакнувајќи го приватното обезбедување како активен учесник во конкретните активности, во смисла на дефинирање протоколи за работа со јасни демаркациски линии помеѓу делокругот на јавниот и на приватниот партнер, размена на статистички податоци и информации за нови форми и појави на криминално однесување, начини за заштита на луѓето и имотот, криминални појави при обезбедување и заштита и други околности кои влијаат на ефикасноста на системот за безбедност и при спроведување безбедносни операции со заемна помош, профилирање кадар за офицери

за врски; организирање на специјализирани обуки во зависност од актуелни безбедносни прашања, заради размена на позитивни искуства и најдобри практики, отстранување на утврдени недостатоци, а со цел подобрување на ефикасноста на безбедносниот систем и сл.

9. Заклучни согледувања

Република Северна Македонија евидентно манифестира примена на широк безбедносен концепт како функционална системска алатка на заедничко дејствување, поставеност и остварување на релевантните засегнати учесници. Ваквиот дизајн на национална безбедност се реализира како систем на интегрална безбедност⁹⁴ што, севкупно, целосно ги вградува сите облици на загрозување и, воедно, гарантира потполна и сестрана безбедност во сите аспекти на општеството. Нема дилема дека во таквата национална безбедносна политика, јасно се препознава позитивниот политички став кон приватното обезбедување како рамноправен, активен партиципиент и стратегиски чинител во националниот безбедносен систем. Оттука, приватната безбедност претставува синхронизиран механизам што, со своите квалитетно нормирани, стручни и професионални капацитети и ресурси, придонесува во справувањето со актуелните закани и ризици во државите и во меѓународните односи.⁹⁵

Од анализа на изложеното може да се констатира дека фокусот, примарната активност и суштествената функција на приватниот безбедносен систем во Република Северна Македонија претставуваат јасно дефиниран интегрален дел од безбедносната агенда и фундаментален конституент во гаранцијата на позитивниот безбедносен амбиент на националната, регионалната и меѓународната безбедносна сцена.

⁹⁴ Ѓуровски, М. *Безбедносни политики и концепти*, Скопје, 2018, стр. 530.

⁹⁵ Abrahamsen, R., Williams, M., *Security Beyond the State, Private Security in International Politics*, Cambridge University Press, 2011

Користена литература

- Abrahamsen, R., Williams, M. *Security Beyond the State, Private Security in International Politics*, Cambridge University Press, 2011.
- Бакрески, О. *Приватна безбедност-теорија и концепт*, Скопје, 2015.
- Бакрески, О. *Приватен безбедносен сектор во Република Македонија – легитимација и регулација*, Скопје, 2016.
- Бакрески, О., Милошеска, Т., Алчески, Ѓ. *Заштита на критична инфраструктура*, Скопје, 2017.
- Ванковска, Б., Бакрески, О. *Приватна безбедност во XXI век: искуства и предизвици*, Скопје, 2016.
- Chesterman, S. and Fisher, A. *Private Security Public Order: The Outsourcing of Public Services and Its Limits*, Oxford University Press, 2010.
- Ѓуровски, М. *Безбедносни политики и концепти*, Скопје, 2018.
- Ѓуровски, М., Павловиќ, Г. *Надзор и контрола на приватното обезбедување – безбедносен императив*, Скопје, 2016.
- Зенделовски, Г. *Нексусот помеѓу глобализацијата, приватизацијата на безбедноста и државата*, Скопје, 2016.
- Jovičić, D. and Daničić, M. *Private security sector and the police: Coexistence or competition*, Скопје, 2016, стр. 82.
- Митревска, М. *Општествените промени како причина за појава на приватни безбедносни компании*, Скопје, 2016.
- Митревска, М., Микац, Р. *Прирачник за обезбедување на критична инфраструктура*, Скопје, 2017.
- Moteff, J., Parfomak, P. *Critical Infrastructure and key Assets: Definition and Identification*, 2004.
- O'Connor, D., Lippert, R., Greenfield, K. and Boyle, P. *After the "quiet revolution": the self-regulation of Ontario contract security agencies*, *Policing and Society*, Volume 14, Number 2, June 2004, pp. 138–157(20).

Radvanovsky, R. and McDougall, A. 2013. *Critical infrastructure: Homeland Security and Emergency Preparedness*, CRC Press.

Schot, J. *Transnational Infrastructures and the Rise of Contemporary Europe*, working doc, 2003.

Sotlar, A., Dvojmoč, M. *Private security in Slovenia: 25 years of experiences and challenges for the future*, Skopje, 2016.

ЗАКОНИ И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ:

Законот за обезбедување на лица и имот („Службен весник на РМ“ број: 80/1999, 66/2007, 51/2011).

Закон за приватно обезбедување („Службен весник на РМ“ број: 166/2012, 164/2013, 148/2015, 193/2015, 55/2016).

Законот за концесии и јавно приватно партнерство („Службен весник на Република Македонија“ бр.6/2012, 144/2014, 33/2015, 104/2015, 215/2015).

Одлука на Владата на РМ за определување на правни лица кои се должни да имаат приватно обезбедување („Службен весник на РМ“ бр.106/2013).

Директивата на ЕУ за заштита на критичната инфраструктура ([Directive 2008/114/EC — identification and designation of European critical infrastructures and assessment of the need to improve their protection](#)).

Стратегија за развој на приватното обезбедување во Република Македонија 2016 – 2020.

Правна рамка за обезбедување на критичната инфраструктура: со осврт на обезбедувањето на критичната инфраструктура во Република Македонија, Комора на Република Северна Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2016.

Private Security services in Europe, CoESS Facts and Figures 2013.

Critical Infrastructure Security and Protection: The Public-Private Opportunity, White Paper, CoESS–Confederation of European Security Services, 2016.

Интернет-страници:

<https://www.coess.org/>

<https://ec.europa.eu/eurostat>

http://obezbeduvanje.org.mk/wp-content/uploads/2015/03/02_Pravna-ramka-Kriticka-infrastruktura.pdf

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008L0114>

АНЕКС 1 – СЕВЕРНОАТЛАНТСКИ ДОГОВОР ОД 1949 ГОДИНА

Вашингтон, 4 април 1949 година

Северноатлантски договор

Страните потписнички на овој Договор ја реafirмираат нивната верба во целите и принципите на Повелбата на Обединетите нации и нивната желба да живеат во мир со сите народи и влади.

Тие се решени да ја чуваат слободата, заедничкото наследство и цивилизацијата на нивните народи, основани на принципите на демократијата, индивидуалната слобода и владеењето на правото. Тие сакаат да промовираат стабилност и благосостојба во Северноатлантскиот регион.

Тие се решени да ги здружат нивните напори за колективна одбрана и за сочувување на мирот и стабилноста. За таа цел, тие го постигнаа овој Северноатлантски договор:

Член 1

Страните се обврзуваат, како што е наведено во Повелбата на Обединетите нации, да најдат решение за секој меѓународен спор во кој тие би можеле да бидат инволвирани, со мирољубиви средства и на начин кој нема да ги доведе во опасност меѓународниот мир, безбедност и правда, и да се воздржат во нивните меѓународни односи од закани и употреба на сила кои на кој било начин не се во согласност со целите на Обединетите нации.

Член 2

Страните ќе придонесуваат кон понатамошниот развој на мирољубиви и пријателски меѓународни односи по пат на зајакнување на нивните слободни институции, подобро разбирање на принципите врз кои овие институции се создадени и со промоција на услови за стабилност и благосостојба. Тие ќе се стремат да го елиминираат конфликтот во нивните меѓународни економски политики и ќе охрабруваат економска соработка помеѓу кои било или помеѓу сите страни.

Член 3

За поефикасно остварување на целите од овој договор, страните, индивидуално или заедно, по пат на постојана и ефективна самопомош и заедничка помош, ќе го одржуваат и ќе го развиваат нивниот индивидуален и колективен капацитет, да му дадат отпор на вооружениот напад.

Член 4

Страните ќе одржуваат заеднички консултации секогаш кога која било од нив ќе смета дека територијалниот интегритет, политичката независност или безбедност на која било од страните е под закана.

Член 5

Страните се согласија дека вооружен напад на една или на повеќе од нив, во Европа или во Северна Америка, ќе се смета како напад против сите нив и поради тоа тие се согласија дека во случај на таков напад, секоја од нив, остварувајќи го правото на индивидуална или колективна одбрана – член 51 од Повелбата на Обединетите нации – ќе ѝ помогне на нападнатата страна или страни, по пат на преземање итна, индивидуално или заедно со другите страни, акција која се смета за неопходна, вклучувајќи употреба на вооружена сила, за да се врати и да се одржи безбедноста на Северноатлантскиот Регион.

За секој ваков вооружен напад и за сите преземени мерки како резултат на тој напад, веднаш треба да биде известен Советот за безбедност. Тие мерки треба да се укинат кога Советот за безбедност ќе преземе мерки неопходни за повторно воспоставување и одржување на меѓународниот мир и безбедност.

Член 6⁹⁶

Во врска со член 5, вооружен напад врз една или врз повеќе страни се смета напад на:

Територија на која било од страните, во Европа или во Северна Америка, на алжирските општини во Франција,⁹⁷ на територијата или на островите под јурисдикција на која било од страните во Северноатлантскиот Регион, северно од ’Ртот на Ракот; на силите, бродовите или на авионите на која било од страните, кога во или над овие територии или кој било друга област во Европа, каде што окупациските сили на која било страна биле стациони-

⁹⁶ Дефиницијата на териториите за кои се применува член 5 беше ревидирана со член 2 од Протоколот на Северноатлантскиот договор со приемот на Грција и Турција, потпишан на 22 октомври 1951 година.

⁹⁷ На 16 јануари 1963 година, Северноатлантскиот договор забележа дека од 3 јули 1962 година, релевантните клаузули на овој договор не се применуваат ако станува збор за случаи кои се однесуваат на поранешните алжирски департмани на Франција.

рани на денот кога овој договор стапил на сила или на Средоземното Море или на Северноатлантскиот Регион, северно од Ртот на Ракот.

Член 7

Овој договор не влијае и нема да се толкува како влијателен на кој било начин, врз правата и обврските во Повелбата на страните кои се членки на Обединетите нации или врз примарната одговорност на Советот за безбедност, за одржување на меѓународниот мир и безбедност.

Член 8

Секоја страна потврдува дека ниту еден од меѓународните ангажмани што се сега во сила меѓу неа и која било од страните или која било трета страна е против одредбите на овој договор и се обврзува дека нема да стапи во каков било меѓународен ангажман против овој договор.

Член 9

Затоа, страните основаа Совет, во кој секоја од нив ќе биде претставена, да разгледуваат прашања во врска со имплементацијата на овој договор. Советот ќе биде така организиран за да биде во можност да се состане брзо во кој било момент. Советот ќе основа помошни тела доколку тоа биде потребно; особено Советот веднаш ќе основа Комитет за одбрана кој ќе препорачува мерки за имплементација на членовите 3 и 5.

Член 10

Со едногласна согласност, страните, може да поканат која било европска држава, која е во состојба да ги унапредува принципите на овој договор и да придонесува кон безбедноста на Северноатлантскиот Регион, да пристапи кон Договорот. Државата која ќе биде поканета на

овој начин може да стане страна на Договорот со депонирање на својот инструмент за пристапување кај Владата на Соединетите Американски Држави. Владата на Соединетите Американски Држави ќе ја информира секоја од страните за депонирањето на секој таков инструмент за пристапување.

Член 11

Овој договор ќе биде ратификуван, а неговите одредби спроведени од страна на страните, во согласност со секој од нивните уставни процеси. Инструментите на ратификација ќе бидат депонирани колку што е можно побрзо кај Владата на Соединетите Американски Држави која, пак, ќе ги извести сите други потписнички за секој депозит. Договорот ќе стапи во сила меѓу државите кои го ратификувале штом ратификациите на најголем број од потписничките, меѓу кои и ратификациите на Белгија, Канада, Франција, Луксембург, Холандија, Обединетото Кралство и Соединетите Американски Држави, се депонирани и тие ќе стапат во сила земајќи го предвид датумот на депонирање на ратификациите на другите држави.⁹⁸

Член 12

Откако Договорот ќе биде во сила десет години или во кое било време потоа, страните, по нивно барање, ќе се консултираат со цел да го разгледаат Договорот, имајќи ги предвид факторите што влијаат на мирот и безбедноста во Северноатлантскиот Регион, како и на развојот на универзалните и регионалните договори, во согласност со Повелбата на Обединетите нации за одржување на меѓународниот мир и безбедност.

⁹⁸ Договорот стапи во сила на 24 август 1949 година, по депонирањето на ратификациите на сите земји потписнички.

Член 13

Откако Договорот ќе биде во сила дваесет години, која било страна може да се откаже од членството, една година откако нејзиното известување за откажување е предадено на Владата на Соединетите Американски Држави, која ќе ги информира владите на другите страни во врска со депозитот за секое известување за откажување.

Член 14

Овој договор, чии англиски и француски текстови се подеднакво автентични, ќе биде депониран во архивите на Владата на Соединетите Американски Држави. Соодветни сертифицивани копии ќе бидат пренесени од таа влада до владите на другите потписници.

СОДРЖИНА

Владо Камбовски, ПРИКЛУЧУВАЊЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА КОН СЕВЕРНОАТЛАНТСКАТА АЛИЈАНСА КАКО ЗАЕДНИЦА НА ВРЕДНОСТИ	5
Таки Фити, НАТО ИСПОРАЧУВА ЗНАЧАЈНИ ЕКОНОМСКИ ПРИДОБИВКИ ЗА НОВОПРИМЕНИТЕ ЧЛЕНКИ	21
Нано Ружин,	25

НАТО – АКТУЕЛНИ СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ	
Методија Дојчиновски, СОВРЕМЕНИОТ РАЗУЗНАВАЧКИ МОДЕЛ И ПРИМЕНАТА НА ПОТРЕБНИТЕ КРИТЕРИУМИ И ПРАКТИКИ КОН ЧЛЕНСТВОТО ВО НАТО	43
Злате Димовски, ГРАДЕЊЕ НА ВРЕДНОСЕН И БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ – УСЛОВ ЗА ИНТЕГРАЦИЈА ВО НАТО	67
Методија Ангелески, НЕКОИ СОГЛЕДБИ ЗА РЕФОРМИТЕ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР НИЗ ПРИЗМАТА НА ЈАВНАТА БЕЗБЕДНОСТ	87
Лидија Георгиева, БЕЗБЕДНОСТА КАКО ЕВРОПСКИ КОНЦЕПТ	127
Александар Манасиевски, ГРАДЕЊЕ ВРЕДНОСЕН И БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ УСЛОВ ЗА БЕЗБЕДЕН ИНТЕГРИРАН БАЛКАН	161
Верица Милеска Стефановска, Сања Керметчиева, ПРИВАТНОТО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ КАКО ИНТЕГРАЛЕН ДЕЛ ОД БЕЗБЕДНОСНИОТ КОНЦЕПТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	175
АНЕКС 1 – СЕВЕРНОАТЛАНТСКИ ДОГОВОР ОД 1949 ГОДИНА	194

